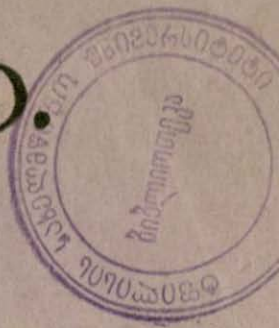

32

ცისკარი

1 8 6 7

ფ ე ბ ე რ ვ ა ლ ი .

წელიწადი მეთერთმეტე.

წოდება თხზულებათა:

23-

- 1 — იულიუს ცეზარი: (ნათ. დრამა) მ. ყიფიანისა.
- 2 — ქართული სიმღერა. (ლექსი). ი. კერესელიძისა.
- 3 — თოთა. (ოსურის ცხოვრებიდამ.) ან. ფურცელაძისა.
- 4 — სწავლის საჭიროებაზედ. ქრისტ. მამაცაშვილისა.
- 5 — სია 1857 წლის ცისკარზედ ხელის მომწერთა.

ტ ფ ი ლ ი ს ს .

კერესელიძის სტამბაში.

მოქმედება მესამე.

გამოსვლა პირველი.

კაპიტალია. სენატის შეყრილობა. მრავალი ხალხი ქუჩაში რომელიც კაპიტალიისაყენ მიდის, მათ შორის არიან არტემიდოროსი და მთხრობელი. შემოვლენ ცეზარი, ბრუტუსი, კასიუსი, კასკა, დეციუს, მეტელიუსი, ტრებონიუსი, ცინნა, ანტონიუსი, ლეპიდესი, პოპილიუსი, პუბლიუსი და სხვანნი.

ცეზარი. აი დადგა იღი მარტისა.

მთხრობელი. მართალია; მაგრამ ჯერ არ გაუვლია.

არტემიდოროსი. სალამი ჩემს ცეზარს, გთხოვ, წაიკითხო ეს ბარათი.

დეციუსი. ტრებონიუსს სურს, რომ შენ მოცალეების დროს წაიკითხო იმისი უმდაბლები არზა.

არტემიდოროსი. ოჰ, ცეზარო, წაიკითხე პირველად ჩემი, უმეტესად ცეზარის შესახებია. წაიკითხე დიღო ცეზარო!

ცეზარი. რაც ჩვენი შესახებია, იმას შემდგომ მივაპყრობ ყურსა.

არტემიდოროსი. ნუ დასტოვებ საყვლაინდროთ, წაიკითხე ჩემი ბარათი ეხლავე, ცეზარო!

ცეზარი. გიჟია?

პუბლიუსი. მოეცა გზიდგან ძმობილო.

კასიუსი. რას ირევით არძებით ქუჩაში? წაღით კაპიტოლიაში. (ცეზარი შევა კაპიტოლიაში, დანარჩენნი მისდევნენ უკანა. ყველა სენატორები ფეხზე აუდგებიან.)

პოპილიუსი. (ეუბნება კასიუსს.) ღმერთმა ხელი მოგიმართოთ თქვენს საქმეში.

კასიუსი. რომელ საქმეს, რაზედ ამბობ?

პოპილიუსი. მშვიდობით.

ბრუტუსი. რას ამბობს პოპილიუს ლენა?

კასიუსი. ჩენი საქმის კეთილად აღსრულება ისურვა. მე ვემშინიან, ხომ არ გაკვივებს.

ბრუტუსი. ყური უგდღე: ცეზართან მიდის ისა; თვალ-ყური ადევნე.

კასიუსი. კასკა, ცქვიტათ იყავი: ჩვენ გვემშინიან, რომ ჩენი განზრახვა არ გაეგოთ. ბრუტუს, რა ვქნათ? თუ ჩენი შეპირება გაუგიათ, მაშინ ან მე უნდა დავიღუპო აქა, ან ცეზარი... ოჰ, თავს მოვიკლამ!

ბრუტუსი. კასიუს, მაგრათ იყავი. პოპილიუს ლენა უთუოთ სხვა საგანზე ამბობს; უყურე — იცინის, და ცეზარი სახეში არ შეიცვალა.

კასიუსი. ტრებონიუსმა თავისი როლი იცის; შენიშნე: ანტონიუსი გაიხმო. (ანტონიუსი და ტრებონიუსი მიდიან; ცეზარი და სენატორები თავთავის ადგილს სხდებიან.) სად არის ციმბერი? მისცეს თავისი არზა ცეზარსა ამ საათში.

ბრუტუსი. ის აძლევს არზასა; მივიდეთ ახლოსა, და ციმბერს მხარი მივსცეთ.

ცინა. კასკა, პირველათ შენ უნდა გამოიღო ხელი.

ცეზარი. განა ყველანი შეგროვდნენ? აბა, რა ბოროტება

უნდა მოესპოთ მე და სენატმა?

მეტელიუსი. დიღო, ყოვლად შემძლებელია და უძლიერესო ცეზარო. მე ჩემს ყოვლად ქვეშე ვრდომილსა გულსა შენს ტახტსა ვამონებ.

ცეზარი. მე უნდა წინათვე გითხრა, ციმბერო; ნუ დაცოცამ დედა-მიწაზე: პირ-მოთნეობა და მონება ასიამოვნებს მხოლოდ მდაბიო ხალხსა, და ბავშვის სათამაშოდ გადააცვლევენებს წინათ მოფიქრებულს გადაწყვეტილებასა. ნუ დაჰკარგამ გონებას იმ აზრით, რომ ცეზარის ძარღვებში იდგეს ისეთი სისხლი, რომლის თვისების გამოცვლაც შეგძლოს ტკბილის სიტყვით, მიწასთან გასწორებული თავის დაკვრით და ძალღური მოლაქუტუნავეებით, რომელთაგანაც სულელები დადნებიან ხოლმე. შენი ძმა განაჩენის ძალით არის გაგზავნილი; თუ შენ იმისათვის კედს იღრეკამ, პირმოთნეობ, მთხოვ, მე შენ, როგორათაც ძაღლის ლეკვსა გზიდვან ისე გადაგისერი. იცოდე, რომ ცეზარი არის სამართლიანი და უმიზნოთ არა მოუქმედნია რა.

მეტელიუსი. ოჰ, ხომ არაინ არის აქ იმისთანა, ვისი ხმაცა უფრო სასიამოვნოა ცეზარისათვის, ვიდრე ჩემი, რომ იპატიოს ჩემი გაგდებული ძმა?

ბრუტუსი. გეოცნი შენ ცეზარო ხელსა, მაგრამ პირფერობითკი არა, — და გთხოვ, რომ პუბლიუსი დააბრუნო თავისს ქვეყანაში.

ცეზარი. ბრუტუს!

კასიუსი. აპატივე, აპატივე, ცეზარო! კასიუსი დგას შენს წინ დაჩოქილი და გთხოვს აპატივო ციმბერსა.

ცეზარი. მე რომ თქვენი მგავსი ვყოფილევყავი, მაშინ

შეძლებოდა ჩემი შერყევა; მე რომ მქონდეს თხოვნის ნაწი, მაშინ თხოვნა მეც მომწყლავდა გულისა; მაგრამ მე ისეთი არა ვარ; მე ვარ უცვალბებელი ხასიათისა, როგორათაც ჩრდილოეთის ვარსკვლავი, რომლის მსგავსიც სიმაგრით და შეუცვლელი თვისებითა არა არს რა ცაზე. იქ ბევრია ნათელი ვარსკვლავი, და ყველანი ანთიან, პრწყინვალევენ, კამკამებენ, მაგრამ უცვალბებელია მხოლოდ ერთი მათგანი. აგრეთვე დედა-მიწაზედაცა: ხალხი ბევრია, მაგრამ კაცია სისხლი და ხორცი, ისინი ისე უღონონი არიან! იმათ შორის მხოლოდ ერთს ვიცნობ, რომელიც არის მიუდგომელი, როგორათაც ფრიალო სიმაგრე, რომელსაც ვერაფერი ვერ შეარყევს; ის არის ცეზარი, ამას დაგიტკიცებთ ეხლავ; ერთხელ გადამიწყევტია ციმბერის აქედგან გაძევება და ჩემს განაჩენს არას დროს არ გამოვცვლი.

ცინა. ოჰ, ცეზარო!

ცეზარი. დაიკარგე! შენ გინდა ოლიმპი ადგილიდგან დასძრა?

დეციუსი. დიდო ცეზარო!

ცეზარი. განა შენ ვერ დანახე, რომ ბრუტუსმა ტყუილათ მოიდრიკა მუხლი?

კასკა. მაშ ილაპარაკეთ ჩემს მაგიერათ ჩემო ხელებო! (კასკა დასცემს ხანჯალს კისერში ცეზარსა, ცეზარი ხელს სტაცებს ხელში, ამ დროს იმას დაჰკრენ სხვანიც ბევრნი შეპირებულნი და ბოლოს მარკუს ბრუტუსი.)

ცეზარი. შენც აგრე, ბრუტუს! მამ მოკვდი, ცეზარო! (მოკვდება. სენატორები და ხალხი არეულნი ეშურებიან გამოსვლასა.)

ცინა. თავისუფლება, თარხნობა! მოკვდა მტარეალი! გასწით და შეატყობინეთ ყველას ქუჩაში.

კასიუსი. გასწით ჩქარა ტრიბუნებისაკენ, დაიძახეთ თავისუფლება და სითარხნე!

ბრუტუსი. ხალხნო, სენატორებო, ნუ გეშინიანთ, მოიცადეთ, ნუ მირბიხართ! პატრიუს მოყვარებას ჩვენ გაუქვითლით.

კასკა. ტრიბუნისაკენ, ბრუტუს!

ლევციუსი. კასიუსიც აგრეთვე!

ბრუტუსი. სად არის პუბლიუსი?

ცინა. აქ არის. იმას გონება დაებნა ამ არეულობისგან.

მეტელლიუსი. ერთათ შევეჯგუფდეთ მაგრა! ცეზარის შეგობრები... შეიძლება მოხდეს...

ბრუტუსი. კარგია ერთი, (პუბლიუსს.) ყოჩაღათ იყავი, პუბლიუს, შენსა და ჰრომელების წინამძღვრათ ბოროტი განზრახვა არა გვაქვსრა. პუბლიუს, უთხარი იმათ ესა.

კასიუსი. ბერეკა, წადი, ხალხმა ჩვენს შემოტევაში, შენც არა გიყოსრა.

ბრუტუსი. ჰო, გაგეშორდი, რომ ჩვენს გარდა პასუხის გებაში არავინ მიეცეს ამ ჩვენი მოქმედებისათვის. (შემოვა ტრებონიუსი.)

კასიუსი. ანტონიუსი სად არის?

ტრებონიუსი. შეშინებული შინ გაიქცა. ქალები, კაცები, ბავშვები. უმეცრულად იყურებიან, მირბიან და ბლავიან თითქო ქვეყანა გაწყდაო.

ბრუტუსი. ბედის-წერავ! შენს სურვილს ჩვენა ენახამთ. ჩვენ ვიცით, სიკვდილი ვერ აგვცდება, და ხალხი ცდილობს თავის სიცოცხლის ვადის მომატებასა.

ში შეტი? ოჰ, თუ მე ვარ, ამაზე უმჯობესი სასჯელის წა-
მი აღარ იქნება, როგორათაც საათი ცეზარის მიცვალებისა-
რა იარაღი იქნება ამისათვის თუნდ ნახევარზედ შესამვენი
იმპერდ, როგორადაც მახვილნი გაწუწულნი ამ უძვირფასესი
და ფრიად კეთილშობილურის ამ ქვეყანაში სისხლით? თუ
მე სამძიმო ვარ თქვენთვის, გეხვეწებით, აღასრულეთ თქვე-
ნი სურვილი ვიდრე სისხლის ორთქლი ასდის თქვენს ხე-
ლებსა: თუ გინდ, რომ ათასი წელიწადიც ვიცოცხლო ასე
განმზადებული სასიკვდილოთ არას დროს არ ვიქნები: ყო-
ველისფერზე საუკეთესოა ჩემთვის აქ სიკვდილი, ცეზარის
მახლობლად. ისეთი კაცების ხელით, როგორცა ხართ თქ-
ვენ, საუკუნეში აღრჩეულნი ჰკუთისანი.

ბრუტუსი. ანტონიუს! სიკვდილს ნუ ელი ჩვენგანა; თუნდ
მხოლოდ მისთვის, რაც ჩვენ ეხლა მოეხდინეთ, ხელებზე რომ
შემოგვხედო ჩვენ უნდა გეგონოთ თქვენ შეუბრალებელნი და სის-
ხლის მწყურვალენი, მაგრამ შენ მხოლოდ ჩვენს ხელებსა ხელამ
და ამათს სისხლიანს მოქმედებასა; და ჩვენს გულსკი ვერა.
შებრალება აქვს ჩვენს გულსა, მაგრამ ჰრომის შებრალებამ
დასჯაბნა, — და ცეზარი ამოიფხვრა. (ესრედ მცირე ალი
უძლიერესს აღში დაიკარგება ხოლმე). და შენთვის, ანტო-
ნიუს, ჩვენს მახვილს პირი შეექნება ტყვიისა. — სალამით გა-
ძღვეთ შენ ხელსა; ძმურად, კეთილის სურვილით მიგიღებთ
ჩვენს საზოგადოებაში.

კლასიუსი. ახალი თანამდებების დარიგებაში შენს ხმას
ისეთი ძალა ექმნება, როგორათაც ყველას ხმასა.

ბრუტუსი. ეხლა ჩვენ უნდა ხალხი დავამოშმინოთ, რად-
განაც შიშისაგან წრეს გარეთ არიან გასულნი, და შემდგომ

გიაზობით რისთვის მოვეყვები მე ასრე ცეზარსა, თუმცა მიყვარდა იმ წამსაცა, როდესაც დავეცი მე იმას ხანჯალი.

ანტონიუსი. მე შენი სიბრძნის ეჭვი არა მაქვს, თქვენი სისხლიანი ხელები მამეცით მე. ჯერ შენ, ბრუტუს, ახლა— კაიუს კასიუს, შენც დეციუს, შენ მეტელლიუს, შენ ცინნა და გულადო კასკა, ბოლოს ტრებონიუს, უკანასკნელო ხელის ჩამორთმევაში და არა სიყვარულში. მეგობრებო, — ეაჰ! — რა უნდა ვსთქვა მე? თქვენი ნდობა ჩემთან ეხლა არ არის საიმედო, ეხლა თქვენ უნდა გეჩვენოთ ან პირ მოთნედ ან მხდლოდ. (მაუბრუნდება ცეზარსა). მე შენ მიყვარდი ცეზარო, ეს მართალია, თუ სული შენი გვხედამს ჩვენ ეხლა, განა სიკვდილზე უმეტესად სამწუხარო არ იქნება იმისათვის ყურება იმისი, როგორ ურიგდება შენს მტრებს სისხლიანი ხელის ჩამორთმევით, მარკუს ანტონიუსი? ისიც სადა? უძრავს მცხედარს წინა! დიდო ცეზარო! მე რომ მქონდეს იმდენი თვალი, რამდენიც შენ ტანზე გაქვს იარა, და მე, რომ შემეძლოს ტირილი ისე ძრიელ, როგორათაც იარებიდგან შადრევანივით გადმოდის სისხლი, — ეს უფრო შესაფერი იქნებოდა, ვიდრე შენს მკვლელებთან გაამხანაგება, როგორათაც მეგობარი! მამიტევე მე, ოჰ, იულიუს! როგორათაც ირემი ისე მონადირებული, აქა ხარ წაქცეული, და აქვე მონადირეები, რომელთაც ნანადირევი შენა ხარ, დგანან გაწუწულები შენის სისხლით. ქვეყანა ტყე იყო ამ ირმისათვის, და ის ირემი იყო გული ქვეყნისა. ოჰ ცეზარო, რა ნაირადა ჰგევხარ ირემსა, რომელიცა მფლობელთა ძირს დასცეს.

კასიუსი. ანტონიუსი, როგორც ირემსა, ისე შენცა მფლობელთა ძირს დასცეს.

ანტონიუსი. მომიტყევე მე, კაიუს კასიუს, ამას ცეზარის მტრებიც იტყვიან: ამისთანა გრძნობა მეგობრისათვის არ არის მოკარბებული!

კასიუსი. ცეზარის ქებისათვის მე შენ არ გადაცემა; მაგრამ მითხარი რა გვარად გვიამხანაგდები შენ ჩვენა: როგორც მეგობარი, თუ ჩვენ უნდა წავიღეთ ჩვენს გზაზე შენგან მონაწილეობის მიუღებელნი?

ანტონიუსი. მე თქვენთან პირობის შეკერის ნიშნით მოგვცით თქვენ ხელი. მაგრამ უცუფრ რომ შევხედო ცეზარსა, გულის ხმა დავკარგე. ჰო, მე ვარ თქვენი მეგობარი, და მე თქვენ მიყვარხართ, იმის იმედით, რომ მე თქვენ ამისხნით — როგორ და რით იყო საშიში ცეზარი?

ბრუტუსი. ავიხსნით; თუ არა და ეს ჩვენი მოქმედება გეჩვენებოდა მხეცურად. მიზნის, რომელთაც გვაქმნევინებს ისა, ისე შესაწყნარებელნი არიან, რომ შენ თუ ცინდ შეილი იყვე ცეზარისა, მამინაც საკმაო იქნება შენს დასარწმუნებლად.

ანტონიუსი. ჩემთვის სხვა არაფრის შეტყობა არა არისრა საჭირო, ამასა გთხოვთ კიდევ, რომ მამეცით ნება წავიღო მცხედარი მიდანზე და ტრიბუნადგანა ესთქვა მე სიტყვა ამის მიცვალეზაზე, როგორც შეშვენის მეგობარსა.

ბრუტუსი. ინებეთ ანტონიუს.

კასიუსი. ბრუტუს, ორიოდ სიტყვა მაქვს სათქმელი! (იქით) შენ თვითონ არა იცი, რას ჩადიხარ; ნუ მისცემ ნებასა, რომ მცხედარზე სთქვას რამე. აბა ჯერ ის იფიქრე, რომ რა რიგათ დადღელებს მარკუს ანტონიუსი, ხალხსა თავისი სიტყვითა.

ბრუტუსი. ნუ შესწუხდები, კასიუს. მე თვითონ ავალ

პირველათ ტრიბუნზე და ცეზარის მოკვლის მიზეზს აუხსნი ყველასა; ვეტყვი, რომ მარკუს ანტონიუსი იტყვის სიტყვას ჩენის ნება დართვით და ჩვენ თვითონ გვსურს აღვასრულოთ ჩვეულებრივი წესი და მიცვალებულს მივცეთ ღირსეული პატივი. ეს ჩენი სასარგებლო უფრო არის და არა სავნებელი.

კასიუსი. არა, რა იქნება. მაგრამ ეგ ჩემებური არ არის.

ბრუტუსი. აი, წაიღე ცეზარის გვამი, ანტონიუს, მაგრამ დასაფლავების სიტყვა, როდესაცა სთქვა, ჩვენ არ გაგვლანძლო; და ცეზარი აქე როგორც გინდა. სთქვი, რომ იმას ყოველისფერს მოქმედებ ჩენის თანხმობით, თუ არა და დასაფლავებაში შენ არ მიგაღებინებთ მონაწილეობასა. შენ უნდა ილაპარაკო იმ ტრიბუნდგან, რომელზედაც ავალ მე ეხლა, და მხოლოდ მამინ დაიწყოფ შენა, როდესაც მე გავათავებ ჩემს სიტყვასა.

ანტონიუსი. აგრე იყვეს. ჩემთვის მაგაზე მეტი არა არის-რა საქირო.

ბრუტუსი. მამ ეგრე, მცხედარი შენ მოაშაღე და შემდგომ შეგვატყობინე ჩენა. (ანტონიუსის გარდა ყველანი გავლენ.)

ანტონიუსი. მამიტევე მე, სისხლიანო მიწის გუნდა, რომ მე აღერსიანად ვეკცევი შენს მტარვალებსა. გვამო უკეთილშობილეს კაცთაგანო, რომელნიც თუ ოდესმე ყოფილან ქვეყანაზედ! ოჰ, ვაი იმ ხელის ბრალი, რომელმანც დაღვარა ეს უძვირფასესი სისხლი! ეხლა მე ვსწინასწარმეტყველევ შენი სხეულის დაქრილობაზე, რომელთაცა მუნჯის ტუჩების

მსგავსად, გაუღიათ ალისფერი ტუჩები და მთხოვენ მე ხმა-
სა და სიტყვასა. — ხალხის ასოს განმეხავს წყევა; შინაური
და სამოქალაქო ომი, უწყალოდ მოეგზნება ყოველს იტა-
ლიეთის კუთხესა. სისხლის ღვრა ჟღერა შეიქნება ისე ჩვე-
ულებრივი და სწინელება ისე ყველასი ნაცნობი, რომ მშო-
ბლები ღიმილით დახედვენ თავის შეილებს, გაგლეჯილებს
ომში. შებრალებას აღმოუხრავს მხეცური ჩვეულება, სული
ცნარისა, სისხლის ასაღებად, ჯოჯოხეთის გეკატით მოვა
და მოუხმობს თავის ხელმწიფურის ხმით აქა მოსამუსრავად,
ის აუშვებს ომის ძაღლებსა, და საზიზღარი კაცის-კვლა მო-
ურბენს მთელს მიწის ზურგსა სუნით ადამიანის მძორისა,
რომელშიც დასაფლავებისათვის იქმნებიან მკენესარნი! (შემო-
ვა მსახური.) შენ ემსახურები ოკტავიუსსა?

მსახური. სწორეთ აგრე განლავს, მარკუს ანტონიუს.

ანტონიუსი. ცნარმა დაიბარა ისა ჰრომში?

მსახური. ჰო, ის წიგნები ოკტავიუსმა მიიღო; ეხლა ის
მოღის; იმან მიბრძანა სიტყვიერად გითხრა შენა... (დაინახამს
ცნარის გეამსა.) ოჰ. ცნარო!

ანტონიუსი. გული მოგიკვდა შენა? მაშ მიდექ იქითა და
იტირე. მე ეხედამ, მწუხარება შესაყარია: შენს ცრემლს
რომ ეხედამ, მეც თვალები შემისველდა. — მაშ შენი ბატონ-
ნი მოღის?

მსახური. ის ამადამ იქნება შეიღს მიღზე (*) ჰრომიდგან.

ანტონიუსი. მაშ გაწმურე უკანვე იმასთან და შეატყობინე
ამბავი, რაც მოხდა. ჰრომია მწუხარებაში, ჰრომია აღწფოთებაში:
ჰრომია უბედურებაში ის ოკტავიუსისთვის ეხლა საშიშია; უთხარი

(*) ორმოც და ცხრა კვანი.

ეს იმასა! ან მოიცადე; ჯერ მე გადავიტან შეიდანზე მცხედარსა, ვიტყვი იქ სიტყვასა და გაქმინჯამ ხალხს რა ზრი აქეს ამ სისხლის მსმელების შეუბრალებელ მოქმედებაზე. მაშინ ნამდვილს საქმის მდგომარეობას შენ იმას შეატყობინებ. — მამე-ზმარე შენა. (გაველენ და გაიტანებენ ცეზარის გვამსა.)

გამოსვლა მეორე.

ფორუმი. შემოვლენ ბრუტუსი, კასიუსს და ჯგუფად მოქალაქეები.

მოქალაქეები. ჩვენ ვითხოვთ განრკვევასა. განგვირკვიეთ ჩვენ საქმე?

ბრუტუსი. მამ წამომყევით მე ჩემო მეგობრებო, და მოისმინეთ ისა, რაც მე თქვენ ვითხრათ. გავიწილოთ კასიუსს, შენ წადი სხვა მხარეზე. ისინი, ვისაც უნდა ჩემი ყურის გდება, აქ ღარჩნენ, სხვანი კასიუსს გაჰყვებიან და ჩვენ ყველამ ხალხს ჩავაბაროთ ანგარიში ცეზარის სიკვდილისა.

პირველი მოქალაქე. მე დაუგდებ ყურს ბრუტუსსა.

მეორე მოქალაქე. მე გავჰყვები კასიუსსა; შემდგომ იმათი ნათქვამი მიწეზები შევაფარდოთ, როდესაც იტყვიან ისინი. (კასიუსი გავა ზოგიერთი მოქალაქეებით. ბრუტუსი ავა ტრიბუნზე.)

მესამე მოქალაქე. აი კეთილშობილი ბრუტუსი ავიდა. ჩუმათ იყავით!

ბრუტუსი. ბოლომდინ იყავით მოთმენით. ჰრომაელნო, თანა მოქალაქენო ჩემნო, მეგობარნო! მოისმინეთ ჩემი თავის-მართლება და ჩუმათ იყავით, ვიდრე არ მოისმინოთ

სრულად. მერწმუნეთ მე, ჩემის პატიოსნებისათვის, და გეონდესთ პატივისცემა ამ პატიოსნებისა, რომელიც თქვენ შეგიძლიანთ დაერწმუნოთ; განსაჯეთ ჩემი მოქმედება, როგორც გასჭრას თქვენმა გონებამ, დაატანეთ ძალა თქვენს გრძნობას საქმის უკეთესად განსჯისათვის. თუ ამ კრებაში არის ვინმე ცეზარის გულითადი მეგობართაგანი, მე იმას ვეტყვი, რომ მე იმაზე უფრო მეტად მიყვარდა ცეზარი და არა ნაკლებად. თუ მკობხამს მე, რისთვის შეიქმნა ბრუტუსი ცეზარის წინააღმდეგი, ამაზე მე იმას ვუპასუხებ: იმისათვისკი არ შევიქენი წინააღმდეგი, რომ ცეზარი მიყვარდა ნაკლებად, არა, მხოლოდ იმისთვის, რომ ჰრომი მიყვარდა მე ცეზარზე მომეტებულად. რა უფრო გინდოდათ თქვენა; ცეზარი ყოფილიყო ცოცხალი და დახოცილიყვნენ ყველანი მონების ქვეშა, თუ ის გენახათ მკვდარი და ყველანი ყოფილიყვნენ თავისუფალს ცხოვრებაში? ცეზარს მე უყვარდი — და მე ვტირი იმისათვის; ის იყო ბედნიერი და მოხარული ვარ ამისი, ის იყო ქველი, და მე თაყვანსა ვსცემ იმასა; მაგრამ ის იყო უფლების მოყვარე, და მე მოგვალი ისა. აქ არის ცრემლი იმის სიყვარულისათვის, პატივისცემაც იმის სიქველისა, და სიკვდილიც იმისი უფლების მოყვარეობისათვის. ვინ არის თქვენში ისეთი სულით მდაბალი, რომელსაც სურს მონად ყოფნა? თუ არის ვინმე აქ ამისთანა კაცი, სთქვას; ამისათვის რომ მე ვაწყენინე იმასა. ვინ არის თქვენს შორის ისეთი ბრიყვი, რომელსაც არ უნდოდეს ჰრომაელად ყოფნა? თუ არის ვინმე ამისთანა კაცი — ხმა ამოიღოს: იმას ვაწყენინე მე. ვინ არის აქა ისეთი უკადრისი ადამიანი, რომელსაც არ უყვარს თავისი მამული? თუ თქვენს შორის არის ისეთი კა-

ცი — ხმა ამოაღოს: მე ვაწყენინე იმასა. პასუხს ველი.

მოქალაქეები. მაგისტანა ჩვენში არავინ არის, არც ერთი, ბრუტუს! (მრავალი ხმა ამბობს ერთად.)

ბრუტუსი. მაშასადამე მე არავისთვის არ მიწყენინებია. მე უყავი ცეზარს ისა, რასაც თქვენ უზამდით ბრუტუსსა. ცეზარის სიკვდილის მიზენი ჩაწერილნი არიან კაპიტოლიაში: დიდება, რომლისაც ღირსი იყო ისა, იქ არ არის დამცირებული; დანაშაული რისთვისაც ის მოკვდა — არ არის განცხობვებული (შემოვლენ ანტონიუსი და სხვანი, და შემოიტანებენ ცეზარის გვამსა.) აი იმისი გვამი, რომლისათვისაც ცრემლსა ღვრის მარკუს ანტონიუსი; თუმცა იმას არ მიუღია მონაწილეობა ცეზარის მოკვლაში, მაგრამ ისარგებლებს კეთილმოქმედებით, რომელიც წარმოსდგება იმის სიკვდილისაგან; ის მიიღებს რესპუბლიკაში ადგილსა ისე, როგორათაც მიიღებს ყოველი თქვენგანი. მე ვათავებ. ჰრომის სიკეთისათვის მე მოვკალი ჩემი საუკეთესო მეგობარი; ეს ხანჯალი იყვეს სახმარებელი ჩემთვისაცა, თუ ჩემი სიკვდილი შეიქნება საჭირო ჩემი მამულისათვის.

მოქალაქეები. იცოცხლე, იცოცხლე!

პირველი მოქალაქე. ჩვენ გავაცილოთ ისა სახლამდინ მრეობით.

მეორე მოქალაქე. სტატუია დაუდგათ ჩვენ წინაპართ სტატუებთან.

მესამე მოქალაქე. დეე! ეგ შეიქმნეს ცეზარად.

მეოთხე მოქალაქე. გვირგვინოსან ვჰყოთ ბრუტუსი სრულიად მით, რითაც იყო ცეზარი განთქმული.

პირველი მოქალაქე. ჩვენ ყვირილითა და ჟღერით

გაეცილოთ ეგ სახლამდისინ.

ბრუტუსი. თანა-მოქალაქენო!

მეორე მოქალაქე. მოიცადეთ, დაჩუმდით! ბრუტუსი ლაპარაკობს.

პირველი მოქალაქე. ეი, ნელა!

ბრუტუსი. თანა-მოქალაქენო, მამეცით ნება წავიდე მე მარტოკა; მე გთხოვთ — დარჩით ანტონიუსთან მიცვალებულის უკანასკნელი ვალის გადასახდელად, და ამასთანავე, სიტყვის მოსასმენლად, რომელსაც ანტონიუსი იტყვის ჩვენის თანხმობით ცეზარის შესამკობლად ამის გვამზე. მე გენვეწებოთ, ნუ წახვალთ, ვიდრე არ გაათავებს.

პირველი მოქალაქე. დადექით, ეი! ყური უფდოთ, რას იტყვის მარკუს ანტონიუსი.

მესამე მოქალაქე. დეე, ტრიბუნაზე ავიდეს: დაუფდოთ ყური. ადი რალა, უყეთილმობილესო ანტონიუს.

ანტონიუსი. გმადლობთ თქვენ ყველას ბრუტუსის მაგიერად.

მეოთხე მოქალაქე. რას ამბობს ეგ ბრუტუსსზე?

მესამე მოქალაქე. ეგ ყველას ბრუტუსის მაგიერად მადლობას გვეუბნება.

მეოთხე მოქალაქე. მე ურჩევ, რომ ბრუტუსსზე ცუდს ნურაფერს იტყვის.

პირველი მოქალაქე. ეს ცეზარი მტარვალი იყო.

მეოთხე მოქალაქე. მამ არა და! სწორეთ ეგრეა. ჩენი ბეღია, რომ ჰრომი გადარჩა ცეზარსა!

მესამე მოქალაქე. დაჩუმდით; ყური დაუფდოთ, რას იტყვის მარკუს ანტონიუსი.

ანტონიუსი. თანა-მოქალაქენო!

მოქალაქეები. გაჩუმდით, სუ!

ანტონიუსი. ჰრომეღნო, მეგობარნო, თანა-მოქალაქენო!

გთხოვთ ყურის გდებასა. მე მოვედი ცეზარის დასასაფლა-
ებლად, და არა საქებრად. ადამიანის ცუდი საქმეები იმის
სიკვდილამდე განჰქარდებიან ხოლმე, და ყოველივე სიკეთე,
რაც იმათ უქმნიათ სიკაცხლემში, ნშირად დაიმარხება ხო-
ლმე სამრავში, იმათ ძვლებთან. აგრეთვე აღესრულა ცეზა-
რსა. თქვენ ბრუტუსმა გითხრათ, რომ ცეზარი იყო უფლე-
ბის მოყვარე: ეს თუ მართალია, — მძიმე დანაშაულია, და
იმისათვის სასტკვად დაისაჯა! მე ბრუტუსისა და სხვების
ნება-დართვით (ბრუტუსი პატიოსანი კაცია, და ისინიც ყვე-
ლანი პატიოსანი ხალხნი არიან), მოვედი სიტყვის სათქ-
მელად ცეზარის გვამს წინ, ის იყო ჩემი გულითადი მეგო-
ბარი, მართალი მეგობარი, მაგრამ ბრუტუსმა სთქვა; „ის
იყო უფლების-მოყვარე“. და ბრუტუსი, უქველად, პატიო-
სანი კაცია. ცეზარმა ჰრომში მოიყვანა მრავალი ტყვე, რომელთაც
დახსნილი ფულით ხაზინა გაამდიდრა; ეს ხომ არ არის იმისი
უფლების-მოყვარება? საწყალი ხალხის დრტინვის დროს,
ცეზარიც სტიროდა ხოლმე: ასე გულჩვილი არ იქნებოდა
უფლების მოყვარე კაცი. მაგრამ ბრუტუსმა სთქვა: „ის იყო
უფლების მოყვარეო“, და ბრუტუსი, უქველად, პატიოსანი
კაცია. თქვენ ნახეთ ლუპერკალიუსის დღეობას მე იმას სამ-
ჯერ მიუტანე გვირგვინი და სამჯერვე მიღებისა უარი სთქ-
ვა: დავიჯერო ესეც უფლების მოყვარება არის? მაგრამ
ბრუტუსმა სთქვა, ცეზარი უფლების მოყვარე არისო, და
ბრუტუსი, უქველად, პატიოსანი კაცია. მე ამას იმისათვის

კი არ ვამბობ, რომ დაფარდვიო ბრუტუსის ნათქვამი, მე ვამბობ მხოლოდ იმასა რაც ვიცი. თქვენ ხომ გიყვარდათ ცეზარი, — რადგანაც ღირსი იყო, — მამ რა გაბრკოლებთ, რომ არა სტირით იმისათვის? ოჰ, კეთილ გონიერება! შენ განიელტე მხეცებთან, და ხალხმა თავისი გონება დაჰკარგა. მოიცადეთ, გული მომამბრუნებინეთ. გონება ცეზარს ჩაჰყვა კუბოში, დროებით მე უნდა გაფწყვიტო სიტყვა, ვიდრე ისევ არ დამამბრუნდება....

პირველი მოქალაქე. მე მგონია ამში ბევრი მართალი იყვეს.

მეორე მოქალაქე. ჰო, რომ განესაჯოთ საგანი როგორც რიგია, აღმოჩნდება, რომ ცეზარს სამინლად შეუბრალებლად მოქცევიან.

მესამე მოქალაქე. მე მშინიან, რომ ცეზარის მაგივრად დიდება, — უარესი კაცი.

მეოთხე მოქალაქე. გაიგონეთ თქვენა, ცეზარს არ უნდოდაო გვირგვინის მიღება? ოჰ, ცხადია, რომ ის არა ყოფილა უფლების მოყვარე.

პირველი მოქალაქე. ეს თუ გამართლდა, მაშინ ბევრს მოხედება.

მეორე მოქალაქე. საწყალია ეს მარკუს ანტონიუსი! თვალები დასწითლებია ცრემლისაგანა.

მესამე მოქალაქე. ჰრომში არ არის მაგაზედ უკეთილმოზილესი კაცი.

მეოთხე მოქალაქე. სუ ყური დაუფდეთ ლაპარაკს აპირებს ანტონიუსი. გუშინ ერთის შემძლებელის სიტყვით ცეზარს შეეძლო მოეწოდნა მთელი ქვეყანა საომრათა: ეხლაკი აი

აქა ძეგს, და არაინა გრძნობს თავის თავსა ისე კნინად, რომ პატივი სცენ ამასა! ოჰ, მეგობარნო! მე რომ მინდოდეს თქვენი გონების გახელება და თქვენი გულის აღლევება და გაბრუნება — მე მამინ ბრუტუსსა და კასიუს ვაენებდი, მაგრამ თქვენ ყყელამ იცით, რომ ისინი პატიოსანი ხალხნი არიან: რათ უნდა ვაენო იმათა? არა. მე ვამჯობინებ უმაღლეს წყენინო ცეზარსა, ჩემს თავსა და თქვენა, ვიდრე უმტრო ისეთს პატიოსანს ხალხსა. მაგრამ აი ცეზარის ბექდით და ბექდილი საწერი ტყავი, რომელიც ვიპოვნეთ ცეზარის ოთახში: თქვენ რომ გაგეგონათ რა სწერია ამაზე, — არ წაგიკითხამთ, უკაცრავათ, — თქვენ მივარდებოდით მოკლულს იარების დასაკონფლიტად; იმის განსაკუთრებით პატივის-საცემელს სისხლში დასველებდით ხელცახოცებსა; ცეზარის მოსაგონებლად თმას მაინც ითხოვდით. და თქვენის ანდერძით, იმ თმას თქვენს შთამამავალთ, როგორათაც უძვირფასეს საჩუქარს, ისე უანდერძებდით.

მეოთხე მოქალაქე. ჩვენ გვინდა გავიგონოთ ანდერძი. წაიკითხე ანტონიუს.

მოქალაქეები. ანდერძი! წაიკითხე, რალა, ანდერძი, ანტონიუს!

ანტონიუსი. მოთმინება, მეგობრებო! — მე არ უნდა წავიკითხო, არც არის საჭირო თქვენც იცოდეთ, რა ნაირათ უყვარდით თქვენ ცეზარსა: თქვენ ქვეები ხომ არა ხართ, ხეები არა ხართ, თქვენა ხართ ხალხნი; როგორათაც ხალხსა, ეს აგანთებთ, კუაზე შეგმლით თქვენა; სჯობს არ იცოდეთ, რომ თქვენა ხართ იმისი მემკვიდრები: თქვენ, რომ ეს იცოდეთ... მამინ რა მოხდებოდა?

მეოთხე მოქალაქე. წაიკითხე, წაიკითხე, ანტონიუს. ჩვენ გესურს შევიტყუოთ, რა სწერია ანდერძში; შენ უნდა წაგვიკითხო ანდერძი. წაიკითხე!

ანტონიუსი. გთხოვთ, მოიცადეთ, მოითმინეთ: მე შევსცდები, რომ მოვიხსენე ცეზარის ანდერძი: მე მემინიან, რომ ამითი ვაენე მე პატროსანს ხალხსა. იმის მკვლელეზსა... ოჰ, მემინიან ამისი.

მეოთხე მოქალაქე. მოლალატენი არიან-ის პატროსანნი ხალხნი!

მოქალაქეები. ანდერძი! ანდერძი წაიკითხე!

მეორე მოქალაქე. უკეთურნი არიან ისინი. კაცის-მკვლელელები! ანდერძი! ანდერძი წაიკითხე!

ანტონიუსი. თქვენ ძალას მატანთ, რომ წავეიკითხო.--მამ შემოეხევიენით გარემემო მცხედარსა და მამეკით მე ნება გაჩვენოთ მოანდერძე. შემიდლია ჩამოვიდე? მამცემთ მე ძირს ჩამოსელის ნებასა?

მოქალაქეები. ძირს ჩამოდი.

მეორე მოქალაქე. ჩამოდი.

(ანტონიუსი ჩამოვა ტრიბუნიდგან). (*)

მესამე მოქალაქე. თუ გსურს შევიძლიან.

მეოთხე მოქალაქე. შემოეხევიეთ გარემემო და.

პირველი მოქალაქე. კუბოზე მომორებით, ჩამოეცალეთ მცხედარსა!

მეორე მოქალაქე. ადგილი. კეთილშობილ ანტონიუსისათვის.

(*) ტრიბუნის არის მძალეკუული ადგილი საიდამაც ლაშარაკობენ სხსაღსოთ სხსეღმწიფოთ წარმომადგენელი პირნი, სადაც წარმომადგენელბითი მმართველბაჟი არის. რედ.

ანტონიუსი. გთხოვთ ნუ მამაწევებით მე, მიიწიეთ.

მოქალაქეები. უკან! ადგილი დაუცალეთ! უკან დაიწიეთ!

ანტონიუსი. თქვენ თუ ცრემლი გაქვსთ,—მოემზადეთ იმის დასაღვრელად. ამ პლამხის იცნობთ თქვენა, ასე გამინჯეთ დღეცკი მახსოვს მე, როდესაც პირველათ ჩაიცვა ესა ცეზარმა. ეს იყო კარავში, ზაფხულის სალამოზე,— იმ დღეს საკებურად დამარცხა ცეზარმა ნერვიენელები. — უყურეთ ამასა. აქ კასიუსის ხანჯალმა გამოჰყო წვერი, რამოდენათ გაფლითა გულ-პილწმა კასკამ! აი აქ შესცა ხანჯალი ბრუტუსმა.... როდესაც თავისი წყეული რკინა სხეულიდგან ამოაძრო, აი ნახეთ რა ნაირად გამოხეტქა ცეზარის სისხლმა აქედგანა, თითქო კარებიდგანა, იმის შესატყობრად — დავიჯეროვო ბრუტუსი ასე გაბედვით კარებს ურახუნებსო. ბრუტუსი — თქვენც იცით იმის საყვარელი კაცი იყო,—ოჰ ღმერთნო! თქვენ ხართ მოწამენი, როგორ უყვარდა ცეზარს ისა; და ყველაზე უსაშინელესი დაკრულთაგანი იყო იმისი დაკვრა: როდესაც ნახა ცეზარმა, რომ ბრუტუსიც იმისი წინააღმდეგია, ამ უმადურებამ უფრო მოსწყვიტა ისა, ვიდრე მოლაღატების ხანჯალმა: იმას გული გაუსკდა და პომპეიუსის სტატუიას ქვეშ, რომლიდგანაც იმისი სისხლი სდიოდა, პლამხით პირ მოფარებულნი დიდი ცეზარი მოკვდა.ოჰ მოქალაქენო, საშინელია ეს სიკედილი! ცეზართან მეც და თქვენც ყველანი დაემციირდით და ჩვენ დაგვამცრო სისხლმოსილმა ლაღატმა! თქვენ სტირით, თქვენ გული მოგიკვდათ--მე ვხედამ--თქვენში გაიდვიდა შებრალების გრძნობამა,--მშვენიერია ეს ცრემლი... ოჰ, კეთილ გულისანო! თქვენა ნახეთ მხოლოდ ერთი ცეზარის დაგლეჯილი ტოვა (წამო-

სასხამი)--და სტირით; აბა აი შეხედეთ, თვითონ მუხთლო-
რად დაჭრილი წევს!

პირველი მოქალაქე. ოჰ, შესაბრალებელი შესახედავია!

მეორე მოქალაქე. ოჰ, კეთილშობილო ცეზარო!

მესამე მოქალაქე. უბედურო ღღევ!

მეოთხე მოქალაქე. მოღალატენო, ბოროტნო!

პირველი მოქალაქე. ოჰ, საზარელი სანახავია!

მეორე მოქალაქე. ჩვენ ამოვიგოთ, სისხლი ამოვიგოთ?
წავიდეთ, დავსწვათ, დავანაცროთ, დავხოცოთ, ამოვსწვიტოთ,
ნურც ერთი მოღალატე ნუ დარჩება ცოცხალი!

ანტონიუსი. მოიცადეთ, თანა-მოქალაქენო.

პირველი მოქალაქე. სუ! დაუგლოთ ყური კეთილშობილს
ანტონიუსსა.

მეორე მოქალაქე. ჩვენ უგლოთ მაგას ყური, მაგას წაე-
ჭყვეთ, მაგასთან დავიხოცოთ!

ანტონიუსი. საყვარელნო და კეთილნო მეგობარნო! მე
არ მინდა თქვენ აგაღელვოთ მაგისთანა მსწრაფლი აღშფო-
თებისათვის. ეს კაცის კვლა მოუხდენიათ პატიოსან ხალხსა,
და მე--ვაჟი!--არ ვიცი, რა წყენა ჰქონდა ცეზარსა მაგათთან-
ა, რომ ამისთანა საქმე მოახდინეს; მაგრამ, ისინი ჰკვიანნი
და პატიოსანი ხალხნი არიან, და ვგონებ, თვითონ მოგცე-
მენ ამისს ცხადს პასუხსა. მე იმისათვის არ მოვსულვარ,
რომ ჩემის სიტყვით თქვენი გული ავიყოლიო, მე ხომ--
ორატორი არავარ,--მე ის არა ვარ, რაც არის ბრუტუსი,--
თქვენ მე მიცნობთ: მე ვარ კაცი უემმაყო, სწორე, ჩემი მე-
გობრის მოსიყვარულე, ეს იციან სრულიად იმათაც, ვინც
სახალხოთ მომცეს ნება ცეზარზე ლაპარაკისა. არც მახვილ

გონიერება, არც მეტყველების ნიჭი, არც სხეულის მიხერა-
მოხერა, არც უაღრესობა და მნიშვნელობა, არც სიტყვის
ძალა არა მაქვს, რომ შემეძლოს ხალხის სისბლის აღგზნება.
მე ვამბობ მხოლოდ იმასა, რაც მართალია, რაც თვითონ
თქვენ უჩემოთაც იცით, მე თქვენ გაჩვენებთ ცეზარის წყლ-
ულებსა, მუნჯს, საწყალს ტუჩებსა და ესთხოვე იმას ჩემს
მაგიერად ილაპარაკონ. აი, მე რომ ბრუტუსი ვიყევი, და
ბრუტუსი ანტონიუსად შეიქმნეს, მაშინ მე სიტყვით შემეძლო
თქვენი გული ამეშფოთებინა, ჩაუდგამდი ყოველს წყლულს
ენასა, რომელიც ჰრომის ქვებსაცკი მოახდევინებდა აღშფო-
თებას!

მოქალაქეები. ჩვენ მოვახდენთ არეულობას!

პირველი მოქალაქე. დავსწვათ ბრუტუსის სახლი.

მესამე მოქალაქე. მამ წავიდეთ შეთქმულების მოსაძებრად!

ანტონიუსი. მოიცადეთ, მათქმევინეთ, თანა-მოქალაქენო.

მოქალაქეები. სუ! სუ! რას იტყვის უკეთილშობილესი
ანტონიუსი?

ანტონიუსი. მეგობარნო ჩემნო, თვითონ თქვენც არ იცით
რისთვისაც გაგულისდით. მითხარით? რითი შეიქმნა ცეზარი
თქვენის მოწყალების ღირსი? თქვენ არ იცით? მამ, მე გე-
ტყვით თქვენა: ანდერძიკი დაგაფიწყდათ!

მოქალაქეები. ოჰ, მართლა... ანდერძი... მოიცადეთ, მო-
ვისმინოთ რა სწერია ანდერძში.

ანტონიუსი. აი აჟ არის ისა, ხელმწიფის ბეჭდით დაბეჭ-
დილი: ამითი უანდერძნია სათითაოთ ყოველი ჰრომის მო-
ქალაქებისათვის სამოცდა თხუთმეტი დრახმი.

მეორე მოქალაქე. ცეზარო! ოჰ, უკეთილშობილესო! ჩვენ

გაღუბლით სამაგიეროს იმის მოკვლისათვის!

მესამე მოქალაქე. ხელმწიფეთ მსგავსო ცეზარო!

ანტონიუსი. გაიგონეთ დანარჩენიც მოთმინებითა.

მოქალაქეები. ნელა!

ანტონიუსი. ამას და გარდა ცეზარი გიტოვებთ თქვენა თაგისს სასეირნო ადგილებსა, საზაფხულო სადგომებსა და ბაღებსა გამოღმა. იმან გიანდერძათ ესე ყოველივე თქვენა სამედილიმეილოთ — სამარადისოთ. ისეირნეთ, და ილხინეთ და შეეკეცით! აი როგორი იყო ცეზარი. როდისღა უნდა მოვესწროთ ჩვენ სხვას იმის მზგავსსა?

პირველი მოქალაქე. ოჰ, ვერას ღროს! წაედგეთ წინა, წინა! ჩვენ იმისი გვაში დავსწვათ სამღრთო ადგილასა და ნაგუზლებით მოუკიდოთ ცეცხლი მოღალატების სახლებსა, ასწიეთ მცხეღარი!

მეორე მოქალაქე. ცეცხლი!

მესამე მოქალაქე. აბა დაამტკრიეთ სუამები!

მეოთხე მოქალაქე. დაამტკრიეთ სუამები! დაამტკრიეთ ფაზჯრები, — ყოველისფერი!

(მოქალაქეები გავლენ და გაიტანებენ ცეზარის გვამსა.)

ანტონიუსი. ეხლა — დეესხენ ამათ! ანღრეულობავ, შენ ფეხზე დგეხარ; შენ შეუტეე საითაც გენებოს.

(მემოვა მსახური) რას იტყევი შენა?

მსახური. ოკტავეუსი ჰროშშია.

ანტონიუსი. სად ჩამობტა?

მსახური. ისა, ცეზარის სახლში. ლეპიდესიც იმასთან არის.

ანტონიუსი. ეხლავ მიედღეარ იმასთანა; ის ძალიან კარგს ღროს მოსულა ჰროშში. ეხლა ბედის-წერა ქეიფხედ არის:

ყოველისფერში ხელს გვიმართამს.

მსახური, ოკტაეიუსი ამბობს, რომ ბრუტუსი და კასკა ჰრომის კარებს გარეთ მიაქენებდნენ ცხენებსა, როგორათაც უფუნურებიო.

ანტონიუსი აგრე იქნება; იმათ გაიგეს, რა რიგათ ავამყოთე მე ხალხი. წამიყვანე მე ოკტაეიუსთანა. (გავლენ).

გამოსელა მესამე.

კუნა. შემოვა ცინნა, პოეტი.

ცინნა. მე წუხელის სიზმარში ვნახე, თითქო ცეხართან ესწევი ქეიფსა. გონება ისე აღელვებული მაქვს: მე არიფრად მხალისება ჰრომის კარებს გარეთ გასვლა, მაგრამ გული ისე მიიწევს აქედგანა. (შემოვლენ მოქალაქეები.)

პირველი მოქალაქე. რა გქვიან შენა?

მეორე მოქალაქე. საით მიხვალ?

მესამე მოქალაქე. სადა სდგებარ?

მეოთხე მოქალაქე. უცოლო ხარ, თუ ცოლიანი?

მეორე მოქალაქე. ყველას მიეცი პასუხი, და სწორეთ.

პირველი მოქალაქე. და მოკლედ.

მეოთხე მოქალაქე. და ჰკუიანად.

მესამე მოქალაქე. მართალი სთქვი, თორემა!

ცინნა. რა მქვიან? სად მიედივარ? სადა ესცხოვრებ? ცოლი მყამს თუ უცოლო ვარ? პირდაპირ პასუხი მიესცე ყველასა; მოკლედ და ჰკუიანად. ესთქვა მართალი. ვიტყვი ჰკუიანად: მე უცოლო ვარ.

მეორე მოქალაქე. მაგითი შენ თითქო ამბობ, რომ ყვე-

ლანი ცოლჩანები სულელები არიან. შენ ეი, მაგისათვის მე შენ ქიმუნჯები არ გამომტყუო; შემდგომი სთქვი. გვივასუხე პირდაპირა.

ცინნა. პირდაპირ — ცეზარის დასასაფლავებლად მიედივარ. პირველი მოქალაქე. როგორც მეგობარი, თუ როგორც მტერი?

ცინნა. როგორც მეგობარი.

მეორე მოქალაქე. ეგ სწორე ვასუხია.

მეოთხე მოქალაქე. აბა, ახლა სადგომზე, — მოკლედ?

ცინნა. მოკლედ — ესცხოვრებ კაპიტოლიის მახლობლად.

მესამე მოქალაქე. შენი სახელი! სწორეთა სთქვი.

ცინნა. მართალია: მე მქვიან — ცინნა.

პირველი მოქალაქე. ლუკმა-ლუკმათ აქციეთ, ეგ შეთქმულია!

ცინნა. მე ვარ ცინნა პოეტი! ცინნა პოეტი!

მეოთხე მოქალაქე. დაუწეთ ეგა ცუდის ლექსებისათვისა. დაუწეთ ეგა!

ცინნა. მე ის ცინნა არა ვარ, არა ვარ შეთქმული.

მეორე მოქალაქე. სულ ერთია, მაგისი სახელი ცინნა არის; ამოეგლიჯოთ ეგ სახელი მაგას გულიდგანა და მამინ გაუშვათ ეგა.

მესამე მოქალაქე. დაეფლითოთ ეგა! დაევეფოთ! ნაგუზლით! ნაგუზლით მაგასა! ბრუტუსთან, კასიუსთან, გადაღუგეთ ყოველისფერი! ზოგი — დეციუსთან, ზოგი — კასკასთან, დანარჩენნი — ტრებონიუსთან; აბა, წავიდეთ!

...გ. ემძობს მიწვევ მოქმედება მეოთხე. ...
...გამოსვლა პირველი.

იქვე. ოთახი ანტონიუსის სახლში. ანტონიუსი, ოკტავე-
უსი და ლეპიდესი სხედან სტოლზე.

ანტონიუსი. და ესრედ, ეს ამდენი ხალხი დაიხოცება;
ისინი ამორჩეულნი არიან სიით.

ოკტავეიუსი. ლეპიდეს, შენი ძმაც უნდა მოკვდეს, თანახმა
ხარ შენ ამისი? ჰო, თანახმა ვარ.

ოკტავეიუსი. დანიშნე ისიც, ანტონიუს. თუმი პოვობს შე
ლეპიდეს. ანტონიუს, იმ პირობით, რომ შენი დისწული
პუბლიუსიც არ გადაარჩება ცოცხალი.

ანტონიუსი. არ გადაარჩება; ამ ნიშნით იმისი საქმეც გა-
დამიწყვეტია — ლეპიდეს, მიღი ცეზარის სახლში და მოი-
ტანე იქიდან იმისი ანდერძის წიგნი: ჩვენ აქ მოვიფიქრებთ,
როგორ გამოერიცხოთ იქიდან ზოგიერთი ნამეტნავი მოხ-
სენებული ცეზარის უკანასკნელი ნება.

ლეპიდესი. შენ აქვე დამხედებით თქვენა?
ოკტავეიუსი. თუ აქ არ ეიქნებით, მაშინ კაპიტოლიაში
გვწახე.

ანტონიუსი. აი უხვირო კაცი, მიწასთან გასწორებული,
ქმზლოდ აქეთ-იქით გასაგზავნათ თუ გამოდგება, მეტში
სტრაფერში, აბა რა ჰაზრია ამაში, რომ ქვეყნის სამ-წილად
დაეყოფის ძღროს, ერთი წილი შე მერგებაო?

ოკტავეიუსი. თუ შენ მაგახე მაგისთანა ზრი გქონდა, მაშ

რალათ მოიწვიე იმ თათბირში, სადაც ჩვენის მრისხანე გადაწყვეტილებით უნდა დაეასკნათ ან ვინ უნდა მოკედეს და ან ვინ უნდა გადაიკარგოს ამ ქვეყნიღვანა.

ანტონიუსი. ოკტავიუს, მე უფროსი ვარ შენზე ხნითა. თუმცა ჩვენ შავას ვაძლევთ ამისთანა პატივსა მისთვის, რომ ჩვენ განვთავისუფლდეთ ყოველისთვისაგან, რაც ჩვენ სამძიმოთ გვეჩვენებოდა,—მაგრამ ამ პატივს ის იტვირთებს ისე, როგორათაც ოქროთი აკიდებული ვირი, იყენებს და ოფოს შიდიდენს საპალნის ზიდვით, რომელსაც წათრევს იქით, საითაც ჩვენ მოვინდომებთ იმის გაგდებასა. და იქ, აღვილობრივ, ჩვენ მოცხსნით, მავას საპალნესა, და იქნოვს ყურები და სძოვოს მინდარში ბალახი.

ოკტავიუსი. შენ შეგიძლიან რაც გინდა ყოველივე მოიქმედო, მხოლოდ ისა გულადი და გამოცდილი სალდათია. ანტონიუსი. ჰო, და ჩემი ცხენიც ავრეთია; და ამისათვისაც საყვებს ვაძლევ, და ვასწავლი, ჯირითსა, ფიცხელს მიბრუნ-მობრუნებასა, და შევარდენსავებრ, მალე ვასირბილსა, იმის ტანის მიხრა-მოხრას ახელთმძვანებს ჩემი კკუა: ესრედაც ლეპიდესი ჩვენ უნდა ვატაროთ ლაგამითა, და დავაყენოთ ხოლმე გზაზე, და ვეჩიჩინოთ და ვსწვრთნათ, თავ-ცარიელი ვმაწვილია კაცი, რომელიც სცხოვრებს მხოლოდ ძველ-ძულეებით და ძონძებით; და მაგისათვის ის არის ახალი ამბავი, რაც სხვებისაგან დიდი ხანია დავიწებებულთა და მოძულე-ბული. ის არის საქონელი, სხვა არაფერი ახლა, ოკტავიუს მოისმინე უწარჩინებულესი საქმეენი. ბრუტუსი და კასსიუსი აგროვებენ ჯარსა; ჩვენ ვხლავ უნდა დავემზადოთ იმით ვინ დასახვედრათ. და ესრედ, საჩქაროდ შევეკრათ ჩვენ პი-

რობა, მოეგროვოთ ჩქენი, მოეხმაროთ ყოველი ჩვენი
ლონის-ძიება; და ეხლაჟი შეეარდგინოთ თათბირი იმაზე, რო-
გორ უფრო კარგათ გაეიგოთ და შეეიტყოთ ისა, რაც სა-
ბილუმლოთ არის, როგორ უნდა ავიცილოთ ცხადი უბედუ-
რება.

ოკტავეუსი. ჰო, ეს უნდა მოეახერხოთ. ჩვენ ეხლა ყო-
ველ მხარეს გვახვევიან მტრები, და ასე გამინჯე იმათაც,
ვინც პირში გაგვიღიმებს ხოლმე, იქნება გულში ჩვენს წინა-
აღმდეგად ჰქონდეთ დაფარული მრავალი ბოროტება.

გამოსვლა მეორე.

ბრუტუსის კარავს წინ, სარდის მახლობლად ბანაჟი. შე-
მოვლენ ერთის მხრიდგან ბრუტუსი, ლიუცილიუსი, ლიუ-
ციუსი და სალდათები; მეორე მხრიდგან ტიცინიუსი და პინ-
დარესი.

ბრუტუსი. დადექ!

ლიუცილიუსი. ეი, ლოზუნგი სთქვი. (*)

ბრუტუსი. ლიუცილიუს, ახლოა კასიუსი?

ლიუცილიუსი. ჰო, ძალიან იხლოა არის, და იმას პინ-
დარესისთვის დაუბარებია შენთან მოკითხვა. (პინდარესი აძ-
ლევს ბრუტუსს წიგნსა.)

ბრუტუსი. ის მეგობრულს მოკითხვას მითელის მე. (პინ-

(*) ლოზუნგი არის სიტყვა, ნიშნათ სმარებული ჯარებში; მაგა-
ლიათ უარულს აქვს ბრძანება, რომ არ შეეშალოს, იმან არ იცის
როგორ იცნოს მტერი, და როდესაც ეტყვიან ამ დაწინაურულს სიტყ-
ვას, მაშინ იცნობს, რომ მტერი არ არის. ამ სიტყვას მართლ თა-
ვის ჯარებს ეტყვიან უარულს შეცვლად.

ნდარესს მიუბრუნდება). შენი ბატონი ან თვითონ ისე გა-
მოცვლილა, ან იმისი ხელ ქვეითი ხალხნი არიან ისეთი
ტუღნი, რომ მე იმან მამცა საკმაო მიზეზი შესანანიებელი
იმანვე, რაც მოვიქმედე; და თუ ის ახლავს არის, მაშინ მე
და ის ერთად მოვილაპარაკებთ.

პინდარესი. უქვეელია, ჩემი კეთილშობილი ბატონი წა-
ტრმოვადგებათ ისე, როგორც არის ნამდვილად: ღირსეულ,
პატიოსან კაცად.

ბრუტუსი. მე ეჭვი არა მაქვს იმისი. ლიუცილიუს, მი-
თხარი, როგორ მიგიღო შენ იმან?

ლიუცილიუს. მე იმან მიმიღო ზრდილობით, საკმაო პა-
ტივის-ცემით, მაგრამ ისევე ველარა, როგორც ძველად მი-
გვიღებდა ხოლმე, გულ-გაშლილი, ალერსით, თავისუფალი
მეგობრულის მოკითხვით.

ბრუტუსი. ლიუცილიუს, შენ აღმიწერე მე გულითადი
მეგობრის გულ-გაგრძობა. შენმნე ლიუცილიუს, ერთხელ
და სამარადისოთ: როდესაც სიყვარულს დაუწყებს ღონე
გამოლევასა, მაშინვე ის შეიცვლება პირ-მოთნეობითის ზრ-
დილობით. პინდარესს ცხადს პატიოსანებაში მცბიერულს მო-
ხერხებას რა უნდა. და მცბიერნი ჰგვანან ცხენებსა, რომელ-
ნიც შეხედულობით არიან ფიცხნი, ცხარნი და თავ-დაღე-
ბულნი, და ზედ მჯდომის დეზს ქვეშაჲი დაჰკარგვენ ხოლმე
მხნეობასა, მოუშვებენ ფაფარსა, და გამოცდას ვერ გაუძ-
ლებენ, როგორათაც ჯაგლაგები. — იმის ჯარები მოდიან?

ლიუცილიუსი. მოდიან. ღამე დგომით იქმნებიან სარლა-
ში და მომატებული წილი ჯარი, მათს რიცხვში მთე-
ლი ცხენოსანი ჯარი კასიუსს იახლებიან. (ისმის მარში.)

ბრუტუსი. აი ისა! წავიდეთ წინ მივეგებოთ ნელ-ნელა.

(შემოვა კასიუსი სალდათებით.)

კასიუსი. დადექ!

ბრუტუსი. დადექ! კარდავით ყველას ბრძანება!

ბრუტუსი. სცენის უკან ხმები.

დადექ!

დადექ!

დადექ!

კასიუსი. კეთილმოზილო ძმაო, შენ შეუტაცებთ მამე-

ქეცი შე.

ბრუტუსი. ღმერთნი იყვენენ ჩემი მოწმები! თუ შეუტაც-

ებით მოექცევივარ ჩემს მტრებსა! და თუ არა და როგორ

მოვექცეოდი შეუტაცებთ ჩემს ძმასა?

კასიუსი. ბრუტუს, შენ შავ გარეგანს დამშვიდებაში დაფა-

რული გაქვს წყენა; როდესაც შენ იმას მოქმედებ, იმათ...

ბრუტუსი. დამშვიდდი, კასიუს, შენი უსიამოვნება წყნა-

რად წარმოასტქევი, — მე შენ გიცნობ, — აქ ნუ ვიჩხუბებთ,

ორთა ლაშქრის თვალ წინა, რომელნიც უნდა ხედამდნენ

ჩვენს შორის მხოლოდ სიყვარულსა, — და სხვას არაფერსა.

უბრძანე, უკან დაიწიონ; შემდგომ ჩემს კარავში გამირკვიე

დაწერილებით, რითი ხარ გულ ნაკლული, და მე მოვისმენ

შენს ლაპარაკსა.

კასიუსი. პინდარეს, უბძანე ლაშქართ წინამძღომლებს ცო-

ტა უკან დასწიონ თავისი ჯარები.

ბრუტუსი. შენც ლიუცილიუს, აგრეთვე მიეცი ბრძანება.

ვიდრე არ გაეთაოთ თათბირი, ნურაინ შემოვა ჩვენთან.

დააყენე კარებთან, გუშაგად ტიცინიუსი და ლიუციუსი.

გამოსვლა მეორე.

ბრუტუსის კარაფში. ლიუციუსი და ტიცინიუსი ცოტა მოშორებით; შემოვლენ ბრუტუსი და კასიუსი.

კასიუსი. აი დასამტკიცებელი საბუთი, რომ შენ მე შეურაცხ-მყავი: შენგან ლიუციუსს ჰეგა არის შერცხვენილი და დასჯილი იმისათვის, რომ ვითამ ქრთამი გამოურთმევია სარდიელებისათვისა; რადგანაც მე იმ კაცს ვიცნობდი, მე შენ წიგნითა გთხოვე იმისი პატივება, მაგრამ შენ ჩემს თხოვნას ყური არ უგდე.

ბრუტუსი. კასიუსს, იმ გვარ საქმეში საშუალობით, შენ თვითონ შეურაცხ ჰყავი შენი თავი.

კასიუსი. უადგილუა ამისთანა დროს მეტად სასტიკად მოქცევა ყოველ უბრალო საქმეზე.

ბრუტუსი. კასიუსს, მამეც ნება გითხრა, — და შენც აგრეთვე ძრიელ განტყუნებენ ანგარებაში; ხმა არის დავარდნილი, რომ უღირსს კაცებს შენ თანამდებობასა თუღლზე ჰყიდი.

კასიუსი. მე მოქრთამე ვარ? ამას ამბობ შენა იმისთვის, რომ სახელად ბრუტუსი გქვიან. სხვა ადამიანის პირში ეგ სიტყვა, ღმერთს გეფიცები, უკანასკნელი იქნებოდა! —

ბრუტუსი. და კასიუსის სახელმა შენი მექრთამობა გააკეთილშობილა, და სასჯელს არ შეუძლიან თავი წამოჰყოს.

კასიუსი. როგორ, სასჯელსა!

ბრუტუსი. მოიგონე იდი მარტისა! მართლ-მსაჯულებისათვის არ დაიღუპა დიდი იულიუსი? სად არის ის საძაგელი, რომელმაც არ შესცა იმას ხანჯალი მართლ-მსაჯულებისათვის?

დავიჯერო ერთი ჩვენგანი, რომელთაც მოუვალით უპირველესი მთელს ქვეყანაზე კაცი, იმისათვის, რომ ის იყო მოსარჩლე მტარცველებისა, ვხლა გაბედავს გაისვაროს ხელი სამარცხო ანგარებითა და ვრცელი ასპარეზი პატივისცემისა მისცეს ერთ მუკა ნაგავში? არა, მე უმალ თანახმა შევიქნები იმაზე, რომ გადავიქცე ძალღალდ და ვჰყეფო მთვარესა.— და მაგისთანა ჰრომაელოზაკი არ მინდა.

კასიუსი. ნუ იღანძლები, მე მაგას არ მოგიტმენ; ბრუტუს, შენ ჩემს მტრობაში შენ შენი თავი დაგაფიწყდა, და მე შენზე ძველი სალდათი ვარ სამსახურითა, და ამასთან ნიჭიცა მაქვს კაცის ამორჩევისა.

ბრუტუსი. არა, კასიუს.

კასიუსი. ჰო.

ბრუტუსი. მე გეუბნები, არა მეტქი.

კასიუსი. ნუ გამაცხარებ მე, თორემ ჩემი თავი დამავიწყდება, ნუ შეიყვან ჩემს მოთმინებას განსაცდელში, თავს გაუფრთხილდი!

ბრუტუსი. იქით, შე საცოდაო!

კასიუსი. შესაძლოა განა!

ბრუტუსი. კასიუს, გამიგონე ამისათვის, რომ მე მინდა ლაპარაკი! ხომ არ მიბრძანებ შენი სულელური გაჯავრებით უკან დავიწიო? უნდა შემემინდეს გიჟის შეხედულობისა?

კასიუსი. ოჰ, ღმერთნო! ეს ყოველიფერი უნდა მოვითმინო!

ბრუტუსი. ჰო, ამბედაც მეტი. გაცოფდი, ვასკდეს შენი ამპარტაენი გული, გამოსტქვი შენი გაჯავრება მონებთ წინა და შეაქნევინე თრთოლა ტყვეებსა. და მე დავიჯერო მო-

ვალე ვარ მოგიტომინო? მოუთმინო, პირ-მოთნეობით მოვექცე და ვევემძრომლო მენს მოუხეშავ სიტუტუტესა? ღმერთთ გეფიცები-- მენს სიგულისის უხამსა მენვე მოინელებ, თუმცა იქნება, გასკდე კიდეცა: მენი ბურტყუნი დღის შემდგომ მე შესაქცევრად მექმნება, და სასაცილოდ.

კასსიუსი. განა მანამდისინ მოვიდა? ბრუტუსი. მენ ანბოთ — საუკეთესო მოლაშკრე ხარ: და ამტკიცე საქმით, რომა მართალია ეგ კეცხა, მე სასიამოვნოთ მექნება, მხათა ვარ ვისწავლო რამე იმათვან ეინც, ნიქიერნი არიან ჩემზე.

კასსიუსი. ბრუტუს, მენ ყოველ გვარად სცდილობ ჩემს წყენასა; მე ესთქვი, რომ მე უმფროსი ვარ მეთქი მენზედა, როგორათაჯ ჯარის კაცი, და არა უმჯობესი; განა მე გითხარი უმჯობესობა, ბრუტუს?

ბრუტუსი. ჩემთვის სულ ერთია, თუ გინდა გეთქვას.

კასსიუსი. აგრე ჩემი წყენა არ შეეძლო თვითონ ცეზარსა.

ბრუტუსი. ძალიან თავს ნუ აიმაღლებ! თვითონ მენ ვერ გაბედამდი იმის ასე გაგულისებასა.

კასსიუსი. მე ვერ გაბედამდი?

ბრუტუსი. ჰო, ვერა გაბედამდი.

კასსიუსი. იმის გაგულისებასა?

ბრუტუსი. მენ ვერ გაბედამდი; მენს სიცოცხლეს გაუფრთხილდებოდი.

კასსიუსი. ძალიანაც ნუ მიენდობი ჩემს სიყვარულსა: მე შემძლიან ის მოვიქმედო, რაც შემდგომ მწარედ მოსანანიებელი გამიხდება.

ბრუტუსი. მენ კიდეც მოახდინე მოსანანიებელი საქმე.

პატროსნების აბჯრითა ვარ მოსილი და მე შენი მუქარა
ვერ შემამინებს, გვერდზე გამიელის, როგორათაც ნიავი,
რომელიც ღირსი არ არის ჩემის ყურადღებისა. — ფულისა-
თვის გამოვგზავნე შენთანა და მივიღე უარი. მე რომ არ
შემიძლიან ანგარების გზით ემივნო ფული ღმერთ გეფი-
ციები, მე უმალ გამზადებული ვარ ჩემი გული ფულათ მო-
ესკრა და ჩემი სისხლი, გადავადნო დრაქმებათ, ვიდრე გა-
მოვგლიჯო უსენინდისოთ სოფლელი კაცის გამხმარი ხელიდ-
გან იმათი საცოდავი შენამფმავარი. მე გამოვგზავნე ფული-
სათვის შენთანა, — (მე უნდა მიმეცა ჯარისხათვისა) — შენ უარი
შემომითვალე. ეს ქცევა განა შეჭფერის კასიუსსა? განა მე
ასეთს პასუხს მოგცემდი? თუ ოდესმე მარკუს ბრუტუსი შევა
ასეთს სიხარბეში, რომ დაუკეტამს თავისს მეგობრებსა სა-
ძაგელს მეტალსა, დაეცეს იმას მეხი და აღმოფხრას:

კასიუსი. მე უარი არ შემომითვლია, ბრუტუსი. უარი მიყავი.

კასიუსი. არა, ჩემი გამოგზავნილი კაცი სულელი იყო
და ჩემი პასუხი კარგათ ვერ მოუტანია. ბრუტუსმა გული
დამწევა. ბრუტუსი თავისს მეგობრის ნაკლულეევანებას მოწ-
ყალებით უნდა უყურებდეს და ჩემს ნაკლულეევანებას დაუ-
მატა კიდეცა.

ბრუტუსი. არა, ეგენი მე ჩემზედ გამოესცადე.

კასიუსი. შენ ჩემო საყვარელო, ბრუტუს, შე არ გიყვა-
რეარ.

ბრუტუსი. მე შენი ნაკლებულება არ მომწონს.

კასიუსი. ამისთანა ნაკლებულებას მეგობრის თვალთ ვე-
რას დროს ვერ შენიშნავდა.

ბრუტუსი. პირმოძონე კაცის თვალი კი არც კი მოხ-
ლომებდა დანახვასა. თუ გინდ ისეთი უშველებელი იყვეს,
როგორც ოლიმპის მთა.

კასიუსი. მოდით თქვენ, ანტონიუს და ოკტავიუს, სულ
მარტო კასიუსს გადაახდევინეთ. დაილაღა სიცოცხლისაგან:
ის მოსძულდა იმასა, რომელიც უყვარდა, ეჯავრება ძმასა, ლან-
ძღვენ, როგორათაც მონასა იმისი შვიტომეები დაწერილებით
შენიშნული აქვსთ, წიგნში ჩაწერილნი და ზეპირათ სწავლო-
ბენ, რომ პირში მამარტყან ხოლმე. ოჰ, ნეტავი შემეძლოს
ეს გული ცრემლს ამოვატანო! აი ჩემი ხანჯალი, აი ჩემი
გადახდილი შკერდი: ამაში გული უძვირფასესია თვით ბრუ-
ტუსის საუნჯეზე, ოქროზე მეტათა ღირს: — წაიღე, თუ ჰრო-
მაელი ხარ; მე, რომელმაც უარი ვითხარი ფულისა, გაძ-
ლევ ხალისით ჩემს გულსა. მაშკალი მე ისე, როგორც მო-
ჰკალი ცეხარი, მე ვიცი, სწორეთ იმ დროს, როდესაც შენ
ის ყველაზე მომატებულად გძულდა, — კიდევ მაინც მომა-
ტებულად გიყვარდა ისა, ვიდრე კასიუსი ოდესმე გყვა-
რებია,

ბრუტუსი. ჩააგე ხანჯალი ქარქაშში. თუ გსურს, იჯავ-
რე, — მაგისი თავისუფლება გაქვს, — ჰქმენი, რაც გუნებში
მოგივიდეს, და ასე გაშინჯე წყენაც ხუმრობათ იქნება მი-
ღებული ჩემგან, ოჰ, კასიუს, შენ ჯაჭვითა ხარ გამობმული
ბატკანზე, რომელიცა წყრომა ისეთია, როგორათაც ცეცხ-
ლი ტალისა, რომელიცა ძალოვანის დაკვრით გამოსცემს
ნაპერწყალსა და შემდგომ მაშინათვე გაგრილდება.

კასიუსი. მამ კასიუსი სცხოვრებდა მხოლოდ იმისათვის,
რომ გაჯავრებისა და მწყობარების დროს ყოფილიყო შესა-

ქცევარი და დასაცინარი თაფის ძმისათვის.

ბრუტუსი. როდესაც მაგას ვამბობდი, მაშინ მე თვითონ არ ვიყავი კარგს ქეიფზე.

კასიუსი. როგორ, შენ იგრძნე? მამეცი ხელი.

ბრუტუსი. დაიჭი, გულიც თანა.

კასიუსი. ოჰ, ბრუტუსი

ბრუტუსი. რა ამბავია?

კასიუსი. დაეჯერო იმდენი სიყვარული არა გაქვს, რომ მომიტეო, როდესაც მე ზოგჯერ გულფიცხობით ჩემი თავიც დამავიწყდება ხოლმე? გულ ფიცხობა დამჩნა მე დედისაგან მემკვიდრეობით.

ბრუტუსი. კარგი: შემდგომ, როდესაც შენ ძალიან გაფიცხდები ბრუტუსსზედ, მაშინ ის წარმოიდგენს, ვითომ დედამენი ილანძღება — და დაჩუმდება. (ისმის ხმაურობა სცენის უკანა.)

პოეტო (სცენის გარეთ) შემომვით! მე მინდა ენახო ჯარის წინა მძლოლები: ერთმანეთში უსიამოვნობა აქვსთ, და არ უნდა დაგლოთ მარტო.

კლიუციუსი (სცენის გარე) არ შეგწმებთ.

პოეტო (სცენის გარეთ) მე სიკედილის მეტი ვერაფერი შემოიკვებს. (შეშოვა)

ბრუტუსი. რისთვის მოხვედი, რა გინდა?

პოეტო. სარღლებო, გრცხვენოდეთ! რა ამბავია თქვენ შორის? ტკბილათ იყავით ერთმანეთთანა, როგორც შექმენის თქვენებრივ გმირთა, შეიყვარებდეთ ძმურათ ერთმანერთს: მე ხომ ღიღი ვარ თქვენზედა ხნითა!

კასიუსი, ხა, ხა, ხა! რა საძაგლად ჩხლართამს ცინნიკი (*) ლექსებსა! ბრუტუსი. დაიარგე აქედგან, შე ბრიყეო! კასიუსი. ბრუტუს, ნუ გაჯავრდები, მაგისი ადამიანი ვარის...

ბრუტუსი. შემძლიან ყური დაუგდო მაგის მოსწრათებულს სიტყვასა, თუ თავის ღროზე იტყვის. რა საკირონი არიან ეგ მასხარები ჯარს წინა? წადი დაიარგე მეგობარო! კასიუსი. იქით! ვადი აქედგანა! (პოეტი გავა. შემოვლენ ლიუცილიუსი და ტიცინიუსი.)

ბრუტუსი. ლიუცილიუს და ტიცინიუს, უბრძანეთ ლამქართ-წინამძღომლებს — ბინა უმოენონ ჯარსა ღამე სადგომათ.

კასიუსი. და შემდგომ აქვე მობრუნდით და ეხლავ მორყენეთ თანა მესსალა.

ბრუტუსი. ლიუციუს, მოიტა ღეინო.

კასიუსი. არ მეგონა, თუ შენ აგრეთი გაჯავრება შეგეძლო.

ბრუტუსი. კასიუს. მე იმდენი მწუხარება მაქვს!

კასიუსი. თუ შენ შემთხვითს უბედურებებს წინათ, შენ სულით და გულით მოქმეები, მამ სად არის შენი ფილოსოფია?

ბრუტუსი. ევრაეინ აიტანს მწუხარებას ისე, როგორც მე. იცოდე, პორცია მამეყდარა.

(*) ფილოსოფიური შეკვლა იყო საბერძნეთში. ცინნიკები არაფერს ზღვილობას, რომელიც საზოგადოებასში იყო მიღებული, არათ ავადებდნენ და სოლოთ იმასა რაცსავედნენ უზრდელობათ ჭ უნდა რესპექსადეს მარტო ბოროტებისა: ისინი დასტინოდნენ ხიმიადრესა; დადიოდნენ ბრანძებსი ჭ სხვათ. რედ.

კასიუსი. როგორი პორცია? მითონ უკმდეგო სიძველე მიუ

ბრუტუსი. ჰო, მამყვდარა. ბრუტუსი. და მე შენ გეწინააღმდეგე — და ცოცხალი და-

კასიუსი. და მე შენ გეწინააღმდეგე — და ცოცხალი და-

ერჩილია, მწარე, სამინელი შესაწუხარია! რა სატყვერით?

ბრუტუსი. ის თურმე სწუხდა ჩემს განზორებასა, იგლი-

ჯგობდა იმ აზრით, რომ ყმაწვილმა ოკტავიუსმა და ანტონიუსმა

ლონე მოიმატეს (იმათი გამარჯვების ამბავი და იმის სიყვდილი

ერთს დროს ყოფილა): ამ გარემოებას ჰქონია გავლენა იმის გო-

ნებაზე, როგორღაც ერთხელ მსახურების იქ არ ყოფნაში.

პორციას ნაკვეთი ჩაუყლაპავს. კასიუსი. და მომყვდარა? ბრუტუსი. ჰო, მამყვდარა.

კასიუსი. და მომყვდარა? ბრუტუსი. ჰო, მამყვდარა.

კასიუსი. ოჰ, ღმერთო უკვდავო! (შემოვა ლიუციუსი

ღვინით და სამთლებით.) ბრუტუსი. ნუღარ ილაპარაკებ იმაზე, მამეცი

ში დაეახრჩობ სევდასა! კასიუსი. მე ვგრძნობ გულითაღს.

სურვილს გასუხი მოგცე მაგ კეთილ მობილურს სადღეგრძელოზე. დაასხი, ლი-

უციუს, დაასხი ისე, რომ ნაპირებზე გადმოედინოს. კასიუსი.

სანარჩუნებელი იქ არ იქნება, სადაც მე ვსევამ. ბრუტუსის

სიყვარულის ნიშნად. ბრუტუსი. შემოდი, ტიცინიუს. გამარჯვება მესსალა!

ლო დაესხდეთ სანთელთანა და ჩვენს საქმეზედ მოვილაპარა-

კოს. კასიუსი. ოჰ, პორცია! განა შენ მოკვდი? ბრუტუსი.

გთხოვ, კრინტს ნუ ამოიღებ იმაზე; მესსალა,

მე მამივიდა ამბავი, რომა ოკტავიუსი და ანტონიუსი

ღი

დის ჯარით ჩვენზედ მოდიან, ფილიპისაყენ.

მესალა. მაგზედ მეცა მწერენ წიგნებსა.

ბრუტუსი. სხვა რასა გწერენ?

მესალა. ოკტავიუსს, მარკუს ანტონიუსს და ლეპიდეს გამოუციათ ბძანება გაგზავნაზე და ქვეყნილამ გაძევებაზე გაღუწყვეტიათ ბარე ასი სენატორის სიკვდილი.

ბრუტუსი. მაგაში ჩენი მიღებული ამბები არ არიან თანახმანი: ჩემსაში არის მოხსესებული სამოცდა ათი კაცის სიკვდილი, მათ შორის ციცეროსიცა.

კასიუსი. როგორ, ციცეროსიცა?

მესალა. ჰო, იმავე ბრძანების ძალით, ციცეროც მოუკლამთ. ბრუტუს, შენ ცოლისაგან მოგივიდა წიგნები?

ბრუტუსი. არა, სხვებისაგან.

მესალა. და შენს ცოლზე არაფერსა გწერენ?

ბრუტუსი. არა.

მესალა. ჰმ, საკურველია.

ბრუტუსი. რათა მკითხე ეგა? შენს წიგნებში ხომ არა არისრა იმაზე?

მესალა. არა.

ბრუტუსი. როგორც ჰრომეელმა, მართალი შითხარი.

მესალა. აიტანე შენცა როგორათაც ჰრომეელმა უსიამოვნო მართალი, ის გარდაცვლიდა, საკვირველის სენითა.

ბრუტუსი. მშვიდობით, პორცია! მესალა, ჩვენ ყველანი უნდა დაეიხოცნეთ: და ის აზრი, რომ პორცია სიკვდილს ვერ ასცდებოდა, მადლიეს მე ღონესა ავითანო უბედურება.

მესალა. ეგრე დიდმა კაცებმა უნდა აიტანონ დიდი მწუხარება.

ქასსიუსი. მე მეცისე ვიცი, როგორც თქვენა, მაგრამ ჩემის ბუნებით, მე არ შემედლორ დამეტანა მავარი უბედურებათა და იმის სანდობით — ასნი ფილანთონი ფილიპი

ბრუტუსი. როგორ მიეჭყოთ ხელი საქმესა. როგორა ფილანთონი: ჩვენ ესლა ფილიპისაკენ ნუ წაუდგებითა და დამცხ

ქასსიუსი. მე მგონია რომ ნუ შემუცხუნი და დამცხ ბრუტუსი. მიზეზი

ქასსიუსი. მიზეზი: უმჯობესია, რომ მტერი თერთონ მოვიდეს ჩვენთანა; ამითი თავის ღონისძიებას გამოიღვეს, დალაღვეს თავის სალდათებსა და თავის თავს აუნებს; ჩვენნი, ადგილობრივი მდგომარენი, მოვიცემთ ღონესა და მხნეთ ვეჭმნებით.

ბრუტუსი. კარგს მიზეზებს, უთუოთ უკეთესმა მიზეზებმა უნდა აჯობონ. მთელი ხალხი აქედან ფილიპიამდინ მცხოვრებელნი იმისთენ არიან ჩვენსკენ, რომა ჩვენი ეშინიანთ. — ჩვენი მანდურაენი არიან დიდი ხარჯის მოკრეფისათვის. — და ამის მიზეზით თუ მტერმა გამოიარა, თავის ჯარის ნაკლულობას აქ შეისრულებს: ის ჩვენთან მოვა სახლის ძალით, — გამხნეებული, განმრავლებული რიცხვით; მაგრამ ჩვენ იმათამ სარგებლობას მოვუალებთ, როდესაც ჩვენ იმათ დაუხედებით ფილიპიასთანა და ამდენს ხალხს უკან მოვიქცევთ.

ქასსიუსი. დამიგდე ყური, კეთილო ძმაო ჩემო!

ბრუტუსი. არა, მაიცა. შენ ისიც უნდა იანგარიშო, რომ ჩვენა ყველანი, ვინცა ვინ ჩვენს მხარეზე იყენენ, მოვაროვით, ჩვენი ჯარი საესია, ჩვენი საქმე სრულიად მზათ არის, და მტერი ყოველ დღე მატულობს. ჩვენა აუღწიეთ სამაღლე-

ზე და გაშაღებულ ი ვართ ჩამოსაყარდნელად. ადამიანის საქ-
მეში არის თავის ღაგვარად მოქცევა (Приливъ:) თუ სარ-
გოიანად მოიხმარე იმასა — ბედნიერებას ეწევი, თუ დრო-
ება დაგისხლტა — სრული შენი სიცოცხლე გაივლის უბედუ-
რებით და გაგრიყამს, ჩვენთვის ეხლა მოვიდა დრო მოქ-
ცვისა, და ჩვენც უნდა წავეტოტინოთ, თუ არა და სყო-
ველს შემთხვევას გაშარჯეებისას დაეკარგამთ.

კასიუსი. აგრე იყვეს, შენებურად. წავიდეთ ჩვენ თვითონ
იმათთანა, რომ შევხვდეთ ფილიპპიასთან.

ბრუტუსი. ბნელი ღამე მოგვეპარა, ვიდრე ჩვენ საქ მო-
ვილაპარაკებდით; ჩენი ბუნება მიუცილებელ საქიროებას ემო-
რჩილება, და ჩვენ იმას უნდა მივსცეთ კარგი მოსვენება.
გაქვსთ რამე სათქმელი?

კასიუსი. არა, არაფერი. ღამე მშვიდობისა! ხვალ, ალი-
ონის დროს, ავდგეთ და გავიდეთ.

ბრუტუსი. ლიუციუს! ჩემი ტანისამოსი! (ლიუციუსი გავა)
მშვიდობით, მამ, მესსალა მშვიდობით, ტიცინიუს! კეთილმო-
ბილო კასიუს, ღამე მშვიდობისა, კეთილი მოსვენება მოგ-
ცეთ!

კასიუსი. ოჰ, საყვარელო ძმავ, ღამე დაიწყო ცუდათ,
და ნულარ იქმნება ამ გვარი უთანხმოება ჩვენს შორის!

ბრუტუსი. ყოელიფერი მოხერხდა.

კასიუსი. ღამე მშვიდობისა!

ბრუტუსი. ღამე მშვიდობისა, კეთილო ძმავ.

ტიცინიუსი. მესსალა (ერთათ.) მშვიდობით, ღამე მშვი-
დობისა, ბრუტუს.

ბრუტუსი. მშვიდობით! (ყველას).

(კასიუსი, მესსალა და ტიცინიუსი გაეღწენ, ლიუციუს დაბრუნდება სალამურის ტანისამოსითა.)

ბრუტუსი. მამეცი ტანთ-საცმელი. სად არის შენი ართა? ლიუციუსი. აქ არის კარავში.

ბრუტუსი. შენ ნამძინარევისათვის ლაპარაკოფ. მე არ გავტყუნებ შენა, საწყალო, დაიტანჯე უძილობითა. უთხარი რომ კლაუდიუსი და სხვაც ვინმე ერთ ერთი ჩემი მსახურთაგანი მოვიდეს აქა; ამაღამ ჩემს კარავში დაწვენენ ბალიშზედ.

ლიუციუსი. ვარო და კლაუდიუსი! (შემოვლენ, ვარო და კლაუდიუსი.)

ვარო. ბატონი გვეძახის?

ბრუტუსი. გთხოვთ, დაწვეთ ჩემს კარავში. იქნება მალე გაგაღვიძო თქვენა, ჩემს ძმას კასიუსთან გასაგზავნათ.

ვარო. მამ ესე, როგორც გნებავს, მოგიცდით.

ბრუტუსი. არა, დაწვიეთ: მე, იქნება, ჯერ ფიქრმა გამიაროს. აი ლიუციუს, ნახე ის წიგნი. რომელსაც მე ისე ვეძებდი. სალამურის ტანისამოსის ჯიბეში ჩამიღვია.

(მსახურები დაწვებიან.)

ლიუციუსი. მე დარწმუნებული ვიყავი იმაზე, რომ შენ ჩემთვის არ მოგიცია.

ბრუტუსი. ჩემო კეთილო მსახურო. უკაცრავათ; ისეთი გულშაევიწყი ვარო შეგიძლიან ჯერეთ არ დახუკო მოქანტული თვალები და დაუკრა რამე საკრავზე?

ლიუციუსი. დაუკრამ თუკი გინდა, ბატონო.

ბრუტუსი. ჰო, ჰო, ჩემო მსახურო. ძალიან ბევრს გაწუხებ, მაგრამ შენ ისეთი დამჯერო ხარ!

ლიუციუს. ეს ხომ ჩემი ვალია, მოგახსენებ, იმედიმე
ბრუტუსი. მე არ უნდა მოგთხოვო, რომ ის ვალი
მომატებული იყვეს შენს ღონეზე. ყმაწვილის სისხლი-
სათვის საჭიროა მოსვენება.

ლიუცილიუსი. მე მეძინა კიდევაც, ხანა შენ ისტორი
ბრუტუსი. ძალიან კარგი, კიდევაც დაიძინეთ: დიდხანს არ
დაგიჭერ. ვიდრე ცოცხალი ვარ, მე შენთვის კეთილი ვიქ-
ნები. (ლიუციუს უკრავს და იმღერის.)

ძილის ხმა არის. — ოჰ, მტრულო ძილო! შენ დაწვეი
ტყვიის კვერთხით პატარა ბიჭსა, რომელიც უკრავს არფას!
ლამე მშვიდობისა, ჩემო კეთილო მსახურო! მე შენ არ მო-
გექცევი შეუბრალებლად; არ გაგაღვიძებ, — მაგგვარ ლახლა-
ნში არფას გასტყვამ: მე გამოგართმევ ხელიდან, ახლა ლამე
მშვიდობისა! ვნახოთ აი, შევეცილი ფურცელი: აქ ხომ არ
გამითაყვებია კითხვა? მგონია აქ გავათაყვე. (შემოვა ცეზარის
ჩრდილი) რა ბუნდით ანათებს სანთელი. ე! ეს ვინ არის?
თვალების დაღალვა იქნება, მაჩვენებს საშინელს ლანდსა...
ის ჩემგენ მოდის... ვინა ხარ შენა? ნამდვილი ხარ, თუ
ოცნება? შენ ღმერთი ხარ, ან კეთილი გენიოზი, ან ბოროტი
ემშაკი, თმებს მიბურძღვლამს თავზე? მითხარი — ვინა ხარ?

ჩრდილი. შენი ბოროტი სული ვარ, ბრუტუს.
ბრუტუსი. რისთვის მოხვედი აქა?
ჩრდილი. იმის სათქმელათ, რომ შენ მე მნახამ ფილიპ-
პიასთანა.

ბრუტუსი. მამ ხელ ახლა გნახამ მე შენა?
ჩრდილი. ჰო, ფილიპპიასთან. (გაქრება.)
ბრუტუსი. მამ მე შენა გნახამ ფილიპპიასთანა! ძლივს

გონებზე მოვედი და შენვი გაქრი. მე მსურდა შენთან მო-
მატებული ლაპარაკი. — ეი, ბიჭო, ლიუციუს! — ეი, კლაუ-
დიუს! ეი, ვარრო, ვარრო! რას შერებით? გაიღვიძე! კლაუ-
დიუს!

ლიუციუსი. არფის ალყები სტყუიან.

ბრუტუსი. ამასა ჰგონია, რომ არფას უკრავს. გაიღვიძე!
ლიუციუს. რაო, ბატონო?

ბრუტუსი. ძილში ყვიროდი: რა ნახე სიზმარში?

ლიუციუსი. მე ვყვიროდი? მე არ მახსოვს.

ბრუტუსი. ჰო, შენ ყვიროდი; ნახე რამე?

ლიუციუს. არა, არაფერი.

ბრუტუსი. ისევ დაიძინე, ჩემო ლიუციუს, ეი, კლაუდიუს!
ეი! გაიღვიძე ჩქარა.

ვარრო და კლაუდიუსი ერთათ. რაო ბატონო?

ბრუტუსი. თქვენ რასა ყვიროდით ძილში?

ვარრო და კლაუდიუსი. როგორ ჩვენ ვყვიროდით?

ბრუტუსი. ჰო, თქვენ მოგეჩვენათ რამე?

ვარრო. მე — არაფერი.

კლაუდიუსი. არც — მე.

ბრუტუსი. წადით ჩემს ძმას კასიუსთან; ჩემს მაგიერად
მოიკითხეთ და უთხარით, რომ თავისი ჯარით დაიძრას აღ-
რჩინად ჩვენს წინათ, და ჩვენც უკან გავჰყევებით იმასა.

ვარრო და კლაუდიუსი. ემ საათში მივდივართ. —

პარლან ცხა ნ, ინტელუენუემიწიგ რა იგ .იპლიტკო
-იკლიუ ,ლიირაჟ იპლაპსაჟ ,იპტტტობ აგონენ .ინტინილან)

მოქმედება მესხეთე.

გამოსვლა პირველი.

მინდორი ფილიპის მახლობლად. შემოვლენ ოკტავიუს
და ანტონიუსი ჯარით.

ოკტავიუსი. აი ჩემი იმედი გამართლდა; შენ ამბობდი
ანტონიუს, რომ ჩვენი მტრები მინდორზე არ ჩამოვლენო,
მალლობზე და ბორცვებზედ დარჩებიანო: მაგრამ, სხვა ნაი-
რად გამოვიდა: იმათი ჯარი ახლოს არის; იმათ უნდათ
დაგვასწრონ ჩვენა და აქ ფილიპის მახლობლად დაგვეცნენ.

ანტონიუსი. ეგ სულ ტყუილია. მე იმათი გულის გან-
ძრახვა მესმის. მე მივხვდი, ეგ რასაცა ჰქონდა მან: იმათ სხვა
ადგილას წასვლა სურთ, და მანც აქ ჩამოვიდნენ უშიშის
თავ-განწირულების გაბედვით, რომ ამითი დაამტკიცონ თა-
ვისი გულადობა, რომელიც იმათ არა აქვსთ. (შემოვა მოამბე.)

მოამბე. ჯართ წინამძღომელნო, მოეშაადეთ: რიგზე დაწ-
ყობილი მოდის ჩვენსკენ მტერი, საომარი ბიჩალი აქვსთ
გაშლილი, და ესლავე უნდა თავდარიკი.

ანტონიუსი. ოკტავიუს, აუჩქარებლად წაიყვანე შენი ჯა-
რი მინდორის მარცხენა მხარეზე.

ოკტავიუსი. არა, მე მარჯვენა მხარეს დავიჭერ, და შენ
მარცხნივ წადი.

ანტონიუსი. რისთვის მეწინააღმდეგები ამ ფრიად საჭირო წამსა?

ოკტავიუსი. კი არ გეწინააღმდეგები, მე ასე მსურს.

(ბარაბნები. შემოვა ბრუტუსი, კასიუსი ჯარითა, ლიუცი-
ლიუსი, ტიცინიუსი, მესსალა და სხვანი.)

ბრუტუსი. ამათ უნდათ მორიგება.

კასიუსი. დადექი, ტიციანიუს, ჩვენ წინ გატვიმეი; ჩვენ უნდა ველაპარაკოთ ამათა.

ოქტავიუსი. ანტონიუს, ნუ მიესცემთ ომის დაწყობის ნიშანსა?

ანტონიუსი. არა, ცეზარ, დეე, იმათ დაიწყონ. წინ წაედგეთ: ჯართ-წინამძღომლებს ჩვენთვის უნდათ რიდაცის თქმა.

ოქტავიუსი. ფეხი არ მოიცვალოთ ვიდრე არ განიშნებენ!

ბრუტუსი. თანა-მემამულენო! ჯერ სიტყვა, შემდგომ დაკვრა, ასე არ არის?

ოქტავიუსი. მაგრამ იმისთვისკი არა, რომ ჩვენ, თქვენსავით, სიტყვა მეტად გვიყვარდეს.

ბრუტუსი. კარგი სიტყვა, ოქტავიუს, სჯობია ცუდს დაკვრასა.

ანტონიუსი. ბრუტუს, შენ დახელოვნებული ხარ ცუდის დაკვრის კარგი სიტყვებით შენელებასა, ამისი საბუთი არის ხერელი ცეზარის გულში, რომელიც შენ გააპე, და მიაძახე: „ციოცხლე დი იბედნიერე, ცეზარო!“

კასიუსი. მარკუს ანტონიუს! არ ვიცით, როგორი არის შენი დაკრული. და რაც სიტყვას შეეხება, ისინი თვით ფუტკრებს სტარცვენ და სტოვებენ სრულიად უთაფლოთ.

ანტონიუსი. მაგრამ მხოლოდ უნესტროადი არა.

ბრუტუსი. არა, უნესტროდ და უხმოდაც: იმათ, ანტონიუს, გააწყვეტინე ბზუილი და კეთილგონივრულად ემუქრები: ვიდრე უკბენდე.

ანტონიუსი. თქვენ არ იმუქრებოდით ავ-სულნო, როდესაც თქვენი საზიზღარი ხანჯალი ერთი ერთმანერთს დაე-

ძგერნენ ცეზარის მკერდში. თქვენ კბილებს ჰკრეჭდით მაიმუნებით. თქვენ ლაქუცუნაობდით, როგორც მემებარი ძაღლები, და იხრუკებოდით მონებივით იმის წინა, და ჰკოცნიდით ცეზარს ფეხებზე მშინ, როდესაც შეჩვენებულმა კასკამ, ქოფაკივით უკანიღვან მივარდნილმა, დასცა ხანჯალი კისერში; — ოჰ, პირმოთნეობ!

კასსიუსი. პირ-მოთნეობ! აი, ბრუტუს, შენ თავს უთხარ მადლობა: ამისი ენა არ გვაწყენინებდა დღეს ჩვენა, შენ რომ ჩემთვის დაგეჯერებია.

ოკტავიუსი. აბა, საქმეს შეუდგეთ, საქმესა! თუ ბაასი ოფლს დაგვასხამს, მამ იმისმა დასკენამ უნდა მიადწიოს წითელ კაბლამდისინ. უყურეთ — მე ეხლა ამოვიღე მახელი შეთქმულებზე: როდის ჩავაგფე ამას ისევ ქარქამში? მინამდისინ ვერ ჩავაგფე, ვიდრე ყოველს ცეზარის იარას არ ამოვიგფე, ან შეთქმულების მახელი არ მოჰკლამს მეორე ცეზარსა.

ბრუტუსი. ოჰ, ცეზარო, შენ არ მოკვდები შეთქმულების ხელითა, რადგანაც შენთანა არაინ არის შეთქმული.

ოკტავიუსი. იმედი მაქვს; — მე არაფარ წერა ბრუტუსის ხელით დაღუბვისა.

ბრუტუსი. ჭაბუკო, თუ გინდ რომ შენს საგვარეულოში ყველაზედ უკეთესი ყოფილიყავი, მამინაც ვერ შეესწრობოდი ამაზე უპატევცემულეს სიკვდილსა.

კასსიუსი. თვით-ნება ლაწირაკი და მასხარეების ამხანაგი გაქსუებული კაცი არ არის ღირსი მაგ პატივისა.

ანტონიუსი. მოხუცებული კასსიუსი ისევ ის არის, რაც იყო!

ოკტავიუსი. მიედივართ, მიედივართ ანტონიუს! — კბილებში

შოგეიხლია თქვენთვის შეთქმულებო ჩვენი გამოთხოვნა; გა-
ზედეთ, გამოდით საბრძოლად დღესვე, თუ არა და, მაშინ,
როდესაც გაბედოთ. (ოკტაიუსი და ანტონიუსი ჯარით გა-
ვლენ.)

კასიუსი. ეხლა შემოუქროლე ქარო, და აღელდით ზეი-
რთნო; გაუტურდი ნაეო, ქარიზხალი დაიწყო და ყოველის
ფერი შემთხვევაზედ არის დამოკიდებული.

ბრუტუსი. ეი! ლიუცილიუს, ორიოდე სიტყვა მაქვს სა-
თქმელი!

ლიუცილიუსი. რას მიბრძანებ? (ბრუტუსი და ლიუცი-
ლიუსი იქით მიდგებიან.)

კასიუსი. მესსალა!

მესსალა. რა გნებაეს, კასიუს?

კასიუსი. დღეს ჩემი დაბადების დღე არის; ჰო, სწორეთ
ამ დღეს დაიბადა კასიუსი. მამეცი ხელი, მესსალა; იყავი
ჩემი მოწამე, რომ იძულებულ ვარ, როგორც როდესღაც
პომპეიუსს მოუხდა, ისე ჩვენი თავისუფლება მიეცე ერთის
ომის დამოკიდებულებასა. შენ იცი, რომ მე ეპიკურის სწა-
ვლას (*) საშინლად მივსდევდი. მაგრამ ეხლა სხვა ნაირათა
ესჯი და ცოტაოდენათ ვერწმუნები წინათ განწყვებასა. რო-
დესაც ჩვენ მოვდიოდით სარდიდგანა, ორი დიდი სვაფი მა-
ღლიდგან ჩვენს წინა ბაირალზედ დაემხენ და იმაზედ დამჯ-

(*) ეპიკურ იყო ერთი, ბერძნებას ფილოსოფოსი, რომელიც, როგორც
სოკრატე თხზულებები ამბობენ, ამტკიცებდა, რომ კაცის ცხოვრე-
ბის დანიშნულება არის მარტო სუფიითა და ხორციით დატკობა. ამ
ფილოსოფოსის სწავლასა ჰქვანდა ბერძენი მიმდევარი, რომელთაც გა-
დაჭარბეს კიდეც ამ სწავლასა. რედ.

დარნი, სალდათის ხელიდგან ჰკენკამდნენ საჰმელსა, და სიხარბით ჰყლაპამდნენ. ისინი გამოგვეყენენ ჩვენა ფილიპპიამდინ. სეაეები დღეს დილით გაფრინდნენ, და ძერეები და ყორნები ეხლა თავს დაგვეტრიალებენ, ისინი ჩვენ გვიყურებენ ისე, როგორც თავიანთს უღონო დაელასა. და მგონია, რომ იმათი ჩრდილი შეიქნება ბედის წერის ფარდათ ჩვენი ჯარისათვის, რომელნიც აქ დაიხოცებიან.

მესსალა. ნუ დაერწმუნებით მაგისტანა ნიშნებსა.

კასიუსი. მე მჯერა მხოლოდ ზოგი ერთი მათგანი: ჩემი გული მხნე და გამბედავია — და მზათა ვარ გულ-მაგრად დაუხვდე ყოველს უბედურებასა.

ბრუტუსი. (ლიუცილიუსს.) ჰო, აგრე. ლიუცილიუს.

კასიუსი. უკეთილშობილესო ბრუტუს! დღეს ღმერთები ჩვენი მოწყალენი არიან; ოჰ, ნეტავი ჩვენ შეგვეძლოს ცხოვრება ღრმა სიბერემდინ სიყვარულით და მშვიდობიანად! მაგრამ ბედის წერა კაცისა უცნობრობით არის დაფარული და ესრედ მოვიფიქროთ იმაზე. რა შეიძლება შეგვენთხვეს ჩვენა თვით უცუდესი. თუ ამ ომში ჩვენ დავმარცხდით, მამ ეს ლაპარაკი ერთი ერთმანერთთან უკანასკნელი იქნება: მითხარი ერთი, რას აპირებ?

ბრუტუსი. იმ ფილოსოფიურს წესზედ დადგომასა, რომლის საფუძვლითაც მე ვაძაგებდი კატუსა თავის-თავის მოკვლაზე. არ ვიცი, რის მიზეზით, მაგრამ მე სიმხდალეთ და სულის სიმდაბლედ მიმაჩნია მომავალი უბედურების შიშით — კაცმა დღე დაიმოკლოს. მოთმინებით შექურვილი, მე ჩემს თავს მივსცემ უმაღლესს ძალის ნებასა, რომელიც ჩვენ გახელთმძღვანებენ.

კასსიუსი. და ესრედ, როდესაც ომში დაეშარცხდებით, მოითმენ, რომ შენ ჰრომის ქუჩებში გატარონ საქვეყნო?

ბრუტუსი. არა, არა, კეთილშობილო ჰრომაელო, ნუ იფიქრებ, რომ გაბედოს ჰრომში შესვლა ჯაჭვებით შეკრულ-მა ბრუტუსმა! ის არ დამდაბლდება მანამდისინ. — დღეს უნდა გათავდეს ის ჩენნი საქმე, რომელიც მარტის იღმი დაიწყო. არ ვიცო ვნახამთ ერთმანერთსა ოდესმე თუ არა, და ამისათვის სამარადისოთ უნდა გამოვესალმოთ ერთმანე-რთსა! ოჰ, მშვიდობით სამარადისოდ, მშვიდობით, ჩემო კა-სსიუს! თუ ერთმანერთსა ვნახამთ, მაშინ გავილიმებთ, თუ არა და, ესრედ, ჩვენ როგორც რიგი იყო, გამოსალმებუ-ლნი ვართ.

კასსიუსი. ჰო, ბრუტუს, მშვიდობით აშიერ უკუნისამდე, სამარადისოდ! თუ შევხვდებით ერთმანერთსა, მაშინ უთუ-ოთ, გავილიმებთ, თუ არა და — შენ მართალი ხარ: როგორც რიგია ჩვენ გამოვესალმეთ ერთმანერთსა.

ბრუტუსი. და ესრედ მივდივართ! — ოჰ, რომ შეიძლე-ბოდეს გაგება წინათვე დღევანდელი ჯაფის დასასრულისა! მაგრამ ისიც საქმაოა, რომ დღე ოდესმე დაღამდება. მაშინ-მევიტყობთ. აბა გასწიეთ, გასწიეთ!

გამოსვლა მეორე.

იქვე; ომის მინდორი. ბრძოლის ხმა. შემოვლენ ბრუტუ-სი და მესსალა.

ბრუტუსი. გააჰენე, გააჰენე ცხენი, მესსალა, ჩქარა; მიე-ცი ბრძამება იმ ჯარებსა, რომელნიც აიმ მხარესა დგანან.

(ბრძოლის ხმა უფრო ძლიერდება) ერთიანთ ლაიქრან: მე ვხედამ ოკტავიუსის მხრის ჯარი გაუღონოვდა, — ჩვენ ძალოვანის მიწოლით შეგვიძლიან ის გავიქციოთ. გაფრინდი, გაფრინდი! ყველანი წავიდნენ.

გამოსვლა მესამე.

მეორე მხარე საბრძოლი მინდერისა. ბრძოლის ხმა. შემოვლენ კასიუსი და ტიცინიუსი.

კასიუსი. უყურე, ტიცინიუს, საძაგლები გამოიქცნენ! მე მტრად შევექენი ჩემს სალდათებსა: აი ეს ბაირალი გამობრუნდა — მე ხელიდგან გამოვგლიჯე ბაირახტარსა და მოვკალი ჩემის ხელით.

ტიცინიუსი. ოჰ, კასიუს! ბრუტუსი ძალიან აჩქარდა: ის გაიტაცა მტრედმა ცეზარის ჯარის დამარცხებამა; — სალდათებმა დაიწყეს ცარცვა, და ამასობაში ანტონიუსი გარს შემოგვეტყა (შემოვა პინდარესი).

პინდარესი, გაიქცი, მოშორებით, ბატონო, გაიქე ანტონიუსი შენს ბანაკშია, გაიქე!

კასიუსი. ის ბორცვი შორ არის: — შეხედე, ტიცინიუს, იქ ცეცხლია: განა ესენი ჩემი კარავემბა?

ტიცინიუსი. შენია.

კასიუსი. თუ მე შენ კიდევ გიყვარვარ, შეჯექი ჩემს ცხენზე, ამოჰკარ ღწებში. შეიღრო არ მიგიყვანოს ამ ჯგუფთა ხალხთანა და შემდგომ დაბრუნდი და სწორეთ. გაიჭე, მეგობრები არიან ისინი, თუ მტრები.

ტიცინიუსი. ერთი თვალის დახამხამებამედ დაებრუნდები.

კასიუსი. პინდარეს, აღი მალლა ამ გორაკზედ, მე შორს
თვალი არ მიჭრის; თვალი ადევნე და მითხარი, რაც შენი-
შნო. (პინდარესი გაეა.) ამ დღეს დაიბადე მე ქვეყანაზე.
დროებამ თავისი ჩვეულებრივი სიმრგვლე შემოუარა და გხ-
ლა მე უნდა გავათავო იქა, სადაც დავიწყე. სიტკბოების
მინდორი გავიარე. — აბა, აბა პინდარეს, ხელამ?

პინდარესი. ოჰ, ბატონო!
კასიუსი. რა ამბავია იქა?

პინდარესი. ტიცინიუსს გარშემო შემოვხვიენენ; ცხენოს-
ნები მოსდევენ, — ისეი დებსა სცემს ცხენსა — აი ეწევიან. ეჰ,
მწვიდლობით, ტიცინიუს! — ზოგიერთნი ცხენებიდგან ცხტებიან —
ჩამოხტა ისიცა — დაიჭირეს... მაიცა! ისინი ყვირიან მხიარუ-
ლებით.

კასიუსი. ჩამოდი გორაკიდგან: საქმეა ყურება, ოჰ, რა
ნაირი მხალისი ვარ! მე იქამდისინ მივახწიე, რომ ჩემს თვალ
წინ დაიჭირეს ჩემი საუკეთესო მეგობარი. (შემოვა პინდა-
რესი.) მოდი იქა. — მე შენ პარფეთში ტყვეთს დაგჭირებდა
ამითი შენ სიველილს გადაგარჩინე, და ფიცი ჩამოგართვი,
რომ შენ აღასრულო კოველისფერი, რაც უნდა გიბძანო
ასრულე ესლა ის ფიცი, იყავი თავისუფალი, მაგრამ ჯერ
ეს მახვილი, რომელმაც მოჭლა ცეზარი, მამიშვირე მკერდ-
ში. წინააღმდეგ პასუხს ნუ მამცემ; აი ტარი: დაიჭირე; რო-
დესაც პირზე მოვიფარო — აი ესრე — დამატყვე. — შენ, ცეზარ-
ო, თვითონ იმ მახვილმა გადაიხადა შენი სამაგაერო, რომ
მლითაც შენ მოკვდი! (მოკვდება.)

პინდარესი. მე თავისუფალი ვარ; მაგრამ რომ შემძღვრ-
ბოლა გაბედა, თავის დღეში ამ ფასათ არ ვიყიდდი ჩემს

თაეისუფლებასა. ოჰ, კასიუს! მე მიერბივარ ამ ქვეყნიღან
ისე შორს, რომ ჩემს ამბავს ვერაინ ჰროშაელთაგანი ვერა-
სდროს ვერ გაიგონებს! (გაეა. შემოვლენ ტიცინიუსი და
მესსალა).

მესსალა. ტიცინიუს, ეს მხოლოდ ერთი ერთმანეთის სა-
მაგიეროა; როგორც კასიუსის ჯარი დამარცხა ანტონიუსმა,
აგრეთვე ოკტავიუსის ლაშქარი დამარცხა ბრუტუსის ჯარმა.
ტიცინიუსი. ეგ ამბავი კასიუსს ანუგეშებს.

მესსალა. სად დასტოვე ისა? ტიცინიუსი. აქ გორაკაზე, იმისი მსახური პინდარესიცა
იმასთანა იყო.

მესსალა. ეს ის ხომ არაწევს?

ტიცინიუსი. ეს ცოცხალს არა ჰგავს.... ოჰ, გულო!

მესსალა. ის არის?

ტიცინიუსი. არა, ის იყო, მაგრამ ანლა კი კასიუსი
აღარ არსებს. ოჰ, მზეო ჩამამეალო! როგორც შენ გადაი-
ხრები შენის ძოწის-ფერ შარავანდელში დასაველეთისაკენ,
ისე კასიუსის სიცოცხლე ეხლა თავისავე ძოწისფერ სისხ-
ლში დაიხრჩო. გაჰკრა ჰრომის მზე! ჩვენი დღე შესრულდა!
ნამი, ნისლი, სამინელება წინ გვიძევს; ჩვენ შევასრულეთ ყოველი
ჩვენი საქმე ამ სიკვდილის მიზეზი იყო ეჭვი ჩემის გამარჯვებისა.

მესსალა. ჰო, გამარჯვების ეჭვმა მოჰკლა კასიუსი.
ოჰ, საძაგელო შეცდომავე, ძეო მწუხარებისაო! შენ რისთვის
აჩვენებ ადამიანის მალ ფიქრის მოჩვენებაებსა? შენი დახახვა
არის მსწრაფლი, მაგრამ ბედნიერებით შევებას ვერ აწევ და
მოჰკლამ შენს მშობელსა.

ტიცინიუსი. პინდარესი სადა ხარ პინდარეს?

მესსალა. ტიცინიუს, იპოვნე შენ პინდარესი, მე კეთილ-
შობილ ბრუტუსთან წავალ, რომ იმისი ყურთა სმენა გან-
ვმეხო სამწუხრო ამბავითა, ეს უთუოთ ბრუტუსს ისე ამტ-
კინებს გულსა, როგორათაც წვეტიანი რკინა, ან შხამიანი
ისარი.

ტიცინიუსი. გაჩქარე, მესსალა. მე კი პინდარესს მოეს-
ძებნი, — რისთვისღა გამგზავნე მე უპატივცემულესო კასსიუს?
განა შენი მეგობრები არა ენახე, მე იმათ დამადგეს თავზე
გამარჯვების გვირგინი, და მთხოვეს, რომ შენთვის მამეტა-
ნა. დავიჯერო შენ იმათი ხმა-მალღა ყვირილი ვერ გაიგონე?
ვაჟმე, რომ შენ ცუდათ აგისხნია! მოიტა გაგიმშვენებო
შენ შუბლი გვირგვინითა: მე ბრუტუსმა მამცა ესა შენთან
მოსატანათა — და მე იმის ბრძანებას ვალსრულებ. აჟ მოდი,
ჩქარა, ბრუტუს! შეხედე როგორ თაყვანსა ესცემდი მე კაიუსს
კასსიუსსა. შემინდეთ ღმერთნო! ესრედ აქვს ჰრომელს მო-
ვალეობა: კასსიუსის მახვილმა გააპოს ჩემი გული! (კვდება.)
ტრუბებში, შემოვლენ მესსალა, ბრუტუსი. ყმარწვილი კატო,
სტრატო, ვოლიუმნიუსი და ლიუცილიუსი.)

ბრუტუსი. სად, სად არის მესსალა, იმისი გვამი?

მესსალა. აი იქა. იმასთნ არის ტიცინიუსი, იმის გვამზე
მტირალი.

ბრუტუსი. ტიცინიუსი გულადმა წევს.

კატო. ისიც მოკლულია.

ბრუტუსი. ოჰ, ცეზარო, შენ კიდევ ძლიერი ხარ! შენი
ხელი აჟ ბროტიალებს და ჩვენვე გვახმარებს ჩვენს იარა-
ღსა.

კატო. გულადო ტიცინიუსს! შეხედეთ: იმას მიცვალე-

ბულის თავი მოურთამს გვირგვინითა.

ბრუტუსი. დარჩენენ განა კიდე თუნდ ორი ჰრომაელთაგანი ამისთანა? ოჰ, მშვიდობით უკანასკნელო ჰრომაელთაგანო! შეუძლებელია, რომ ამისი მსგავსი მეორე დაიბადოს ვინმე ჰრომში. მეგობარო ჩემო, ამ მცხედარზე მე უნდა მომატებული ცრემლი დავღვარო იმაზე, რასაც დაინახამთ ჩემს თვალში ეხლა. ამისათვის დროებას მე ვიბოვნი, კასიუს! ვიბოვნი! წაადებინეთ ამის გვამი თასოსში. ბანაკში ნუ იქმნება დასაფლავება; ეს მოგეშლის ჩვენა. აბა, ლიუცილიუს! აბა, კატო! მივიღივართ საომარ მინდორზე. აბა ლაბეო და ფლავიუს, წამოსწით წინ თქვენი ჯარები. ეხლა მეოთხე საათია, ჩვენ სალამომდისინ შეგვიძლიან ერთხელ კიდე ვიომოთ!

კატო. ეხლა ვინაა ეს მინდორი? —
— აბა, ვინაა ეს მინდორი? —
(აბრეშენი) —
— აბა, ვინაა ეს მინდორი? —

მეორე ნაწილი საომარი მინდორისა. შემოვლენ ბრძოლით, სალდათები ორივე მხრის ჯარისა: შემდგომ ბრუტუსი, კატო ლიუცილიუს და სხვანი.

ბრუტუსი. თანა-მოქალაქეო. განმხნევედით, ნუ შეკრთებით! კატო. ვინ არის ჩვენში ისეთი წამხლარი, რომ შეემინდეს? ვინ მამღვებს მე? მე ჩემს სახელს გაუწყებთ. — მე ვარ კატოს შვილი! მეგობარი სამშობლოსი და მტერი მტარვალეებისა. გაიგონეთ! მე შვილი ვარ მარკუს კატოსი; შვილი კატოსი! (დაეცემა მტერსა).

ბრუტუსი. მე ვარ ბრუტუსი, მარკუს ბრუტუსი, მეგობარი სამშობლოსი; შეიტყეთ ყველამ ესა! (მიაწევა მტერსა).

კატო წაიქცევა.)

ლიუცილიუსი. ოჰ, კეთილშობილო ყმაწვილო კატო! შენ წაიქცე! შენ მოკვდი იმავე სიქველით, როგორათაც ტიცინიუსი და დამტყიცე, რომ შენა ხარ კატოს შვილი.

პირველი სალდათი. დამმორჩილდი თორემ მოკვდები!

ლიუცილიუსი. დაგნებდები, მხოლოდ იმ პირობით, რომ მოგვადე. აი აქ საკმაო ფულია. (შეაძლევს ფულსა.) მამკალი მე; მე ბრუტუსი ვარ. მოჰკალი ბრუტუსი: იმისმა სიკვდილმა გაახშიანოს შენც ქება.

პირველი სალდათი. არა, მოკვლა არ იქნება. — ბიჭებო, განთქმული ტყვეა!

მეორე სალდათი. ეი, მამეცა. — ანტონიუსს ვეტყვი, რომ ბრუტუსი ტყვეთ დავიჭირეთ.

პირველი სალდათი. მე შევატყობინეფ. აი თვითონაცა. — ბრუტუსი დავიჭირეთ, ბრუტუსი დავიჭირეთ!

ანტონიუსი. სად არის?

ლიუცილიუსი. ის თავისუფალს ადგილას არის, ანტონიუს, ჰო, შემძლიან დაგარწმუნო, მტერი იმას კოცხალს ვერ დაიჭერს. მოწყალე ღმერთნი დაიხსნიან იმას ამ შერცხენისაგან! სულ ერთია, კოცხალს დაიჭერ თუ მკედარს იპოვნი — ნახამ, რომ ბრუტუსი თავისს სიტყვას არ გადუდგება თავის დღემი!

ანტონიუსი. ჩემო მეგობარო, შენ ბრუტუსი არ დაგიჭერია. მაგრამ, ეგეც აგრეთვე უძვირფასესი დავლაა. მოუარეთ მაგასა და ალერსიანათ მოეკეტით: ჩემთვის სასურველი იქნება რომ მაგისთანა კაცები მეგობრები იყვნენ ჩემნი და არა მტრები. წადით და შეიტყვეთ კოცხალია თუ არა ბრუ-

ტუსი. და ყოველისფერი შემატყობინეთ. მე მოკტავიუსთან
ვიქნები კარავში.

გამოსვლა მესუთე.

მეორე ნაწილი საბრძოლო მინდერისა. შემოვლენ ბრუ-
ტუსი, დორდანიუსი, კლიტესი, სტრატონ და ვოლიუმნიუსი.

ბრუტუსი. აქეთ, მეგობრებთაგან ღარიბნო ნაშინო! და-
სხედით ამ ქვაზე.

კლიტესი. სტატილიუსმა თავისი ქინჯილი დაგვანახა,
მაგრამ თვითონკი არ მობრუნდა; ის ან დაჭერილია ან მო-
კლული.

ბრუტუსი. დაჯექი აბა კლიტეს. კაცის-კვლა — სიტყვაა,
მართალი ეხლა მოკვლაა შემოღებული. გამიგონე. (კლიტესს
ყურში ეჩურჩულებს.)

კლიტესი. არა, ბატონო, არას გზით არ შეიძლება!

ბრუტუსი. მაშ ჩუმათ იყავი, კრინტი არ ამოიღო!

კლიტესი. მე უმალ თავს მოვიკლამ.

ბრუტუსი. დამიგდე ყური, დორდანიუს. (უჩურჩულებს იმას
ყურში.)

დორდანიუსი. მე უნდა ეგ მოვიკმედო!

კლიტესი. ოჰ დორდანიუს!

დორდანიუსი. კლიტეს.

კლიტესი. დორდანიუს, რა უკეთური თხოვნა ჰქონდა შენ-
თან იმასა?

დორდანიუსი. იმანა მთხოვა თავისი მოკვლა. უყურე,
ფიქრობს.

კლიტესი. ჩაფიქრდა. ჰო, ეს კეთილშობილი კურკელი ეხ-
ლა პირამდინ საესეა მწუხარებითა. თვალეზში მოაწვა სევდა.

ბრუტუსი. აჲ შოდი, ეოლიუმნიუს, ორიოდ სიტყვა
მაქვს სათქმელი:

ეოლიუმნიუს. რას მეტყევი, ლაშქართ წინამძღვარო?

ბრუტუსი. აი რას გეუბნები, ეოლიუმნიუს: მე ორჯელ
ცეზარის სული ლამით გამოშეცხადა, პირველათ სარდის მან-
ლობლად, შემდგომ—წარსულს ლამეს აჲა, ფილიპპიის მინ-
დორში. ეიცო მე—ჩემი აღსასრული მოსულა.

ეოლიუმნიუსი. არა, ბრუტუს.

ბრუტუსი. მე ამჟნელ დარწმუნებული ვარ. შენ ხელამ,
საქმეები როგორ სწარმოებენ ქვეყანაზე; ჩვენ მტრებმა ფრი-
ალო კლდის პირზე მოგვრევეს: უმჯობესია! რომ ჩვენ თვითონ
გარდავსცვიედეთ, ვიდრე ველოდეთ, რომ ხელი გვკრან და გადაგე-
ყარონ. ოჲ, ჩემო კეთილო ეოლიუმნიუს! მე და შენ ერთს დროს
ერთად დავდიოდით ხალმე სასწავლებელში; ძველი მეგობრობის
გულისათვის დაიჭირე ჩემი მახვილი: მე თვითონ წამოვეგები ზედა.

ეოლიუმნიუსი. ეს მეგობრული საქმე არ არის, ბრუტუს.

კლიტესი. გაიქეც, გაიქეც! აჲ ღვამა არ შეიძლება!

ბრუტუსი. მშვიდობით! შენც მშვიდობით, შენც, ეოლი-
უმნიუს, სტრატო! მთელი ეს დროება შენ ძილში გაატარე.
მშვიდობით შენც! თანა-მოქალაქენო, გულით ემხიარულოფ,
რომ ჩემს სიცოცხლეში ყოველთვის მე ეპოვებდი ხალმე
მხოლოდ ერთგულს მეგობრებსა. მე დღევანდელი დასაკლი-
სით უფრო განთქმული შევიქნები, ვიდრე მარკუს ანტონი-
უსი და ოქტავიუს ცეზარი თავიანთი სამარცხენო გამარჯ-
ვებითა. მამიტვეთ ყველამ ერთად! ჩემმა ენამ თითქმის სრუ-

ლიად გაათავა მოთხრობა ბრუტუსის ცხოვრებისა, ღამე თვალეზში მაქვს მამდგარი და მოსვენება სურთ ამ ძეგლებსა, რომელნიც ჯაფას ეწოდნენ მხოლოდ იმისათვის, რომ ამ ქაშს ელოდნენ. (ბრძოლის ხმა. ყვირიან სცენის უკანა: გაიქცით, გაიქცით!)

კლიტუსი. გაიქცე ჩემო ლაშქართ წინამძღომელო!

ბრუტუსი. მე შენ უკან მოგდევ, თავს უშველე! (კლიტუსი, დორდანიუსი და ეოლიუმნიუსი გაიქცევიან.)
გთხოვ შენ, სტრატო, ჩემთან დარჩი, — შენ ყოველთვის იყავი კარგი. პატიოსანი ყმაწვილი; — დაიჭირე ჩემი მახვილი და პირი მომარიდე, როდესაც მე ზედ წამოვეგები. აღასრულე ჩემს თხოვნასა?

სტრატო. ჯერეთ შენი ხელი მამეცი მე. მშვიდობით, ბატონო ჩემო!

ბრუტუსი. მშვიდობით, ჩემო კეთილო სტრატო! ოჰ, ცუხარო, მოისვენე: მე შენ ისეთი ხალისით არ მამეკლამხარ, როგორც ჩემს თავს ვეკლამ! (დაეძგერება მახვილსა და მოკვდება. არეულობა. ჯარების უკან დაბრუნება. შემოვლენ ოკტავიუსი, ანტონიუსი, მესსალა, ლიუცილიუსი და იმათი ჯარები.)

ოკტავიუსი. ეს ვინ არის?

მესსალა. ბრუტუსის კაცი. — სტრატო.

ოკტავიუსი. სად არის შენი ბატონი?

სტრატო. ის ეხლა თავისუფალია მონების უღლისაგან, რომელიც შენ კისრად გაძევს და დამმარცხებლებს აღარაფერი შეუძლიანთ იმას უყონ რამე, თუ დასწვენ თორემა: მხოლოდ ბრუტუსმა დაამარცხა ბრუტუსი, და სხვას არავის

აღამაღლებს იმისი სიკვდილი.

ლიუცილიუსი. უთუოთ ასეთი უნდა ყოფილიყო ბრუტუსი. — გმადლოფ, მარკუს ბრუტუს: შენ გაამართლე ლიუცილიუსის სიტყვა.

ოკტავიუსი. ყველანი ვინც ემსახურებოდნენ ბრუტუსსა, მე ამიყვანია. საყვარელო, შენ თანახმა ხარ ჩემთან სამსახურისა?

სტრატო. ჰო, თანახმა ვარ, თუ ჩემი თავი მესსალამ შენ მოგცა.

მესსალა. სტრატო, სტევი, როგორ მოკვდა ბრუტუსი?

სტრატო. მე დავიჭირე იმისი მახვილი: ის ზედ წამოვგო.

მესსალა. ოკტავიუს, მამ შენ აიყვანე ისა, ვინც ჩემს წინამძღოლს უკანასკნელი სურვილი აღუსრულა.

ანტონიუსი. ამათს კრებაში ყველაზედ კეთილშობილი იყო ბრუტუსი: სხვა შეთქმულები მოექცნენ ისრე დიდს ცეზარსა შურიტა, და ბრუტუსი გაუამხანაგდა იმათა მხოლოდ პატიოსნებისა და საზოგადო საქმის მოყვარების მოვალეობის მიზეზითა. მშვენიერი იყო ცხოვრება ბრუტუსისა, და ისე შეერთებულნი იყვნენ იმათში სტიხიონნი, რომა შეუძლიან ბუნებამ აღდგომილმა მთელი ქვეყნის წინ სთქვას: ე ს ი ყ რ კ ა ც ი.

ოკტავიუსი. მოვექცეთ ბრუტუსს იმისი ღირსების და გვარად. მივსცეთ პატივს და ყოველი წესი დასაფლავებისა! ამაღამ იმისი გვამი იღვას ჩემს კარაფში, სრულის ტანთ სიცმელითა, როგორც შემვენის სამხედრო კაცსა. ახლა დაღალული ჯარი უნდა დავასვენოთ, და ჩვენ წავიდეთ ბედნიერი გამარჯვების შემდგომ, მშვენიერ დავლის ერთმანერთში განსაწილავად!

მაგრამ განწირულს მეოფობაშია, რადგან პირველი
 მაინც ღვთისმოსა მოთმენით, მტკიცედ იმდენ პირობა მც

მამ ჩემო ძმაო, იყავ ერთგული ორტყევე წე
 მისი, ვისიც ხარ, შენ სატრფო შეილი, ორტყევე წე
 აქ ჩაგსახია პირველად სული, ორტყევე ორტყევე წე
 აქვე მიგიღებს შენ მიწა გრილი.

ძმაო ქართველო, ძმობასა ვფიცავ, ორტყევე ორტყევე
 რომ მოიარო მრთელი ხმელეთი, ორტყევე ორტყევე
 ჩუპნის სამშობლოს ქვეყნისა მზგავსი, ორტყევე ორტყევე
 შენ ვერ შეგვხდება კუთხე ვერც ერთი! ორტყევე ორტყევე

ი. კერესელიძე.

1867 წელსა 25 ფებერვალს. ორტყევე ორტყევე

თრ-თბ.

(ოსურის ცხოვრებილამ.)

1.

თბილისისგან განშორება და მამიჩემის მცნობი მღვდელი.
 ძლიეს, რის ვაისა და ვაგლახითა და წვა და დაგვით
 დაუახწიე თბილისს თავი ჩემი ექვისის წლის დატუსაღების
 შემდგომ: ღმერთო! რაცა მე აქ ტანჯვა, მწუხარება, უსიამოვნება,
 მოკრება და ცრობა და ყველას საქმეში მარცხი და ხელის
 მოკრა მოვითმინე!.. ვინ იფიქრებს ესლა, ჩემს ღნახვაზედ,
 რომ მე ვარ ოცდა ოთხის — ოცდა ხუთის წლის კაცი, (ასრე
 დაიწყე ბესარიონ ვარგისაშვილმა თავისი მეორე ამბავი) თ-
 მა გამითეთრდი, სახე დამეღერიმა და დამეღმიჭა, თვალე-
 ბი ჩამიცვიედა. განა ამისთანა ვიყავ როცა მე შევესრულე
 უეზლის სასწავლებელი და ჩამომიყვანა მამაჩემმა აქ სამსახუ-
 რში მისაცემათა მართალია სასწავლებელში ბევრი როზგი
 მოვითმინე, მართალია ღარიბათა ესცხოვრობდით: შიმშილიც
 გვაწუხებდა და სიტიტელეცა, სიცვიცა და სიცხეცა; მაგრამ
 მე ამას ვერა ვგრძნობდი, ამიტომა-რომ მე ჩემს უკეთესს

ცხოვრებას ჯერ ვერა ვხედავდი. სასწავლებლებში მეგობრები სულ ჩემისთანა ღარიბი კაცის შვილები მყვანდნენ და თუ იჩენენ ჩვენში შემძლე კაცის შვილებიცა, იმათაც ჩვენ ვხედავდით სასწავლებელში, სადაც ჩვენთან ტოლმეტობრელათ იყვნენ, ერთმანეთში გარჩევა არა გვექონდა. როდესაც შეველ სამსახურში, დავტრიალდი ქვეყანაში და მივენდვე ჩემს თავსა; მაშინ სხვა რიგათ დატრიალდა ჩემ თვალწინ... ცხოვრება...

სამსახურში მამაჩემმა ჩამაბარა ერთს თავის ნათესავს, სტოლნაჩაღნიკს, რომელიც თითონაც არ იცოდა საიღამ იყო იმის ნათესავი.

დამსვეს სამსახურში საწვრათა და თვალები ამიჭრიალდა. ყველამ დამიწყო ისეთ ნაირათ ცქერა, თითქო მაიმუნს ათამაშებენო. მე ამან უფრო გადამრია და სულ ველარ მოვახერხე ასოების დასამაცა. „ერი ჰა! — გაიკმარა ტუჩების აპრუწვით ჩემმა ნათესავმა სტოლნაჩაღნიკმა:--მენ წერა სულ არა გცოდნია და როდის უნდა მსწავლო!... რას აკეთებდი აქამდინ სკოლაში, რომ წერაც არ გისწავლია?!...“ ამ სიტყვებზედ სულ უფრო გადვირიე: სახე თონესავით ამენტო, თვალები ამემღვრია სისხლისაგან, და ამ წუთში დედამიწა რომ გამსკლარიყო და თან ჩავეტანე ისკი მერჩიენა იმ ყოფას, რაც ყოფაში მე მაშინ ვიყავი. „აბა ერთი ეს წაიკითხე!“ მითხრა სტოლნაჩაღნიკმა და მომცა ერთი რალაცა ცუდათ ხელნაწერი ქალღი. მე ჩავაცეცე სატირლათ ამღვრეული თვალები, მაგრამ ამოთ: მე იმ ხელნაწერისა ვერა გავიგერა და ტყუილათ ვაფათურებდი ფილენჯიანივით ტუჩებსა. სტოლნაჩაღნიკმა უკმაყოფილოთ გაანძრია თავი, გამომტაცა ხელიღამ ქალღი და დაჯდა. ჩინოვნიკებმა დაცინვით გაიხარხარ-

რეს ამ ამბავზედ და ჩაუსხდნენ თავ თავის საქმესა.

იმ დღეს დაგბრუნდი შინა. (მე ვიდექ ერთს ჩენილამ წამოსულს დამლათ დაცემულს გლახასთან, რომელსაც დაჰპირდა მამა ჩემი ჩემის შენახვისათვის წელიწადში რვა კოდს პურსა და ისიც უძნელდებოდა.) გული მიდუღდა და მილონდებოდა, მინდოდა სადმე კუნჭულში ჩამეგდო მარტო თავი და გამომეტირნა ჩემი მწუხარება და სირცხვილი და ალაგიც ვერსად ეიმოვნე, რომ მომეფარებინა მარტოს სატირლათ თავი.

ამ ტანჯვაში გავატარე თითქმის ორი წელიწადი, მინამ კარგათ წერაში გავიმართებოდი და ალაგს ეიმოენიდი. დედიჩებისაგან კი მოსვენება აღარ იყო, წამ და უწუმ მომდიოდა წიგნი, თუ: „რა დაგემართა, შეილო! ჩენი ქონება შენზედ დაეასრულეთ, კურსი შეგასრულებინეთ და ალაგსაც არა ცდილობ... მგონი დაგაეიწყდა შენი ოჯახის ამბავი და აღარ გახსოვს, რომ სიმშობისა და სიტიტელისაგან სულელები ამოგედის! თუ შენი თავისთვის არა ცდილობ, ჩენთვის მაინც ეცადე... ნუ ხარ, შეილო, ე ავბარტავანი, ყველასთან თავი მოიმდაბლე და მორჩილება გაუწიე. დედამეილობამა მორჩილებისთანა არა არისრა: ყველას მონა და მორჩილი უყვარს. ღარიბი კაცისმეილი ხარ, — ყველასთან მორჩილება გმართებს. რომელი ერისთავი და მუხრანბატონი ხარ, რომ თავილობ თხოვნასა და თავის მომდაბლებასა!“

ამ გვარი წიგნები კიდევ უფრო გულს მიწყულულებდა და უფრო დარდსა და ფიქრში მაგდებდა... ძლივს გამიჩინეს ჯამაგირი რვა მანეთი თვეში და ამ ფულიდამ კიდევ შინაც უნდა შემწეობა მეძლია!

ამ დროდამ იწყება ჩემი ბრძოლა ცხოვრებასთან და უღროვით დაბერება. აქ მე დაეინახე და დაერწმუნდი, რომ მე მარტო ჩემი თავი არა მქონდა საცხოვრებლათ საზრუნველი: მე უნდა შემენახა კიდევ ჩემი დედამა, რომელთაც თითონ აღარ შეეძლოთ თავის შენახვა,) და იმათი წერილშვილები. მე ყოვლის ღონისძიებით ვცდილობდი, რომ შემესრულებინა ჩემი მოვალეობა მშობლებთან და დაძმებთან, მაგრამ ასრულებადი ძალიან შორს იყო... მე ვხედავდი, რომ თითქმის ჩემსხელა ყმაწვილებს აძლევენ კარგს ალაგებსა და თან და თან მიჰყავთ წარმატებაში და მეტი ამდენის ხნის სამსახურის განშავლობაში, თუმცა შემეძლო საქმე, თექვსმეტს მანეთს ვერ წაუყვდი. „რითი მჯობიან ისინი მე, რომ ისინი ასრე წინაურდებიან. ვფიქრობდი ხოლმე მაშინ ხშირათა: იმითი რომ ისინი დიდს სასწავლებლებში არიან და ზრდილები ამან ძალიან დამაფიქრა. „რა იქნება ჩემი ცხოვრება?“ დავიწყე მე სჯა: „ეს დიდის სასწავლებლები დამ გამოსული ყმაწვილები დლით. დღე მრავლდებიან. . . . და ჩემისთანა კაცს ვილა უგდებს ყურსა (თუმცა დედაჩემი კურსოვნიეს მძახდა.), თუნდა ზეციდომ ვარსკვლავები ჩამოჰყვანდეს მეთქი! არა უნდა მეც უზატრონო ჩემს თავსა, უნდა მეც ვისწავლო, უნდა მეც მივიღო სწავლის დიპლომი, თორემ თექვსმეტს მანეთით შორს ვერ წავალ...“ მაგრამ ყველა ფიქრი და მეცადინეობა ამაოთ შემჩა. რამდენიც საქმეს შეუდექ, იმდენი ხელი მომეცარა--არ ვიცი ჩემის უხერხულობით, თუ სხვა რამე მიზნები იყო. მე დაერჩი ისევ ჩემს გზაზე და უფროც წავიხდინე სამსახურში საქმე... წიგნებმა, უიმისოთაც ავპარტავანი, უფროც გამაპარტავნეს და გამამაყვეს. წინა-

ღმღვღუნე ღმღღღმის წიგნებისა, რომლებითაც ის მარგებდა
 მორჩილებასა და თავის მომღაბლებასა უფროსებთანა, მე არ ვი-
 ღრვედი იმათ წინ თავსა. მე ვიცოდრი ხოლოდ ჩემი საქმე
 და ვცდილობდი ჩემის თანამდებობის სინიღისიანათ შესრუ-
 ლებასა. მაგრამ . . . . .

ამ გეარს ცხოვრებასა და შთაბეჭდილების ქვეშ ვიყავ,
 როდესაც მე დავეთხოვე ოც და რვა ღლით ჩემი ახლის სა-
 მსახურიღამ, საღაც ძლივს მივიღე ოც და ათი თუღანი ად-
 გიღი, და წავეღ შინა.

მე ვიჯექე კარგს მატარებელს ცხენზედ და მყენდა თან
 ერთი ღრაგუნი, ღენშიკი ჩემი ერთის მახლობელი ბიძამიღისა.
 მე მოვაქროლებდი ცხენს, რომ მალე მოემორებოღი იმ ალა-
 გებს, საღაც გამოვიარე იმღენი მწუხარება.

გამოვეღდი თუ არა ქაღაქს, შემოამკრა მშვენიერმა სუმ-
 ბუქმა და გრიღმა წიღემა. გაიშაღა ჩემ წინ ყოველივე მშვე-
 ნიერება ჩენის ბუნებისა. მართაღია პოვეტიკი არა ვარ, მა-
 გრამ როდესაც შემომესმა ფრინველთ უღარღელი და ლა-
 ღათ ჭყრიპინი (ჩიტებიკი ჩვენზედ ბეღნიერნი არიან მეთქი,
 ვიფიქრე), დაეინახე გამღიღი მიღღერები, ზღვასაუით მობი-
 ბინე მწვენე ყანები, მიღღაერთ და მჭექფრად მომიღინარე
 წყლები, მაღალი ამყათ ამართულნი და გულღია მთანი
 თავისის ღაქვარღის წმიღდა ჭაერთა, მივეცი მიმიმე, ჩემი
 გულღის ღარღის ფიქრსა. ყოველივე სუნთქეღს სიღაღითა
 და მეღებითა, ყოველივე გამოიციკირება თავისუფლებითა და
 ფართოთა, ყოველივე ამ ბუნებაში თითქო ჭჶაღაგებღა სი-
 თარხნესა. და როდესაც გაღაღავეღ

გონება ჩვენს აწმყოს და წარსულს დროებასა, მამინ დაე-
ნახე, რომ ძველი ცხოვრება გვიჩვენებს ხოლოდ:

ჩვენთა წინაპართ ძვალთა რჩენილთა,
 მტრისა ბრძოლაში ჩაბნეულებთა,

მე რომ ამგვარს ფიქრებში ვიყავი გართობილი, შუად-
ღის სიცხემ თან და თან მოუჭირა, ცხენს სიციხისაგან გა-
მოსდირა პირილამ და ტანილამ ოფლის ხეირთქლი. მე შემ-
მოვკარ ცხენს ქუსლი, რომ მალე მიმეტანებინა სადმე ან
ლუქნისა, ან იმისთანა გრილის საძოვრიანის ადგილისათვის, სა-
დაც მეც შემესვენა და მოენაყრებულეიყავ და ცხენიც მო-
მენაყრებინა.

ამგვარი ალაგიც მალე ვიპოვნე. შევედი ერთს ქალაში,
სადაც ჩამოდის მთებილამ ლამაზი წმინდა წყარო. წყაროს
პირას იჯდა ერთი სქელი, მოხუცებული ლუდელი თავისის
ღიაკენით და სკამდნენ პურსა. ცხენები იმათაც საძოვარზედ
ჰყევანდათ მიშვებული.

—შენდარ, მამო! — მივეც მე სალამი, და თვითონაც
მორიანლო ჩამოვბტი მე ცხენილამა.

—გაკურთხოს ღმერთმა! — აქ წამოიწია ღედელმა ასად-
გომელათა და ისევე დაემვა.

—ქართველი ყოფილა, — წასჩურჩულა ღიაკვანმა, რო-
დესაც მე კარგა გაეცდი.

—ეტყობა ლაპარაკში...ებლა ხომ ვეღარ გარჩევ ქარ-
თველებსა და რუსებსა, ყველანი სულ სხენაირათ იცვამ-
ენ

—უპასუხა ცხვირ ქვეშ ღედელმ,

ხენემითა. (მუცელი ახირებულად დიდი. რამა ჰქონდა.) —

— მობრძანდი, მამამეილობასა, თუ ქართველა ხარ, ქართულათ ღვინო ღვინო, — შემომძახა ახლა მე ღვინო.

— გმადლობთ — და მე წაველ ღვინის დასალევათა. სი-
ცხისაგან წყალი მწყუროდა და ყელი საშინლათ მიმრებოდა.

— იმათ ღვინოს ღვინო. მე სიამოვნებით გადავკარ.

— ზაუწყას ხომ არ იხივებთ?

— არა, მადლობელი ვახლავართ.

— თქვენმა მშემამა და კი ზურგიელი და ნაზუქი ვახ-
ლავსთ.

მე შინც უარი უთხარი და წაველ ჩემთვისა. პატარა ხანს
უკან მეცა და ჩემმა რუსმაც ვისაუზმეთ ერთს ჩრდილიანს
ბუჩქებში. საუზმის უკან მე ცოტა კიდევ თვალი მოვატყუე
გრილოში ჩხრილა წყაროს პირსა. როდესაც გამომეღვიძა,
ღვინო და იმის ღვინო მართავენ ცხენებს. წასასლე-
ლათა მაინც კიდევ ჩვენ მოვასწავით იმათა. მე მოვაჯექ
ცხენს და გამოვწვიე.

— მშვიდობით, მამო — დაუკარ მე ღვინოს თავი რო-
დესაც გაუარე გვერდითა.

— გაუარესს ღმერთმა! — მიპასუხა ღვინომ ხენემით, რო-
მელიც თითონაც ის იყო გაიმართა ცხენზედა: — თქვენ საით
მიბრძანდებით?

— საეარგოსოში.

— კეთილი!... თუ უკაცრავათ არ ვახლდეთ, ახალი დიამ-
ბეგი რომ დაგვინიშნეს, თქვენ ხომ ისე არ ბძანდებით?

— არა! მე ვახლავართ ბესარიონ ვარგისაშვილი.

— შენი ჰირიმე?

— დიახ!

— რომლის შვილი ბრძანდებით?

— პაპუასი.

— კეთილი!... ღმერთმა გაუჭრებო, შვილო. მამა გთქვენს პაპუას კარგათ ვიცნობ... თქვენი ოჯახი ძალიან დიდი ოჯახი იყო... მე შენ მოგახსენებ, იმასთანა გაკეთებული ოჯახი არც თაეადისა, და არც აზნაურისა არ იყო... მე გამიგონია, შეფეები თურმე ყოველთვის იმათთან ჩამოხტებოდნენ... განსვენებული პაპა თქვენი ავთანდილ შვილებს უნათლამდა ბიძაჩემს თეოფინე ღვდელსა... ნათელ მირონობა გვაქვს ერთმანერთში...

— კეთილი.

— მამიშენის შებმ, ძან მიამება, მამიშენისა და იმის შვილებს კეთილი. მადლობა ღმერთს არომ, სიბერის დროს კაი შვილები მოესწარით პაპუასა... თქვენი ქება ყოველგან ისმის ჩვენს მხარესა... კაი სამსახურის პატრონი და დიდუცებში თურმე ბრძანდებით შესული... უჭირს კიდეცა თქვენის ოჯახისა...

— თქვენ საითლა მიბრძანდებით?— გააწყვეტინე მე ლაპარკი.

— ჩენი გზაც ისრე გახლავსთ... მე გახლავართ, გწყალობდეთ იმის მადლი, კლდეთ-უბნის წმინდის გიორგის მღვდელი.

— კეთილი იყვეს,

ღვდელმა კიდევ რაღაებიც ილაპარაკა ამგვარი, მამამო ჩენი ოჯახის, რაღაცაები: სიძველე, სიმდიდრე და ვაჟკაცობა და სხვა. მერე, რაკი დამატყო რომ, მე სხვა ფიქრში გავერთე და ამასთან თითონ იმასაც საფანელი, შემოაკლდა გაჩუმდა.

მე შემომპყრა ისევე ჩემმა სადარდელმა ფიქრმა: ოცდა
რვა დღის უკან უნდა ისევე ჩემის სამსახურისაკენ დაებრუნე-
ბულიყავ.

მე რომ ამ ფიქრში ვიყავი, ღვდელი ხშირათ იხდიდა
ხშინვით კუდსა, იწერდა პირჯვარსა და ამბობდა დაბალის
სასოებთანის ხმით: „ჟურთხეულ არს, უფალო, სახელი შენი...“
და ამ სიტყვებზედ ამოუშვებდა ხოლმე გულიდამ მძამე ოხერასა.

ჩვენ მივატანეთ ერთს ნიშნა, რომელიც მე ჩემს ფიქრე-
ბში ვერ შევიმნე. მღვდელმა მოიხადა კუდი, დაიწერა პი-
რჯვარი და რაღაც ლოცვა წაიბუტბუტა. როცა გაათავა
თავისი ეალი, იმან დაიხურა კუდი, ამოიხრა რაღაც მნი-
შენელიანის ოხვრითა და კვლავინდელზედ უფრო მალლა და
საჩივრიანად წარმოსთქვა თავისი: „ჟურთხეულ არს უფალო
სახელი შენი“

მე მამინევე მივხვდი რასაცა ნიშნადა ეს მწუხარების ოხე-
რა და საჩივრიანი გულდამწვარი კილო. მაგრამ ვითომც
არ შემინიშნავს.

— ცუდი დრო დაგვიდგა, მამამეილობამა! — დაიწყო მღვ-
დელმა ხმის შეპარებით და შეწუხებით.

— როგორა, მამაო? — ვკითხე მე, თითქო არ ვიცოდი
რასაც იტყოდა.

— მა რა არის! დეთის შიში და სიყვარული არსად არის,
ნათესაობა და ნათელ მირონობა აღარაეის სწავს... მამაშვი-
ლობამა, რომ ძველს დროში შეიღს თაობას ნათესაობას და
თოთხმეტ თაობას ნათელმირონობას იცავდნენ... ეხლა ყვე-
ლესიანზედ პირჯვარსაც აღარ იწერენ... მეტი ცუდი დრო
რაღა იქნება, რომ კაცმა ღმერთი დაივიწყოს!

— მერე ვინ დაივიწყა ღმერთი, მამაო?

— ეჰ! ცუდი ღროა, მამაშვილობამა, ამისთანა ღროს კარგი არა მოაქვს რა. საღმრთო წერილი გვიბრძანებს, რომ როდესაც ღმერთს დაივაწყებენ, მეორეთ მოსვლა მაშინ იქნებაო....

მე გაეჩუმდი.

— მე ასრე მესმის, -- გაახლა მღვდელმა ლაპარაკი, -- რომ, ჰმუჰ! ეხლანდელს ყმაწვილკაცებს არა სწავს რაო.

— რა მოგახსენოთ.

— თქვენ ტუნტეტი არა ბძანდებიო?

— არა.

— მოგახსენებენ, რომ ტუნტეტიებს (ღვდელი ამ სახელს ერთნაირათ ვერ ამბობდა.) აღარც ღმერთი, აღარც ნათესაობა, არაფერი არა სწამთო... ეგ, მამაშვილობამა და ჩემი ნაკურთხებელის მადლმა, ემე, სულ ეშმაკის მანქანებაა. ის წყეული თუ ერთი კაცს შეუჩნდა ხომ ის არის!... მერე მოგახსენებენ, ის ისტუნტები, სულ თურმე ურჯულო ფრანციტულს წიგნებს კითხულობენ და იქიღამა სწავლობენ, და იმათსა მოგახსენებენ, შენი ჭირიშიე, რომ იმათთანა ჯადო-ქარი ხალხი ქვეყანაზედ არ არისო... იმათ, მე შენ მოგახსენო, სულ ეშმაკის გზაზედ უვლიათ და უნდათ სხვებიც თავის ამხანაგათ გახადონ... ქართველი შვილი როდი უნდა აპყვეს... ეშმაკი, შენ ხარ ჩემი ბატონი, მძლავრია, ღმერთმა დასწყევლოს; მაგრამ, თუ კაცმა, მამაშვილობამ, ღვთის მადლი და სახელი არ დაივიწყა, ის წყეული ვერას უზავს.

— სულ ტყულებს უგონებენ სტუდენტებსა. მამაშვილობამ ზოგიერთა სტუდენტია, რომ ბევრს სასულიერო კაცზედ უფ-

როც ახსოვს ღეთის მადლი და სახელიცა და წირვა ლოცვაცა.

— რა მოგახსენო! მეც ვგრე გამიგონია, თორემ მეცი არავის ვიცნობ... მე შენ მოგახსენო დასაჯეროი არ გახლავს, რომ ქრისტიანმა ადამიანმა ღეთის დიდებამედ ხელი აიღოს.

ამ ლაპარაქში ჩვენ შევედით ერთ სოფლის ორღობებში. ორღობების ხლარცივი ზოგან მუცელზედ ადგებოდათ ცხენებსა და სამგან ოთხგან დიაკვანი თავისის ცხენით კინალამ შიგ ხლარცივეში ჩაგვჩნენ. ერთს ალაგას ერთი ნახევრათ დადებული ურემი ისე გაჭირებოდათ ყვეარ კარგ ღონიერს ხარ კამბეჩსა, რომ ეელარა სძრაედნენ ალაგიდამა. შოლტების ტყლჟა-ტყლჟში, სახრების ჟაბა-ჟუბი და მეურმეების ყვირილი შორიდამეე შემოგვესმა. „ჰოტპპუ!... ჰაამი!.. ჰაი შე გასატიალებლო და გასავერანებლო. შენა!... ჰაამ ოჰოუ!... უ! უ! დახე ამასა ე!... ოტპპუ, ლომავ!... გაუჯპერდი, ბიჰო ემანდ ე ნიორასა!..“ მეურმეები სცემდნენ, ჰეიჟინებდნენ, თითონაც უღელს უწევდნენ; საქონელიც ხამუშ-ხამუშ რაც ძალი და ღონე ჰქონდათ ეძაგრებოდნენ საცოდავათა, მაგრამ საძაგლათ ჩაფლულს ურემს საძრაობასაც ვერ უშვრებოდნენ.

ჩვენ როგორც იყო გადაერჩით ამ ლაფებსა და შევედით სოფელში. აქ ყავყავით და გაცხარებულის ყეფით, თითქო ეს არის მთელი სოფელი სულ თან წაიღესო, მოგვეგებნენ ძალები. დედელსა და დიაკვანს არა ჰყეფდნენ, როგორც მე. ჩემმა ევროპიულმა ტანისამოსმა იმათშიაც აღძრა პატრიოტული უკმაყოფილება. შუა სოფელში ალაგ-ალაგ

გვეფლოზობდა ცხენები ნახევებსა და ნახეის წუმვებში, რომლისაც სუნი ტრიალებდა სამინლათ მრთელს გარემებში ჰაერში. ნერთს ალაგს ბანებზედ იდგნენ დედაკაცი და უყურებდნენ ორი ქერივი დედაკაცის ჩხუბსა.

— შენი შეილი თვედორე არ იყო, შენ აშარო, შენა, რომ დედაკაცის ცოლს ბანიდამ ჩაუხტა... ჰა!... ის ვინ იყო!... ეძახოდა ერთი დედაკაცი მეორესა.

— იჰ... იმ სამას-სამოცდა სამს წმინდა გიორგი ცხოველსა ესთხოვე, — გამოჰკიოდა მეორე გულ-დამწვარი: — რომ ისრე მართლა შენ გიცოცხლოს. ი შენი დედის ერთა შეილი, ქიტუაი, როგორც მაგას მართალს ამბობ... არა!... გაგწყვეტოდეს გვარი და ჯილაგი გულით მძინარესა...

— გაჩუმდი მეტე, გაჩუმდი, შე ქვეყნის სალახანავ, ქოტაკო, თორემ სულ კიწიწებიდამ გავტლი.

— თითონ შენ ქვეყნის სალახანავ!... შენ დაგავიწყდა განა სალამაძინთ დეთისაფარაი!... ყმაწვილ ბიჭებს, რომ ეძებ... ის შენი არ იყავი!... შენ აშარო, შენა!

— უი! უი! ტატატატატა!... დეთის მშობელო ქანწულო!... უი! უი! დადევ ყურებო!... იჰ, ღმერთო, დეთის მშობელო დედაო, შენ დაუღუმესენა ტყემალანთ ბაშალოსა!

ერთს ბატან, ამ ჩხუბის დროს, ერთი ერთს კაცს თანაფოტების ცეცხლი, რუჯადედა ახალ ჩამოსხმულს ურმის თელსა და გაჰყურებდა ჩხუბსა.

— კიდევ დატრიალდნენ ჩვენი ხარატული ჯარები! — წაიბუტბუტა იმან.

ერთი კაციც, ცოტა მოშორებით ამ ბაქისა, იჯდა ერთი დედის ნერგის ქვეშ, სურგით ნერგზედ მიყუდებული, სწევდა

ზარმაცათ ჩიბუხსა, აფურთხებდა აქეთ-იქითა და გასკეროდა ნახევრათ თვალზე ჩაბლეტელი, ამ ჩხუბსა და თან ზუტბუტებდა ესეცა: „ნწუ, ნწუ, ნწუ, ნწუ! შეხე ამ ოჯახ დაქციულებსა ე! აბა, თუ ერთი დღეგაატარონ უჩხუბრათა.. ტყუილათი არ არის ნათქვამე, დედაკაცის გზინაში ღმერთი არ ურევიაო!..“

ჩვენ გავიარეთ და დაგვეყარგა სოფელში გზა: რომელსაც გზას ჩვენ მივღვედით, იმ გზამ მიგვიყვანა ჩვენ ერთი ბაყის კარებზედ: იმას იქით გასავალი გზა აღარა ჩანდა.

ჩვენს დანახვანედ პატარა ბიჭები დაგვედგინენ უკანა. დედაკაცებიც გაოცებით უსკეროდნენ ჩემს ტანისამოსსა, თუმცა ჩვენს მოახლოვებაზედ ისინი იმალებოდნენ სახლებსა, და ბაყებში და გვიყურებდნენ ჯუჯუტანაებიდამ. პატარას ხანს უკან მთელი სოფელი შეიძრა: მე ვეგონეთ დიამბეგი და დედელი — ბლალოჩინი. მეჩხუბარი დედაკაცები გაიქცნენ ვენახებში დასამალათა.

— პატარა ბიჭო! — დაუძახა დიკვანმა ერთს ბიჭსა, — მარა გზა საითენ გავა?

— ქალაქისა?

— არა, პანჩურეთისა.

— აი გვრე გაბრუნდებით, ამ კალოებს შემოაუვლით, საბძლების ბოლოს გახვალთ, იქ ორ ღობეში გზა შედის, ორ ღობებს რომ გასდებით, მარჯენივ წადით: ის იქნება პანჩურეთის გზა.

ჩვენ დაუჯარეთ ამ ბიჭსა და წავედით.

ლაშქვამ მოგვასწრო პანჩურეთში. დედელი აღარ მომეშვა

და მიმიპატრია ერთს გაკეთებულს აზნაურთან. ჩვენში გაკეთებული აზნაური ჰქვიან, თუ სამუდგლა ხარკამბეჩი ჰყავს და ასიოდ კოდი პური მოჰყავს.

აზნაური თადეოზ პანჩურადე თავის სიყმაწვილემი ებარა ერთს დიაკვანსა, რადგან ამის მამას უნდა გაეზარდა ის დღელათა, მაგრამ რაჟი ღმერთმა არ მოასწრო ამ დღესა, და მოესწრაფა სიცოცხლე, თადეოზმა დაანება დიაკვანსაც თავი და დატრიალდა შინ. იმან თექვსმეტის წლისამ შეირთო ცოლი, მაგრამ მოუყვდა და მალე შეირთო მეორეცა, რომლისმც სახელი--სალომე. თადეოზ იდგა ორს პატარა კვიტიკირის ოთახში, რომელიც არ არის დიდი ხანი რაც ჩადგა. ერთი ოთახი ჰქონდა სასტუმროთა და ერთი თავისთვისაცა და სამზარეულოთაცა. ის ოთახიკი, რომელშიაც თერთონ იდგა არ ვიცი როგორი იყო და სასტუმრო ოთახის აწერაკი შემოძლიან, რადგან მქონდა ბედნიერება იქ ერთის ღამის გათევისა.

ოთახი ესე იყო უპოლო (ესე იგი ფიცარ დაუგებელი, ცარიელი მიწა.) ღამფა გაუყვრელი და სხვილი რიყის კვით მრუდეთ აწენებული; ცალი კედელი, რომელიც კლდის ძირაში იყო ამოყვანილი, იყო ისეთი ნოტიო, რომ თითქმის წყალი სდიოდა სურამის ციხესაგითა (როგორც ანდაზათ არის ნათქვამი.) ბანი იყო მიწური და ერთი რომ ცას ნაში გავარდნოდა, მაშინვე ოთახშიც წვიმას დაიწყებდა; მუხისა და წიფლის კერები იყვნენ სისველისაგან თეაერთ დამყავებულნი; ალაგი ისევ სველი იყო, ერთის კვირეს წინეთ მოსულის აედრისაგანა; ოთახი არც შიგნიდამ და არც გარედამ არ იყო გაღესალი; ალაგ ალაგ კედლებს გამოეშვირათ

ქვის წვერები და ბნელაში თუ ფრთხილათ არ გაგველოთ კედლებთანა, კაცი აღვილათ გამოითხრიდა თვალსა, ან გაიტეხდა თავსა. „ძან სასახლე ჩადგა, — მეუბნებოდა გზაში დედელი: — განათლებულათა სცხოვრებს.“

თადეოზ პანჩურაძე მოგვეგება სიხარულითა. არ ეიცი კი უფრო რა გაეხარდა: სტუმარი, თუ ისა, რომ ღვინის დაღვევის შენთხვევა მიეცა, ქართველ კაცს, რომ სტუმარი მოუყა, მამინვე ღვინის სიხარულის ქრქოლა დაუფლის ტანში. (როგორც მოგვხსენებათ, ქართველ კაცს მარტოს სმა არ უყვარს.) უთუოთ ამ სიხარულით მოგვეგება ჩვენც უფალი პანჩურაძე, მაგრამ შენს მტერს დაავიწყდეს ყოველი კეთილი, როგორც ჩემს დანახვანდ ყოველივე ღვინის დაღვევის სიხარული თადეოზმა დაჰკარგა! იმან ჯერკი დაიძასა: „ჩამოართვით ბიჭო ცხენი, „და რა კი მე დამინახა, შემკრთალი გაჩერდა.

— უკაცრავათ, შენიჭირიშე! — დაიწყო იმანა.

— ესა ბძანდება ბესარიონ ვარგისოვი... მე შენ მოგახსენო. ძან კაი ნასწავლი ყმაწვილი კაცი; ტუნტესტია...

— მადლობელი გახლავართ! — იძახდა არევით საწყალი პანჩურაძე: — დანაშაული გახლავართ... უკეთუ ნება თქვენი გახლდებათ. (აქ ღრმათ დაიწყო ლაპრაკი) უკეთუ ინებებთ... მიკადრებთ...

— აბა რას მიბრძანებთ! — დაუწყე მე ნუგუმის ცემა: — მე თითონ დანაშაული გახლავართ, რომ არა მქონდა თქვენი ცნობა და ისე გავბედე ხლება... მაგრამ რადგან ქართველები ვაზთ, ჩვენ ერთმანეთში ბევრი რიდი არა გვმართებს.

— ოღონდა და! კეშმარიტია... ღირსიც არ გახლავართ

თქვენის...შენიჭირიმე...

აქ ველარ მოახერხა რა ეთქვა. ამას უფრო აურია დავ-
თარი ჩემმა დრაგუნის დენშიკიმა.

მე ჩამოვხტი ცხენილამ და მივეცი ხელი, იმანაც მიშით
ძლივს გაბედა ხელის მოცემა.

— ინებეთ რამეთუ... რაოდენი, შინ მობრძანება (ისიც ამ
გვარის ღრმა ლაპარაკით თავის სწავლას იჩენდა) ბიჭოც ამ
ჯანდარს ცხენები ჩამოარვით, — წასჩურჩულა ბიჭებსა.

ჩვენ შევედით შინა. მე ვცდილობდი, რომ ვეგება გამო-
მეხსნა როგორმე ამ შემკრთალის მდგომარეობილამ ჩვენს სახ-
ლის პატრონი. ამისგამო მე დაუწყე იმასა მოსაგალობელ,
დარეზებელ და ამინდებზედ ლაპარაკი. ის ცოტა არ იყო გაე-
შალე პატარა სწელში.

ჩვენს ცხენებს მალე მისცეს ბინა და საჯმელი. რათგან
ისინი ღვინოს არა სემდნენ, ამის სამაგიეროთ იმთენი ქერი
შიაცემინა პანჩურაძემ, რომ ამდენი ქერი ერთბაშათ სიზმარ-
შიაც არ ექამათ ჩვენს ცხენებს.

პატარას ხანს უკან თითონ მასპინძელიც ჩატმული გა-
მოვიდა! ჩაეცვა ჩუსტების მაგიერათ ყარაბაღული ჩექმები, მა-
ღვარი, ფარჩის ახალუხი და მაუდის კაბა, რომლებიც არც
ერთი ამის ტანზედ არ იყო შეყერილი.

— მართებლის კანცალაორიში იქნება ესა? ჰკითხა იმან კა-
რებზედ მდგომს დიაკენსა.

— დიან! — უპასუხა დიაკენმა დარწმუნებით, თითქო თვი-
თონაც დარწმუნებული იყო, რომ ეს სწორეთ ასრე იყო.

— დიდი ხალავი ეჭირება? — ითქვა იმან.

— რა, ძალიან!

— დიანბეგზედ დიდი ალაგი აქვს? —

— ჰმ! დიამბეგი ვინ არის! ნაჩაღნიჭხედაც დიდი, ალაგი აქვს. თამარმართებელის კარის კაცია.

— შენი ძირიშე?

— მამ!

— აგრე ყმაწვილი კია... აი წაელა რა არი! ღმერთმა აღდგებელა ჩენი ხელმწიფე ინვერატორი! დიდი მოწყალება არა აქვს საქართველოზედა... ვგეტ ჩენი ტოლი კაცი შეილი არ არის!... ი დალოცვილმა მამაჩემმა არცარა წაელაში მიმცა, არცარა სხვა რაშიმე, ასე ეგონა დიკვანთან ბეერს რასმე ვისწავლიდი!... სალდათათ მაინც მივეცი... ე გუთნის დედობას ისიცა სჯობდა. ეხლა დიამბეგი, რომ მოვიდეს. ლაპარაკიც არ ვიცი, რომ ევლაპარაკო... უნდა ქუდმოხდილი ვადგე და ვერცკი გაეგებინებ ჩემს საჩივარსა, თუ პრეოქიკი იქ არა ჰყავს... ეჰ, დაილოცა ღვთის სამართალი!... აბა ეგრე კარგია ვინც კუკუს მოიხმარებს, აი!

— მართალი ბრძანებაა...

— ფრანციტულიც ეცოდინება ეხლა მაგასა?

— ფრანციტული, ლემენცური, პარსული, — სუყველ ნაირი ენა იცის... მამ მაგოდენა ალაგს როგორ მიახწევდა, თუ ეგები არა სცოდნოდა!

— ნეტა რას ინებებს ეახშმათა?... იქნება ჩვენებურს საქმელს აღარცკი მიირთმევს?... ეაი დედნიშე ღმერთსა! უროპიულათ იქნება დაჩვეული... პოარი მაინც იშოვებოდეს ამ ოხერა ქვეყანაში...

— ამ ბაასის შემდგომ ის შემოვიდა პირდაპირ ჩემთანა.

— უკაცრაული მოხსენება გახლავთ, გაგებრიყვებები და

მოგახსენებთ,—და რას უფრო ინებებს, თქვენი უგანათლებულესობა, რაიცა ეახმამზედან მოგართვათ?... რა უფრო გიამებათ?

—მე ყველას გაახლებით, ოლონდი მალე გახლდეს, რომ მოვისვენოთ, თორემ ძალიან დაღალულები გახლავართ: დილას აქეთია ცხენზედ ვარ, და ხამათ ძნელია.

—რატომ კარატით არ გინებებიათ წამობრძანება?... მაგრამ ცუდს გზებს მორიდებოდით... კაი შემწვარს ინდაურს და ქათმებს ხომ ინებებთ? აგრეთვე ჩიხირთმასა?—ალარ დამაცადა მე იმანა, მეთქვა, რომ მე კარატაში სიზმარშიაც არა მჯდარვარ.

—არა, შენი ჭირიმე, თუ ჩემე პატივისცემა გნებაეთ მართო ყველი და პური და, თუ ალარ დაგიმლიათ, ერთი შემწვარი ვარია—მეტი არა გვინდარა.

ის წაეიდა კმაყოფილი, რომ მე უროპიული საქმელები არ მოვიტხოვე.

—რა თავდაბალი კაცი ყოფილა ე დალოცვილი, ეე!—წასჩურჩულა იმან დიავეანსა კარებთანა:—აი, შეილო განათლება რა არი!... ჩვენი პრეოჰიკი და პოსმოტელი ისე იჭიმებიან, რომ თითქო ხელმწიფის პირველი კარის კაცნი ესენის არიანო... წაელული კაცი მაინც სულ სხვა ნაირია...

პატარას ხანს უკან შემოგვესმა მეორე ოთახიდან მხრიკინი ერბოსი და მოგვედინა შემწვარის სუნნი.

ეახმამათ მოგვივიდა ბაწარზედ შემწვარი ინდაური, ჩიხირთმა, ციეთ ქათამი, მთის ყველი, ნაღები, მაწონი, შემწვარი ვარიები, ფლაეი და კიდეც მგონი რაღაებიცა,—ღვინო ხომ სათქმელი ვალარ არის. აბა ქართველს კაცს სტუმარი

ეწვიოს და უღვინობა?!

—რა ექნა, შენი ჭირიმე,--იხდიდა თავისის ღრმა ცენით პანჩურაძე ჩემ წინ ბოდბისა,--რაოდენ არ გახლავთ ამ სოფელში, ვითარცა არც პოარი და არც კანათლებული მზარეული. ჩვენ ერთი გაუნათლებელი, უზღელი ქართველები გახლავართ... თითონ სამხთო წერილი, გაადრებთ და მოგახსენებთ,--ბრძანებს: „მცირეხედან სარწმუნო იყავ; რამეთუ ბევრზედ დაგაყენოვო.

—თქვენმა მშემ, რომ მე ამაზედ არც უკეთესს დაჩეუული არ ვიყვე და არც ამაზედ მეტილა მინდოდეს რამე.

—უფრორე ღვინო არა არს თქვენი საჯადრისი. თქვენ სუ შატანცის იქნებით დაჩეუული და აქ სულ საშოვარი არ გახლავთ: იქამდინ გაუნათლებელი გახლავართ, რომ ზოგს ვითარცა არცკი გაუგონიათ შაპანწის სახელი.

—თქვენმა მშემ, რომ სულ ქათულს ღვინოსა ვსვამ. ამ რიგათ მასპინძელი კიდევ სულ ბოდბის იხდიდა ჩემ წინა, მერე, რაკი პატარა გოგრაში შეუჯდა და დაგვატყო,--რომ ჩვენ მხიარულათ ვიყავით, მამინ ძლიეს ცოტა გაბედვით დაიწყო ჩვენთან გცევა. იმან სადღეგძლოებიც გააჩინა.

ბოდბის დალაგეს სუფრა. ჩვენ დაეწეკით. მასპინძლები ისევ ზებედ იყენენ: იქილამ ისმოდა ლაპარაკი.

—ვერავის მიაბარე ბავშვი?--ჰკითხავდა თადეოზ დაბალის ხმით თავის ცოლსა.

—ვერა, ვერავინ ეიშოენე. ვინ აიყენს, თქვენი ჭირიმე სხვის ბავშვსა! ან რატომ არ გამიგონია, რამტენიც სტუმარი მოუვიდეს კაცსა იმდენი თავის უსუარი ბავშვები

სხვებს გაღუყაროს!...

— შე ოჯახ დაქცეულია, — ბრაზობდა თადეოზი: — თავარმართებლის კარის კაცია, პირველი აუღამიის ნასწაველია; გვიგადრა, გვეწვია, ვინ იცის გამოსაცდელათაცა, და ახლა შენ გინდა ბავშვის ჩხვილით შეაწუხო და ძილი დაუფროხო! თავათ კარატში დაჩვეული დიდი კაცი მთელი დღე ცხენზედ დაქანტულა... ვაზშმისა არ იყვეს, რომ ჩვენი ყარტლიანი საქმელები მიუტანეთ.

— თავარმართებლის კარის კაციკი არა, შენმა სიცოცხლემ, და ხელშწიფის კარის კაციკი ეწვევა შენისთანა კუჭ გამოფიტულს მკადა აზნაურსა... შენ უნდა ყველაფერში დაფეთდე ხოლმე, შე საწყალო, რომ ყველაფერში ხამი და გაუნათლებელი ხარ, თორემ გუდამიერს ვარგისაშვილებს განა არაეინ იცნობს, რაც შეილები არიან... მაგის მამას შიმშილით კუჭი უხმება.

— რაებს ბოლამ დედაკაცო! გეყურება რაებს ამბობ?...

— თავი გამამადოს, მამა უცხოონდა, დიდი თავადი და ღრაფი ბრძანდება! ნეტა რომელი მუხრანბატონი და ერისთავი ბრძანდება პაპუა ვარგისაშვილის ტყლაპი!...

— გაჩუმდი მეთკი, დედაკაცო! გაჩუმდი, შე ოჯახდაქცეული! რამ აგტება... აი დიდება შენთვის დმერთო!... ამისთანა ცეცხლი იქნება?

— უფ, უფ, უფ! ძალიან არ გამოტყლაქა!

— რამ აგტება, ადამიანო, რომ გაგეგონოს! რაზედ გამხდი ესა ცემბიროთა მაგ შენი ცოფიანის ენითა!... რაზედ შემომაცვდებოდა ეს ოჯახ დაქცეული, ეე!... მანამ ნუ რა გიჭამიარა, მინამ შენ სალომე არ მოკლა...

— იგი — ვაჰიმე! ...

აქ თადეოზმა ჩაიკრა გულში ხელი, გააქრქიალა კბილებზე და გამოეცალა. ის არას ღროს არა სურობდა იმ თქრიდამ გამოსვლასა, რომ იმის სტუმარი არ იყო თავარმართებელი ახლოვანი და არ გაანათლა ამისი სახლი თავისის მობძანებითა.

— პატარა ხანს უკან შევქენა ბავშვმა სხაილი. მე და ღედელს გაგვიტყდა ძილი. თადეოზ შეუვარდა ცოლს გამფოთებული. — აქი ვგიჟხარ, შედეთის მტერო, შე... რომ იტირებს მეთქი...

— მოკელი! მოკელი! ეგრე მინდა და ეგრე ვეიქ ახლა!..

— გაჩუმიდი, მეთქი!... გაიყვანე შე ბავშვი სათონეში და იქ დაეყარნით შენცა და მე ბავშვიცა, თორემ ერთს სისხლს შემანთხვევთ, მამაჩემი თარ წაშიწყმდებოდა...

— რომ გასკდვ შექედამ არსად წაველ შენიცა ყარტლიანი სტუმრებისათვის...

— გადი, მეთქი, თორემ ეს არის დაგკალი! — შეუტია თადეოზმა კბილების კრქიალითა.

— ეუი შენს ტვალებსა!.. დაგკალი!... აბა ხელირ მახელ, თუ ეშენი ტყლაქიანი კედელს არ მივანარცხო!

— მამ გინდა! გინდა! — და, როგორც ეტყობა თადეოზმა წამოაფლო ხელი ხანჯალსა.

— დამკალ, დამკალ, თორემ ვაი შენს გინდა! — უძახოდა ცოლი.

— არა, ღმერთმან იცის!... ჰა!... გამოგლადრო ენეცელი!..

— თუ მაგრე არა ვქენა, დედაკაცის ღენაქი დაგახურე მაგ თავსედა.

--ფუი შენს ღედაკაცობასა!... დამაცადე! მე ხეალ მოგი-
რაგდები შენა... შენც რა დროს მომასწარ!...
ამ სიტყვებთან უფალი პანჩურაძე გაეცალა ხელ მეორეთ
თაის მეუღლესა.

ბავშვი უფრო და უფრო გაჭირვებულდა.

--გაჩუმდი, შე წყეულ შეჩვენებულის ნაშობო, თორემ
შენვი ღვთის წყალობა მაქვს, მოგერევი... აი კედელს მიგა-
ნარკყებ წიწილასავითა.

ბავშვი უფრო აჩხვლდა. როგორც ეტყობოდა, ის ძუ-
ძუსთვისა სტიროდა. ღედა არ აძლევდა ძუძუსა.

— ცეცხლი და ნეთი შენს გულ მუცელსა, შე არწივო,
შენა!—უტევდა ღედა ბავშვსა.

ბავშვის წივილი ყურებში ისარივით გვიფარებოდა. მი-
ნამ ძალზედ არ ჩაბჯირდა, მინამ ღელამძუძუ არ მისცა.

--ვაი შენ და ხრჩობა!--მიატანა იმან ძუძუს მიცემაზედ--
რა ჰკლავს, ნეტა ერთი ვიცოდე! რა ჰკლავს ამ არ დასა-
ცალგებლსა. რაზედ ატეხილა თაის თაის ამოხაჯმელათა და
ბიყუშათა!..

ძუძუს მიცემაზედ, ბავშვი მაშინვე გაჩუმდა.

--საკვირველია ზოგიერთა ღედაკაცის საქმე,--დაიწყო ღედე-
ლმა ქვეშაგებიდამ:--მგონი თქვენც დაგიფრთხვათ ძილი?

--ღიან ცოტა არ არის, რომ ძილი გამიკრთა.

--იმას მოგახსენებდი, ზოგიერთა ღედაკაცი რისა რამ აფ-
თარი და ღვთის მტერი გამოვა. წელანდელი სოფელში დე-
დაკაცების ჩხუბისა არ იყვეს. ვინ იცის იმთი ჩხუბი ერთს
ჭიან ტყემლათ არა ღირდა და ერმანეთს კი სჯამდნენ. ტყუ-
ილათ კი არ არის ანდაზათ თქმული ერთი უფლისციხელის

და ქვახრელელი დედაკაცების ამბავი.

—რა ანდაზა გახლავსთ?—გკითხე მე, რაჟი დედატყე რომ დედელი ლაპარაკის გუნებაზედ იყო.

—იხმი უფლის ციხე და ქვახრელი, მე შენ მოგახსენო, ორივენი ერთმანეთს პირდაპირ გასცქერიან და შუაში მტკვარი ჩამოუდით. იხმი იპ, შენიჭირიმე და, აჟ თურმე, ნუ ბრძანებთ, ორი დედაკაცი: ერთი ქვახრელელი და ერთი უფლისციხელი ჩამოჰკიდებიან ერთანეთსა. რათ ჩამოჰკიდებიან და რაზედ ჩამოჰკიდებიან, ეგ, მე შენ მოგახსენო, არავინ იცის; უთუოთ ერთ უბრალო საქმეზედ იქნებოდა, როგორც წელიანდელი დედაკაცი. აი, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ინათლებლა თუ არა, დილა სისხამზედა, აჰ, შენიჭირიმე და ესენი ჩაეჭრეგოდნენ ერთმანეთს პირდაპირ მტკვრის პირასა, დაიღამდნენ, მე შენ მოგახსენო, ჯარებსა და გაჰკიოდნენ ერთმანეთს უპატოურის პირით ლანძღვა გინებასა. სალამომდინ, შენიჭირიმე, მინამ ძალზედ დაღამდებოდა, აგინებდნენ ერთმანეთსა და მერე მიდიოდნენ თავთავისთვის--შინა. ამ ანგარიშს, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ეწეოდნენ ყოველ ცისმარე დღე. ერთხელაც, აჰ, ჩემო ბატონო, შეუნიშნაეს ეს ერთს პატარძალსა და თურმე ჰკითხავს: „დედი ჯან,--ის ემე--რა არის, რომ ყოველ დღე,--დილიდამ სალამომდინ აგინებთ ერთვანეთსა? „ოჰ, შენლოვო,--თურმე, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ეუბნება ეს დედაკაცი, —რა იცი,რა ცეცხლში ვარო. აგერ შენლო ოცა წელიწადი მეტია ერთს სიტყვაში თარ მიეჭრებოდა. მაგისგან წუთის სოფელი მაქვს ჩამწარებულიო. —ერთი არ შეიძლება,--შენიჭირიმე, ჩემო ბატონო, —მე გამგზავნო შენს მაგიერათ იმ დედაკაცთან საჩხუბრათაო? —თურმე, შენ ხარ ჩემი ბატონი,

ჰკითხავს პატარძალი. რატომ არ შეიძლება, მაგრამ, დედა-
 შეილოზამა, რომ ის თავისის მწარე სიტყვებით სულ გულს
 მოგვლავს და სალამომდინ ვერ შეუძლებო. პატარძალმა,
 შენი ჰირიმე, დილა ღამიანათ ჩაიცვა თავის დედამთილის ტა-
 ნისამოსი, შეიღვა ჯარა მხარზედა, ჩემო ბატონო, ჩავიდა
 მტკერის პირსა და დაჯდა. ჩამოვიდა გაღმიდამ მეორე მე-
 ჩხუბარი დედაკაცია. „ჰაი, შე ასეთ ისეთოვო,--თურმე, ნუ
 ბრძანებ, მემ რუტეია იმას იქიდამა:--განა ამასწარ და აღრე
 ჩამოხველიო!..“ ეს ხმას არა სცემს. „ეგრე გაგვიტობ ძი-
 ლსა და ჯავრით სულს ამოგართმევო, შე ქოთაკო, შე...
 ბებერო შენაო!“ ეს კიდევ, ემე, ხმას არა სცემს. „შეიტია ამ
 დედაკმა და უფრო გააფოთლა და დაუწყო გინება, ეს კი-
 დევ, ჩემო ბატონო, უარესათ გაჩუმდა. და ართავს ჯარასა.
 „ჰაი, შე აყეფებულო ქოთაკო, ხმის გაცემასაც აღარ კად-
 რულოფო! აბა მად დამიდექო!...“ დაეცა ეს დედაკაცი აღე-
 ლეებულის მტკვარს იმ დედაკაცის გამოსათრევათა და დაი-
 ლუბა მტკვარში. პატარძალმა, შენი ჰირიმე, იჰმ! წამოავლო
 ჯარას ხელი, შეიღვა ისევ მხარზედ და მიადგა დედამთილის
 კარზედა. „აკი გითხარ, შეილო? უთხრა დედამთილმა, რომ
 შეხ იმის ენას ვერ გაუძლებო. მოიტა, მოიტა აქ ე ჯარა,
 ჩაუხტე იმ ამარსა, თორემ ხეალ ყელს გამომაჰრეინებსო.
 აქ თურმე უამბო პატარძალმა, თუ როგორ დაიხრჩო ის
 ძალათი წყალში. ამ რიგათ მოარჩინა იმან დედამთილი ყო-
 ველ დღე უბრალო ჩხუბსა და აყალ-მაყალსა. აი ეგრეა
 ზოგი დედაკაცის, ის ემე, ანგარიში: თავისის სიასპიტით თავის
 ძალათ წაიხდენენ. თუ ერთი გაასპიტდა აღარც, თავი ახსო-
 ვთ, აღარც არავინ სხვა.

აღარც არა ვინ სხვაო, ეს ღედღელმა ჩემს ნუგეშათა სთქვა, რომ მე არაფრათ ჩამეგდო პანჩურაძის შეუღლის ლაპარაკი ჩემნება და საზოგადოთ ჩვენს ოჯახობაზედ.

მეორე ღღეს ჩვენ წამოვედით ადრე. პანჩურაძე პირსირცხვილეულად გვაცილებდა და ევლარ ახერხებდა, როგორ მოეხადნა ჩემთან ბოდნიში.

— ნუ შემზისხამთ. ღმერთი გაღდეგრძელებთ! — მეუბნებოდა ის წამ და უწუმ.

გზაში ღედღელმა კიდევ ბევრი ანღაზები მიაშხო. რასაც უმესანიშნავს ეტყოდით, ან დაფინახედით, ის მაშინვე ანღაზას მოჰყებოდა. ერთს ალაგას მივატანეთ ჩვენ ცოტათი შეჭრელებულს ძვილ თესლს ქერსა. აჰ, ეტყობა შემოჰკლებოდა ერთს გლეხკაცს კირნახული, და უღლოვოთ სჭრიდა ქერსა. იქნებოდა დილის ცხრა საათი, რომ ამ ქერის პატრონს მოემყო ერთი ორიოდე სამეულისოდენა ქერი და ეძინა კვალში ერთის ყანისა და ქერს მუა. დედაკაცი: რომელსაც მოეტანა იმისთვის სადილი, აღვიძებდა.

— აი, ამ კაცისა არ იყვეს, — მოჰყვა კიდევ ღედღელი: გამოსულა სამკალათა, ხუთი ხელეური არ მოუჭრია და მიგდებულა ჭვერღზედა და სძინავს. ეგრე, შენიჭირიმე, თურმე ერთი წვრილმეილის პატრონი ცოლქმარნი ყოფილან და ერთი ღლიური ყანის მეტკი თუ მე არა ეთესათრა. იხმ: ქეეყანამ, აჰმ: თურმე ჩამყო ყანები შენიჭირიმე, და ამათი ყანაი გღია, მწარეთ მზისგან ჩამწვარი, მოსამკალი, საძალღლორეთა. აი, ხმ: შენი ჰირიმე, დედაკაცი თურმე, ნუ ბრძანებ, ეუბნება: წადი. კაცო, შე ოჯახდქცეულო, მომე ი რალაც, ემე, ყანა გიგღია, ნუ ხდი საძალღლორეთა, თორემ ჩვენც და

ჩენი წერილშვილიც შიმშილით დაეიხოცებოდა.“ ისე, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ეუბნება:--მოიცადე დედაკაცო, ჯერ ჯანზედ კარგათ არა ვარო!--რის ჯანზედ, რის ფლავი, რის ბოზაში--სიზარმაცით წელი სწყდება. ახლა, შენი ჭირიმე, ხანი გავა და დაადგება ე დედაკაცი სულთამხუთავეით თავსა და ჩასძახის და ჩასჩინებს: ყანა მომკე თორემ სახლში აღარ დაგაყენებო. შენ არ მომიკედე, ის ალაგიდამ დედაკაცმა ვერ დასძრა. ბოლოს ჩემო ბატონო, ძალზედ მოაშშია და ერთი ორიოდე დღე ნამცხვარი აღარ აჭამა. მშინცი, მე შენ მოგახსენო, ემეი, იკადრა ამ კაცმა წასვლა საქალათა, და დედაკაცს უთხრა, რომ ჯანზედ სუსტათა ვარო და, თუ ჯერზედ თითო ქათამი და თითო ნახევარ თუნგი ღვინო არ მომიტანე მე იმ ყანის მომეა არ მემიძლიანო. დედაკაცმა, მე შენ მოგახსენო, შეუსრულა სათხოვარი: მიუტანა საუბმეთ ერთი კარგი ქათამი თავისის წენითა და ნახევარ თუნგი ღვინო,--სადაც იყო, ნევის ხერელში გაძვრა და უშოვნა. ახლა, ნუ იფიქრებ, გაძდა ე კაცი, გაიცილა ცოლი და დაიძინა. მოუტანა დედაკაცმა, შენ ხარ ჩემი ბატონი! სადილი, ნახა კაცსა სძინავს და ყანისთვის ხელიც არ უხლავ. ადრე, კაცო, შენ ოჯაქ დაქცეულყო, რა დროს ძლია, მოსამკალათ მოსულხარ მეო. წამოხტა ე კაცი, ვითომც აქ არა ამბავიაო. „ოხ, ეს ოხერი, -- შესტირა, შენი ჭირიმე დედაკაცსა: -- კინალამ მუცლის ტკივილმა მომკლა: არ ვიცი კინკველა ჩავატანე, თუ რაღაცა ი ოხერა სადილსა, და კინალამ თან გადამიტანაო. ახლავი კარგათა ვარ, პურსა ეჭამ, ეგება ჯანზედაც დადგე და დღეს, იმედი მაქვს, გავათავოვო. აჰმ! აჰმ, გაძდა ი კაცი, კიდევ, გაისტუმრა დედაკაცი და წა-

მოუწვა კიდეე შესა. დედაცამაც იოსტატა, რაჟი შენხარ ჩემი ბატონო, იცოდა თავი ქმარის ამბავი, და მიიმალა ბუჩქებში. უგდო ყური, ქმარი წამოწვა და მეს არა თეჟრობს ამ ხინს იმ ხანს, ი კაცი ისევ უძრავათა წევს და მესტყერის შესა. აჟ, აჰმ, შენი ჭირიმე, ამ დედაცმა იფიქრა, თუ ერთი მე ამას საქმე არ მოუხერხე და; ემე, ანგარში არ გაუწიე, არ იქნებაო. წავიდა, მე შენ მოგახსენო, და სადაც იყო და არ იყო იმოენა ერთი ბედაური ცხენი და მეფის იასაულის იარალი და ტანისამოსი. ჩაიცვა ტანთა, ჩემო ბატონო, შენი ჭირიმე, შეჯდა ცხენზედა და აილო ხელში ერთი კარგი მელაეის სიმსხო მათრახი. აჟ, შენ ხარ ჩემი ბატონი, თუ მე წუ ბრძანებ, მიადგა ქმარს თავსა. იმასა ძინავს. კაცო! კაცო! -- შეუტია: -- შენ ხომ არ ხარ ი ზარმაცი კაცი მეფემ რომ დამბარა? ამ კაცმა, მალე მტერი მოგივლდეს, მალე გამოადვიდა. -- ეინ ზარმაცი, შენი ჭირიმე? -- წამოხტა გაცხარებული და ჰკითხა შეშინებულმა: „მეფეს ცოლი ჰყავს ძალიან შეწუხებული და აჟ ერთი ზარმაცი კაცია, იმის გულღვიძლი ასწავლეს წამლათა და ახლა იმ კაცს დაეძებ უნდა იმის გულღვიძლი წაულო ედოფალს. შენ მტერს გადაჰკრას იმ ფერმა, რომ იმას ფერმა გადაჰკრა. -- ეინ ზარმაცი, შენი ჭირიმე? აჟ ზარმაცი არა ეინ გახლავთი. და ამ კაცმა წამოაელო ნამგალს ხელი, ატრიველდა და დაჰკიალა: -- ჰაა, ჰოპუნა, ჰებუნა! -- მამ, კაცო, არ იცი ზარმაცი სად არისო, ჰკითხა კიდეე ცბიერებით ცოლმა. არა შენი რისხვა არა მაქვს არ ვიცოდე და არც იყვეს ამ ჩვენ სოფელში ზარმაცი... მეც ექამდინ ბატონის სეფებედ ვიყავი და ეს არის ეხლა დებრუნდი და დაუწყევ ჩემს ყანას მკა -- მარტო ხელი კაცი

გახლოვართ...ჰაა, ჰოოპუნა, ჰეპუნა!...დაჰყეფნა კიდევ ამ კაცმა და სალამომდინ ბოლოში გავიდა. სამხრათ მივიდა დედაკაცი, მენი ჭირიმე, მიუტანა სამხარი, ეკაცი გაცხარებულნი მკის ყანასა და ასდის აღმური თავპირზედა. „კაცო, კაცო! მოდი პური ჰამე,“ ეძახის დედაკაცი. ის, აჰა! არ მოდის.--რას ამბობ, დედაკაცო,--ეძახის:--რა დროს პურის ჰამა, ემი, ყანა მოსამყოლი მჩეხა საძლლორეთი.--აი, შენ ხარ ჩემი ბატონი, რანაირია ზოგიერთა კაცი. ეგ წელანდელს კაცხედ მომაგონდა. არა შე ასეთ ისეთო! შინ შიმშილით გეხოცებიან, გამოუსულხართ სამყალათ — მე, მიამეველე შენ ცოლშიელს ლუკმა პური!..არა, თქვენმა მზემა, თუ არ დანიანა, როგორ იქნება!

ღვლელო რომ ამგეარს ანდაზებს მიამბობდა, ჩვენ თან და თან მივატანეთ იმის ქვეყანასა, რამელზედაც მე მელო გზა.

ჩვენი მხარე ძალიან სიმინდიანი მხარეა, ასრე, რომ პურხედ თითქმის მეტი სიმინდი ითესება იქა რათგან ეს ერთი კვირე საშინელი სიცხები და უედრობა იყო, ამის გამო ყველგან სიმინდებში წყალაეგდო. ჯირ უმისოთ რა არის ჩვენი გზები და ახლა რწყვის დროს! თუ ამდროს ჩვენს გზებზედ არსად გივლია ვამგონე, ღმერთს შევედრე, რომ კელავაც არ შეგახედროს ამ დროს ამ გზებში სიარულში. გზა-გზა ჩვენი ცხენები ტოპამდინ მუხლზედ ტლახსა და ჰყლაპებში. ცხენების ნაფერხალებისაგან არამთუ ტანისამოსი და თივპირიკი აღარ გვეტყობოდა. რუ და რუ ლაფებისა გამოღაუდა სიმინდებიდამ და იღვა ჩავარდნილს გზებზედა. ერთის სიტყვით საშინელებაა ჩვენი გზები! დღეს რომ ერთს

აღვას მიდიოდეს გზა, ხელო სხვაგან უნდა მოძებნო. ახლა ამასთან ოღრო-ჩოღრო, ხეე-ხუეი, რუები, ნალარები, ოლე-ები, პეგობები, ჩირგეები, ჯირკვები და რ უბედურება გინდა, რომ ჩვენს გზებზედ არ იყვეს. ცხენით ივლი, თუ კარგათ მჩვეულნი არახარ, შენს მტერს დაადგეს ის ძლე, რაც ან შენ, ან შენს ცხენს დაადგება! და ურმისაკი არა გამოვიარა, რა სასწაულით დადიან. მე აქედამ ეფუქრობ, რომ ჩვენი მეურმები სულ გენიოსები უნდა იყვნენ. რათგან იმ გვარი სიმარჯვე და ოსტატობა აქეთ, რომ ამ გზებიდამ ურმები მთლიანათ გააქეთ და ისიც საპალნიანი ზოგჯერ საძნე ურმებიცაა. აბა ფრანკუზმა და ანგლოჩანმა გაატაროს ამ გზებზედ დადებული ურემი! ისინი მშინე გზების დამართვას მოინდომებენ და ქათველი კეციკი რქამდინ არას დროსრა გაბრიყვდება. რა საქირონ კარგი გზების ქონა, როდესაც ამ გზებზედაც დააქეთ ყვეართ ხარკამეჩით ურმები! თუ მხან და მხან გადაუბრუნდებათ ხოლმე ურმები და ურმებიც თაეისის საპანლით ევარგებათ და საქონელიც ეხოცებათ, ან ზოგჯერ თვითონ პატრონიც თან გადაყვება ხოლმე, ეგრე სუყოთ ეგ. ხომ ყოველთვის არ მოხდება ხოლმე მისე, მხან და მხან, — ხილათ კარგიც ვარის. გზების გაყვებასკი შრომაა უნდა.

ჩვენ მივატანეთ სალარეთს, რომელიც არის ჩემი მგზავრი მღვდლის სიმწყსო სოფელი, და გზა თან დაკთან უარესი და უარესი ჰხდებოდეს სოფელი, სალარეთი, დგას კარგს ღია, ცოტა მაღლობს ადგობას და გადასტყერია სასიამოვნოთ ერთს კარგს მოდიდო ჩქარს გავს წყალსა, ენახები ამ სოფელს აქეს ცოტა მოშორებითა; თვითონ არის პატარა სოფელი, პატარა ძველის, მაღალის, დროებისაგან

გამაეებულის კომქითა და კომქის ძირას, დიდრონი ბებერი ხეების ქვეშა დგას კომქისავე მსგავსი შავი პატარა ეკლესია, რომელიც მე ვერ შევნიშნე, თუ დედელი არ ჩამომხატარიყო და არ წასულიყო ეკლესიისაკენ თაყენებითა.

— დიდი ცხოველი ეკლესიაა, — მარწმუნებდა მე დეთის მოყვარე მღვდელი: — თამარ დედოფალი თურმე ისრე არ წაეიდოდა საომრათა, რომ ჯერ აქ არ ელოცნა და საღმრთო არ გადაეხანა. კიდევ იმიტომ იყო ყველგან, ემე, გამარჯვებული. მოგახსენებენ, რომ ძველათ, როდესაც უფრო ყოფილა სარწმუნოება და დეთის შიში, გველამაბები ჩამოდოდნენ ციდან, ჩემო ბატონო, სნეულები და ამძოვრებულები და მინამ არ განიკურნებოდნენ, მინამ სულ გარს თურმე ერტყნენ. ბევრჯერ დიდი შესაწირავიც თურმე მოჰქონდათ აქა. ერთი დიდი თვალი ეხლოც არის კიდევ, — ხატის წინა დევს, — გველემაპისაგან შემოწირული. ძან მდიდარი ეკლესიაც იყო, მენი ჭირიმე, მაგრამ მარმან ოსებმა ვაცარცევს და, იმ ურჯულოებსა, ვერცხლიცკი აეყარათ იმესთანა ცხოველი ხატებისაგანა. მარტო ის ერთი გველემაპის თვალილა დარჩენილიყო. ისე დაებრმაებინა ისინი მაგის სიკოცხლესა, რომ ის ვერ დაენახათ და დარჩნოდათ მანდა.

მეც, რასაკვირველია, ჩამოვხტი ცხენილამა და თაყენი ვევი ეკლესიასა. მღვდელს ეს ძალიან იამა, რომ მე ისრეთ ყმაწვილ კაცათ არ მიცნა, როგორც გაეგონა.

— ცხოველი როგორ არ არის! — დაიწყო იმან უფრო გაბედვითა: — ეგ ხატი, აჰმ! თურმე, ჰმ! წაიღეს და დასტყვევნეს თათრებმა საცალას, ემე! ტამბოლში, თუ თეირანში და, ნუ ებმანებ! შეგდეს თურმე ცეცხლში

დასაწევათაჲ აჰ, შენი ჭირიმე და, ერთი საშინელი დაიწვი-
ლა თურმე ამ ხატმა ისეთ ნაირათა, რომ სუყველა თურმე
ამ წივილისაგან დაიხოცნენ იმავე წამსა. ამ დაწვივლებაზედ,
ჰ, შენ ხარ ჩემი ბატონო, ეს ხატი გამოფრინდა და იმავე
წამს, ვენაცვალე მაგის მადლსა და სახელსა, დაესვენა თავის
ალაგსა, — ასე რომ ეხლაც ცალი გვერდი შეჩუჯული აქვს...
ბევრს სასწაულს იტყვიან ამისასა... ვინც რიგიანათ არ ილო-
ცავს, ან ვისაც ულოცნია და ვისიც სალოცავე ყოფილა
და დროზედ არ ილოცავს, დაუმიზნებებელს არ დააგდებს...
ნიადაგ მლოცავეი არ გამოილევა?

მართლაც ეკლესიის გვერდით ჩრდილოებში, ხეებს ქვეშ
შენიშნე სამიოდ ოთხი ჩარდახიანი ურემი. ამ ურემების გა-
რემემო ისინდენ მლოცავეი დედაკაცები ავათმყოფებითა, კა-
ცებს ეძინათ განსვენებითა. ერთს ურემთან, რომელიც ყვე-
ლაზედ უფრო კარგის ჩარდახით იყო გაწყობილი, იწვა, სხ-
ვეზედ უფრო სუბრთა ქვეშაგებში, ერთი საცოდავით, სამ-
თლის ფრათ ჩამომდნარი გადადებული ავათმყოფი. ეს სახ-
ლობი რიგოც ეტყობოდა უნდა ან აზნაურისა, ან თავა-
ლისა ყოფილიყო. დედა ავათმყოფისა, კინწ გადადებული
და სასოება წარკვეთილი უჯდა თავით ავათმყოფსა და ევე-
დრებოდა წმიდა გიორგისა: „წმინდა გიორგი ძლიევით შემო-
სილო, შენ მიეცი შენი კურნება და ულხინე შენს მოსაესა
და თაყვანისმცემელსა, შენის მადლისა და სახელის ჭირიმე!
შენი მლოცველნი და შენი მადიდებელნი ვართ შენმა მადლ-
მა და შენმა სახელმა. შენს კარს მოვსულვართ შენს სავედ-
რებლათა, სნეულთა მკურნალო, გლახათ შემწყნარებლო და
გაჭივებულთა ხელის აღმპყრომელო, შენ მოხედე შენის წ-

ყალობის თვალითა და უღბინე მოწასა და მადიდებელსა შეესა. ერთი ლამაზი, ჯაფრისაგან ჩამომდნარი, ყმაწვილი ქალი, როგორც ეტყობოდა, ცოლი ამ ავათმყოფისა, კისერზედ დადიან (*) დადებული, სუელიდა ფეხშიშველა, თვალზედ მღულარე ცრემლილა კვლევასი და ხშირათ უამბობრებდა კვლევებსა და ჩურჩულებდა რაღაცა შეწუხებულსა ლოცვასა.

— მე დიდს ხანს უყურე ამ ავათმყოფის პატრონების მწუხარებასა და ამიდულდა გული. ამ გვარი სურათები ჩემი დიდი ხნის ნაცნობები იყენენ, მაგრამ კვლავ ამათ ასე არ დაუფიქრებიათ და არც ეს სიბრაალული გაღვიძებულა ჩემს გულში.

— ბოლოს მე გამოვესალმე ღედელსა, რომელიც მებატიჯა სამხარსა, მაგრამ მე მოვეჩქარებოდი და არ დაედექი დიდი ხანია აღარ ბენახა ჩემი მოხუცი დედა, რომლისაც ნახვა ძალიან შეჩქარებოდა.

— მამ ფრთხილათ ბრძადებოდეთ, — შითხრა ღედელმა: — თორემ მადეთ მხარეს თოთახშირათ დაიარება.

— ვინ თოთა? — ფითხე მე გაცოცებით. ეს სახელი კვლავც გამეგონა.

— თოთა, გაცარდნილი თოთა, — მიპასუხა იმან: — ლამის ქვეყნა ააოხროს და ვერ დაუჭერიათ. შარა გზაზედ შუადღის გულზედ ხალხს ცრცვის. ვისაც ქონებას შეაგულებს, როგორც

(*) დადიანი იქნება არც კი აწოდეს ზოგმა მაითსველმა. ის არის მძიმე, სხეილი რკინის ჯაჭვი, რომელსაც უფრო ღვთის მოყვარულ ტაჭირკუბული მღალატეები იღებენ კისერზედ ზ უკლავს კვლევასა.

ყალოზის თვალითა და ულხინე მონასა და მადიდებელსა შეესა. ერთი ლამაზი, ჯაერისაგან ჩამომდნარი, ყმაწვილი ქალი, როგორც ეტყობოდა, ცოლი ამ ავთამყოფისა, კისერზედ დადიან (*) დადებულთი, შევიდა ფეხშიშველა, თვალზედ მდულარე ცრემლილა ცკლევინასი და ხშირათ უამბოვებდა კვლევებსა და ჩურჩულებდა რაღაცა შეწუხებულსა ლოცვისა.

— მე დიდს ხანს უყურე ამ ავთამყოფის პატრონების მწუხარებასა და ამიღულდა გული. ამ გვარი სურათები ჩემი დიდი ხნის ნაცნობები იყვნენ, მაგრამ კვლავ ამათ ასე არ დაუფიქრებიათ და არც ეს სიბრალოელი გაღვიძებულა ჩემს გულში.

ბოლოს მე გამოვესალმე დედელსა, რომელიც მეპატიჟა სამხარსა. მაგრამ მე მოვეჩქარებოდი და არ დაედექ. დიდი ხანია აღარ ბენახა ჩემი მოხუცი დედა, რომლისაც ნახვა ძალიან მსჩქარებოდა.

— მამ ფრთხილათ ბრძადებოდეთ, — მითხრა დედელმა: — თორემ მადეთ მხარეს თოთახშირათ დაიარება.

— ვინ თოთა? — ფითხე მე გაცოებით. ეს სახელი კვლავცა გ'მეგონა.

— თოთა, გავარდნილი თოთა, — მიასუხა იმან: — ლამის ქვეყანა ააოხროს და ვერ დაუჭერიათ. მარა გზაზედ შუადლის გულზედ ხალხს ცრცის. ვისაც ქონებას შეგულებს, როგორც

(*) დადიანი იქნება არც კი აცოდეს ზოგმა მაითხველმა. ის არის მძიმე, სხეული რეინის ჯაჭვი, რომელსაც უფრო დვითის მოუყარე და გაჭირებული მღალატეები იღებენ კისერზედ და უკვლავს ეკლესიასა.

თავის ყმებს ისრე იმსახურებს. ჩემთვის აგერ სამჯერ — ოთხ-
ჯერ შეუწერია ფული და, თუნდა ათი თხუთმეტი თუმანი
წაყლია,

— მე მაშინვე მომავონდა ერთი ჩემი ნაცნობი ლიამბეგი,
რომელიც ამ თოთას გულისათვის გამოავლეს სამსახურიდამა.

...
იხილეთან ამ დღესაც — ამავე ცაანტონ ფურცელადე.

— ეძმავე პოეზიის ამბავს იცნობდა სოფ. ადამიანი რომლებმაც
იღონი ჩემი (განგრძელება შემდგომ ნომერში იქნება.)

— შობედე, ამავე ცა, მა. ანტონცა, დამწესებ ცამბის ცაპო
ლოლიუცან, ათორცნის სოფ. კახედეცამ ცნობუცნობ რამცნ

— შუ იცა, პაიბაყამ იფულსამ სიორცნ, ამო ცნობამ ანბორცა
— ეც მა სოფ. კოტორცნა, დამწესებამ ათორცნამ რანი აფ

— ეც იფულს სიორცნ ~~...~~ სოფ. სიორცნამ რანი
— აფ იფულს აფულს: პაიბაყამ ცა ცნობამ კოტორცნა ამ

— რანი ათორცნამ ცაპო კოტორცნა სოფ. კახედე აფ ათორცნამ
— რანი ცნობამ აფ კახედე ათორცნამ ცაპო კოტორცნა — ამოცნა

ნობამ კახედეცამ ცნობე ათორცნამ სიორცნამ ათორცნამ
აფ ათორცნამ ცაპო კოტორცნამ აფ ათორცნამ ცაპო კოტორცნამ

— რანი კოტორცნამ ათორცნამ ცაპო კოტორცნამ აფ ათორცნამ
მა კოტორცნამ ცაპო კოტორცნამ, ათორცნამ იფულს მა ათორცნამ

— ათორცნამ კოტორცნამ ცაპო კოტორცნამ ათორცნამ ცაპო
— რანი ათორცნამ ათორცნამ ცაპო კოტორცნამ ათორცნამ

— რანი ათორცნამ ათორცნამ ცაპო კოტორცნამ ათორცნამ
— სიორცნამ ათორცნამ კოტორცნამ ათორცნამ ათორცნამ

— სიორცნამ ათორცნამ კოტორცნამ ათორცნამ ათორცნამ
— სიორცნამ ათორცნამ კოტორცნამ ათორცნამ ათორცნამ

— სიორცნამ ათორცნამ კოტორცნამ ათორცნამ ათორცნამ
— სიორცნამ ათორცნამ კოტორცნამ ათორცნამ ათორცნამ

ამაზედ ცხადი რა იქნება, რომ როდესაც გვინდა კაცი და-
ეყენოთ რიგიანს გზაზედა, ჯერ უნდა დავარწმუნოთ ის კაცი,
რომ ჩვენი ნაჩვენები გზა არის იმისთვის სასარგებლო.

თუ გვინდა ხენა-თესვის მიმადევარი
დავარწმუნოთ იმაზედ, რომ სახნავი მიწებისა რიგიან ვენახე-
ბათ ქცევა უფრო სასარგებლოა იმისთვის, ვიდრემ იმათი
ისრე სახნავ მიწებათ დატოვება ან, თუ გვინდა, დავარწ-
მუნოთ რომელიმე სოფელგარი, რომ სავაჭროთ, მაგალითათ
თავრიზში სიარულსა, მაკარიას სიარული სჯობიან, ჯერ უნ-
და იმათ სარწმუნო საბუთებით დაუმტყიცოთ, რომ ამ გვა-
რათ მოქცევა იმისთვის სამჯობინარია. მაგრამ უფალი ჩვე-
ნი ლიტერატორნი ასრე არ იქცევიან: ყველა იმათგანი და-
რწმუნებულთა და მცის, რომ ლიტერატურის უპირველესი მო-
ვალეობაა — ცოდნის გავრცელება ხალხში, და ისინიც თით-
თქო იმასა ფიქრობენ. მაგრამ ცდილა ვინმე ამათგანი, რომ
აუხსნას ხალხსა ის სარგებლობა და მნიშვნელობა, რაც ცოდნასა
აქვს? — მე უგდებ და ვადევენებ ყურს ქართულს ლიტერატურას, არ
შემხვედრია იმ გვარი მწერალი, რომელიც შესდგომოდეს ამ
აზრს რიგიანათა. რისგან უნდა იყვეს ეს მოუფიქრებლობა
ჩვენს ლიტერატურაში? იმისგან აუ, რომ ყველა მწერალი დარ-
წმუნებულთა იმაზედ, ვითომც ყველა მკითხველი საფუძვლიანათ
იყვეს დარწმუნებული ცოდნის სარგებლობაზედ, აღარა ჰრა-
ცხადენ საქიროთ ამის დამტყიცებასა. მაგრამ ამამი შემც-
დარნი ვართ ყველანი. მიზნნი, რომ ჩვენი მშობლები აძლევენ

სასწავლებელში შეიღებეს არის პირველი: დიპლომების მიღება და ან კარგი ალაგის მოენა და მეორეც ისა, რომ იმათს შეიღებს შეეძლოთ კარგათ სადაეო საქმეების მიღენა თუმცა ჩენთვის ყველასათვის სამწუხაროა ამ გეარს აზრზედ დადგომა ჩენის მშობლებისა, მაგრამ ვერაფერში ჩენ იმათი გამტყუენება ვერ შეგვიძლიან, ის ამის შესახებ სჯის დიახ საფუძელიანათ: რაკი არა აქეთ თეორიით ცნობა ცოდნის სარგებლობისა (გარდა იმ ცოდნისა, რომელსაც ისინი იღებენ მამაპაპიდან გამოცდილებით ცოდნასა და გადააქეთ შეიღესა და შეიღის შეიღებდ) და, რაკი ისინი თითქმის სამსახურს და სადაეო საქმეებს გარეთ ვერსად ჰხედავენ ცოდნას საქმეში გამოყენებულსა ისინი, მეტი რა გზა იყო, რომ ამ აზრზედ არ დამდგარიყენენ. და რომ ჩენი მშობლები ამ აზრზედა დგანან, ამას გეარწმუნებს იმათი სჯა სწავლის შესახებ: აი რას უპასუხებენ ხოლმე ისინი ხშირათ ახალგაზდა ყმაწვილებსა: „ჩენ თუმცა ჰეგრძნობთ სწავლის საქიროებასა, მაგრამ გარყვევით და ნათლათყი არ ეიცით და ვერა ეხედაეთ რისთვის არის საქირო. რასაკვირველია სწავლა კარგი უნდა იყეს, რომ ამოდენა ფულსა ჰხარჯამენ ამანზედ და ამოდენა ხალხი იმას ელტვის; მაგრამ რა გამოასაყენებელია სწავლა ცხოვრებაში, ჩენ ეს არ ეიცით. უკეთუ გეაგრძნობინებთ და დაგვიმტყიცებთ ამის ნამდილოს სარგებლობასა და სახმარისობასა, მშინ ჩენ არ დაფოგავთ არც ჩენს შრომასა და მოღვაწებასა, არც მეცადინეობასა, არც ღონისძიებასა, რომ ჩენს შეიღებს მიესცეთ რიგიანი სწავლა და ჩენც ვეცდებით რომ დაედგეთ იმ ცოდნის გზაზედა.“ რამდენჯერ გამიგონია თვითონ მე ჩემის ყურითა ამ გეარი ლაპარაკი

და სჯა ჩვენის მშობლებისა ყმაწვილს კაცთა, მაგრამ ყმაწვილი კაცები, იმის მაგივრათა, რომ აეხსნათ იმათვის ეს აზრი, შეიხმუჭნინდნენ ხოლმე დაცინვით სახესა, თითქო ისინი ღირსნი არ არიან ამათის ყურის გდებისა; მაგრამ იმათი თვალბიჯი წარმოსთქვამდნენ გაცუბასა და ამტკიცებდნენ, რომ პატიოსანი თავი ნასწავლი ახალგაზდასი თავის დღეში არ შესულა ამ აზრის ფიქრში და აზრათაც არსად მოსვლია ამისი მოსაზრება. სჯობიან ისევე ხელი ავიღოთ ჩვენს მოთქმასა და გოდებაზედ, ვითომც ჩვენი მშობლები ისე ღრმით იყვნენ ძველს უსარგებლო აზრებში ჩაფლულნი, რომ აღარა გაეწყობოდესრა იმათის იქილამ გამოყენასა და, ვითომც, ამისგამო, ისინი არ სურობდნენ შეიღების რიგიანათ დაზდასა, ევროპიულათ სახლისბპატრონობისა და მეურნეობის გაწყობასა და სხვა, და ვეცადნეთ თეორიით (ბეჭდვითა და სიტყვით). და გამოცდილებით(რომ ცოდნა სახმარი შევექნათ საქმეშივე უჩვენოთ ხალხს ნამდვილი ძალა და სარგებლობა ცოდნისა. ჩვენ გვინდა, რომ სრული ნდობა და მორჩილება გექაოდეს ხალხისა: რაკი უბრძანებთ. „იკითხეთ გაზეთები და ჟურნალებიო!“ იმათაც მაშინვე უკრავ-უგინებლივ აიღონ გაზეთები და ჟურნალები და იკითხონ, უბრძანოთ: „აიღეთ ხელი თქვენს ძველს სახლოსნობისა და მეურნეობაზედ და მიჰყავით ხელი ევროპიულს სახლოსნობასა და მეურნეობასა!“ და იმათაც ფიცხლავ გაგვიგონონ და დაემორჩილონ ჩვენს შრისხანე სიტყვებსა.

ნდობა და რწმუნება კაცისა კაცზედ თავის დღეში უმიზვნოთ არ შეიძლება: ნდობა და რწმუნება კაცმა კაცისგან უნდა თავისის საქმებით შეიძინოს. ჩვენ ყმაწვილობა, კი არ უნდა

შეეჩხაოდეთ და შეესტიროდეთ: გინდა თუ არა გქონდეთ ჩენი ნდობა და რწმუნებაო, — ჩვენ ეს ნდობა და რწმუნება უნდა დაეიპყრათ: ჩვენ უნდა იმოდენა რიგიანი და საფუძვლიანი ცოდნა შევიძინოთ და არა ვჯერდებოდეთ მარტო თითო-ორი ცოდნის წასხვების ნაბერებასა, რომლებითაც ეხლა თავი მოგვაქვს, — და შემდეგ, რაკი საფუძვლიანი ცოდნა გვექნება, მაშინ ვეცადნეთ ამ ცოდნის ცხოვრებაში გაყვანასა, ჩენის მღვდლმარეობისათვის მოხმარებასა და ამით დაუშტკიცებთ ყველას ცოდნის სარგებლობასა და შევიძინებთ ხალხის რწმუნებას და ნდობასა.

მე ამ სტატიამი ვეცდები რამდენიკი შემოძლიან დავამტკიცო, რომ ცოდნა აძლევს ხალხს წარმატებას ქონებით, ამის გულისათვის მე ვეცდები ჯერ უჩვენო რა ცოდნა უფრო საჭირო არის მიწის შემშუშავებელისათვის, რადგან ჩენი ხალხის თავი და თავი საქმე მიწის მუშაობაა, და ერთი ორიოდ სიტყვას ამის შესახებ ხელოვნების და მექანიკის სათვის. —

ესთქვათ, მაგალითათ, ერთს ვისმე ჩვენს მებატონეთაგანს აქვს ხელში ერთი ჩინებული ოშხიერის გუთანნი თავისის სამყოფი ყოველ რიგის საჭირო მასალებით, რომელნიც არიან საჭირონი ამ გუთანის სახმარისათ; ამასთან ამ მებატონემ ესეც იცის, რომ ამ გუთნით ხენას უფრო ცოტა ხარჯი უნდა, მიწამ ქართულის გუთნით ხენასა, (ოშხიერის გუთანს არ უნდა არც ხარჯი არც ცხენი, იმისთვის არის

საჭირო მხოლოდ საწვავი შუშა, წყალი და მცირე მუშა ხელი) ამასთანავე ეს ომხიერის გუთანი ქართულს გუთანზედ ბევრით უფრო მეტსა ჰხნავს. მაგრამ რაკი ამ მებატონემ არ იცის არც ომხიერის თვისება, არც ამ გუთნის მომართულობა, — როგორა გგონიათ რას უზავს ეს მებატონე ამ გუთანსა: მოხმარს ამას საჭიროებისამებრ, თუ არა? — ის უეკველათ ატრიალებს, ატრიალებს ამ გუთანსა და, რაკი ის ამისას ვერას გაიგებს, აიღებს იმაზედ ხელსა და გადაადგებს. იქნება გაგონილი გქონდეთ, რომ ზოგიერთა ჩენნი მებატონეთაგანმა დაიბარეს განუითარებული გუთნები, რომლებიც იმათ დაშლილები და დაბუქდილები მიიღეს. როდესაც დახსნეს, იმათ აღარ იცოდნენ როგორ შეეკრითათ და შეეკრათ ეს გუთნები. რაკი შეკრეთა და შეკერა ველარ მოახერხეს, აიღეს და მიანებეს ამ გუთნებს თავი და შერჩათ ტყუილათ ხარჯი ამ გუთნების დაბარებისა და სყიდვისა. ამ მებატონეებს რომ ჰქონოდათ ცოდნა მეხანიკაში (მეხანიკა არის მეცნიერება მაშინებზედ) მაშინ შეიძლებდნენ ისინი ადვილათ ამ გუთნის შეკრეთასა და შეკერასა; და თუ სცოდნოდათ ფიზიკა (მეცნიერება ბუნების ძალაზედ), მაშინ ესენი ადვილათ დააწყებინებდნენ ამ მაშინებს მუშაობასა. მაგრამ რაკი ამათ ცოდნა არა ჰქონდათ, იმათ არ შეეძლოთ ამათი მოხმარება და გამოყენება. ეს ორიმაგალითი ამტკიცებს იმასა, რომ თუ გვინდა რისამე მოხმარება და გამოყენება, უნდა ჩვენ იმისი სრული და რიგიანი ცნობა გვექონდეს.

მთელი დედამიწა ყოვლის უსულოთი და სულდგმულითა, ყოვლის ცხოველითა თუ მცენარითა, ერთის სიტყვით ყოველივე რაც კი დედამიწის ზურგზედ, თუ შიგ დედამიწა-

ში მოიპოვება, ყოველი კაცის ხელთ არის, თუ ის მოახერხებს ამათ მოხმარებასა. მაგრამ, თუ კაცს არა აქვს ცოდნა არც თავის თავისა, არც ღედამიწისა, არც მცენარისა, არც პირუტყვისა და სხვებისა, ვერას დროს ვერასფერს ამს რიგიანათ ვერ მოიხმარებს. ვისაც არა აქვს ცოდნა ყველა ამისა, სუყველას უქვეყლათ ის დღე დაადგება რაც ზემოხსენებულს მებატონეებსა, ასე რომ ისინი თვით ბუნებისგანვე მზათ მონიჭებულს საუნჯესა და სიმდიდრესაც ვერ მოიხმარებენ და ღარჩებიან გამოშტერებულნი და ხახამშრალნი. ეგრეც ემართებოდათ პირველ მყოფს აღამიანებსა: რაკი არ იცნობდნენ და არა ჰქონდათ შესწავლული თავის გარემომო მყოფი ბუნება, იმათ არც იცოდნენ იმის მოხმარება რიგიანათა. ეს მაშინმდელი ხალხი სცხოვრებდა გაფანტვითა, არ არდგენდნენ მთელ — მთელ საზოგადოებებსა, რათგან არ იცოდნენ იმათ რა სასარგებლო იყო ამგვარი საზოგადოებები; რაკი არ იცოდნენ იმათა ბუნებისა არაფერი, არც იმის ძალა, არც იმის თვისება, ისინი ვერა ჰხმარობდნენ იმ ღონისძიებასაცა, რომ მიწიდან ამოეღოთ თავის სარჩო (ესე იგი არ იცოდნენ ხენა — თესვა და მოსავლის მოვლა და მოყვანა), აგრეთვე არ იცოდნენ ისიცი, რომ შესაძლო იყო ზოგიერთა გარეული პირუტყვებისა და ფრინველების დამინაურება, რომლითაც შეეძლოთ გამრავლება ამათი და ამათის მეწვობით მერე მიწის შემუშავებაც აღვილი შეიქნებოდა, — და ამასთანავე თვითონაც, როგორც თავის ხორცით, ქონით, ბეწვით, ტყავით, რძით და სხვა, შეიქნებოდნენ კაცის მსახლეობელნი და დამცველნი, და მოარჩენდნენ კაცს სამინელს ჯათასა. რაკი ბუნებას არ იცნობდნენ და არა ჰქონდათ იმი-

სი ცოდნა, ისინი ვერ აძლევდნენ ბუნებას შემწეობასა, რომ ამ შემწეობით გაეღვიძებინათ ბუნებაში წაყოფიერება და ამ წაყოფიერებით შეემსუბუქებინათ კაცებს თავისი ცხოვრება, მაშინ ისინი სჯერდებოდნენ მარტო იმ საზრდოსა, რომელსაც აძლევდა იმათს ბუნება კაცის უშრომელათა, ესე იგი კაცი სცხოვრებდა მარტო მხეცების, ფრინველების და თევზზედ ნადირობითა; აგრეთვე ტყის ხაბა-ხუბათი, მაქალოთი და სხვა წაყოფიერებითა, რომელზედაც კაცს ღვინისა და ძებნის მეტი სხვა არაფერი ზრუნვა არა ესარჯებოდარა. რაღათქმა უნდა, რომ, რაკი კაცი არ აძლევდა ბუნებას ღონისძიებასა, რომ იმას მოემატნა წაყოფიერებისათვის და რაკი პირიქით, ბუნებას იმასაც ართმევდნენ, რაც ის კაცის შეუწყვენელად ჰბადავდა, უეჭველია კაცს უნდა თან და თან საზრდო შემოჰკლებოდა. პირველი მიზეზიც ეს იყო რომ კაცი კაცის მტერი შეიქმნა და დაიწყეს ერთმანერთის სისხლის სმა. რაკი, კაცნი ასე გაფანტვითა და გაცალკევებითა სცხოვრობდნენ და რაკი იმათ ერთი ერთმანერთთან დამოკიდებულება არა ჰქონდათრა, ისინი ერთმანერთს შეჰხედებოდნენ ხოლმე მარტო ნადირობაში, ესე იგი საზრდოს მოპოვებაზედ, რომელიც არ იყო ყველასთვის საკმაო ზემოხსენებულის მიზეზისაგამო, მაშინ რასავეირველია, კაცი თავისავეთ კაცს მტერივით უყურებდა, რაკი ისინი, დაშმეულნი, უნდა შესცილებოდნენ ერთმანერთს საზრდოსა. ამგვარი გაცხარებული ბრძოლა და ღვინა კაცისაგან კაცისა საზრდოს გულისათვის იყო მრავალი საუკუნოები. მინამ ცოტ ცოტათი აღამიანები არ დატრწმუნდნენ იმაზედ, რომ ერთმანერთის ბრძოლასა და ღვინაში დროს კარგვასა ისა ხჯობს, რომ შეერთდნენ ერთათა

და ეს ამოდენა დრო მოიხმარონ სუყველამ ერთთ იმავე საზრდოს შესაძინებლათ, რომლისათვისაც ერთმანერთს ჰმუსრაიდნენ. რაკი აღამიანობამ იგრძნო ეს საქიროება და შეარდგინეს საზოგადოებები, მამინ ნახეს, რომ გარდა ამოდენა დროს მოპოვისა, რომელსაც ისინი ერთმანერთის შრომლის მაგიერათ იყენებდნენ ახლა საზრდოს მოსაპოვებლათ, იმათ დაინახეს რომ საზოგადოების შერდგენას ჰქონია სხვა დიდი სასარგებლო მნიშვნელობაცა. აი რა სარგებლობა მოიტანა საზოგადოების შერდგენამა. რაკი კაცები ცალკ-ცალკე გაფანტვით სცხოვრებდნენ და იმის მაგიერათ, რომ ერთმანერთისთვის მიეცათ საქმეში შემწეობა, ისინი აღელეებულნი ეყვეთებოდნენ და ებრძოდნენ ერთმანერთსა, ამისგამო ყველას უნდა თავისი თავი ჯერ ერთი ესა დაეცვა თავის მტრისაგანა, აგრეთვე უნდა თითონაც თავის მტერს დასცემოდა და ცდილიყო იმის შემუსვრასა, მეორეც ესა უნდა კიდევ შეეძინა თავისთვის საზრდო, ტანთსაცმელი, ბინა, — ერთის სიტყვით თავის საქიროება უნდა დაეკმაყოფილებინა და ამის გამო ერთი და იგივე კაცი თავის თავისა უნდა ყოფილიყო, მხედარიცა, მონადირეცა, მეთევზეცა, ღურგალიცა, მჭედელიცა, კალატოზიცა, მერეალიცა და სხვა. რალა თქმა უნდა ერთი კაცი იმას ყველაფერს ვერ მოისწრებდა და ვერც შეისწავლიდა და გაიფითარებდა ყველა ამ ხელობაებსა, რათგანაც ამოდენა საქმეში, არაგის ამოდენა დრო არა ჰქონდა, რომ ყველას თითო ოროლა საქმე აეღო და კარგათ შეესწავლა იმათი შერდგენისა და მოვლინების კანონები და აქედამ გამოეტანათ ის სარგებლობა, რაც სარგებლობა შეიძლებოდა გამოტანილიყო; და მეტადრე იმისთანა ერთმანერთზედ მისევის დროს

რომ უფრო შეუძლებელი იყო რასმე საქმეზედ გულის და-
დება, რადგან ყველა ყოველს წუთას ელოდა მტრის დაცე-
მასა და ყველა უფრო იმ ფიქრში იყო გართული, რომ
როგორმე მტრისთვის გაეცა პასუხი და მტერი ამოეფხვრა.
რაკი საზოგადოებები შეარდგინეს და მიმართეს იმ აზრსა,
რომ საკმაო ქონება შეეძინათ, მაშინ აღამიანებმა დაირიგეს
და დაიყვეს ხელობა და საქმეები, და ყველამ ის ხელობა
და საქმე ირჩია და აიღო, რომელიც უფრო ეხერხებოდა
და ემარჯვებოდა: ზოგმა იყისრა საზოგადოების დაცვა და
მტრის მოგერება (ამათ ეწოდებათ მხედრები), ზოგმა იყისრა
მოყვანა და მოვლა მოსაელისა და სხვა შეუმზადებელის მა-
სალისა (ესე იგი პურისა, საკლავისა, ნადირისა, რკინისა
და სხ.); ზოგმა შემზადება შეუმზადებელის მასალისა (მაგ. ია-
რალის კეთება, მზარეულობა, მკერვალობა, მკედლობა, კალა-
ტონობა და სხ.) რაკი ამ გეარათ, — ეისაც რა ეხერხებოდა
და ემარჯვებოდა, — დაიყვეს ხელობა და საქმეები და ყვე-
ლა მარტო თავის არჩეულსა და მინდობილს საქმეს აღდა და
რაკი კაცი მტერსაც მოგერებული შეიქმნა, იმასა რჩებოდა
ბევრი დრო თავის გარშემო მყოფის ბუნების ყურის გდე-
ბისათვის და თავის ხელობის საქმისათვის, მაშინ მიეცათ
ღონისძიებაცა, რომ შეესწავლათ თვისება ყველა საქმიროებისა
და სხვა და სხვა მოვლინებისა, და, რალა თქმა უნდა, მაშინ
კიდევ უფრო მიხედნენ, რაზედ რა ღონისძიება ეხმარათ და
საიღამ რა სარგებლობა გამოეტანათ. ყველა თავის საქმისა
და თავის ხელობიღამ ცდილობდა თან და თან უფრო მეტი
ცოდნა გამოეტანა და სხვებისათვისაც გადაეცა ეს ცოდნა; და რაკი
კაცები ახლა საზოგადოებებითა სცხოვრებდნენ, მაშინ ყვე-

ლას, ვისაც უნდა, შეეძლოს ერთმანეთისგან ესწავლათ ყველა ახლათ მოპოვებული სწავლა და ღონისძიება და მერმე ამ სწავლითა და ღონისძიებებითა თითონაც უფრო სუბუქათ უდგებოდნენ ამ საქმესა და თითონაც ცდილობდნენ იქილამ სხვა სარგებლობის გამოტანასა, ეგრე თითონაც ამას ახლა კიდევ სხვას ასწავლიდნენ, და რაჟი ცნობა და ცოდნა რისამე ვრცელდებოდა, იმ საგანს თან და თან უფრო სასარგებლოთ ჰხდებოდნენ და იყენებდნენ. ამ შემოხსენებულის მაგალითებიდამა სჩანს, რომ რამდენიც უფრო გასხვლელბულა და გავრცელბულა ცოდნა და სწავლა, იმდენი კაცობრიობის კეთილ დღეობა წარმატებამი და სისრულემი წასულა.

3.

ცონომიურის ზრით, იმ ხალხთ, რომელნიც ჰბადებენ საზოგადო საკითხ ნივთებსა ჰქეიანთ ნაყოფიერნი: ისინი განიყოფებიან ორ კლასსათ: 1) კლასსი არის ყველაზედ უფრო გავრცელბული, ესენი არიან მიწის შემმუშავებელნი, ესე იგი, ის კაცი, რომელთაც მოჰყავთ და ჰპატრონობენ შეუმზადებელს მასალასა (Сырые материалы), მაგ. პური, საკლავი, მატყლი, ტყავი, ტყე და სხ. და 2) ხელოვნები და მეკარხანები (მეფაბრიკები), არიან, რომელნიც ახალისებენ და ამზადებენ შეუმზადებელს მასალასა, ესე იგი, ამ შეუმზადებელს მასალას ისე აყვებენ, რომ უფრო სასარგებლო და გამოსაყენებელი შეიქნება, მაგალითად ავილოთ თუნდა მატყლი: მატყლს ხელოვნები აქცევენ სხვა და სხვა რიგს ქოვილებათა და თელილებათა, რკინას აქცევენ იარაღათა და

სხვა მრავალ სახმარისათ, ხეს სახლებათა, კილობნებათ, სკამებათ და სხვა. (*)

პირველი კლასისი აძლევს ბუნებას შემწეობასა, რომ რაც შემოდებოდეს ბლომათ მოიცეს ნაყოფი როგორც საქმელათა, ეგრეთვე ჩასაცმელ-დასახურავათ და სხვა საქიროებისათვის; მეორე, როგორც ზემოთაცა ვსთქვი, ამზადებს და ახლისებს ამ ნაყოფიერებას სახმარისათა, ესე იგი, ეს ორი კლასისი ჰზადებს ახლათ სხვა და სხვა სახმარისს კაცის საქიროებისათვის და ამისგამო ამ ორს პირველს კლასს (ესე იგი ხელოვნებს და მიწის შემწეშეებლებს) უწოდებენ ნაყოფიერს.

კაცობრიობისა და ყველა საზოგადოებასათვის არის საქირო და სამჯობინარო, რომ ემატებოდეს იმ მასალასა, რაც იმის სახმარისათ არის საქირო და ამისგამო იმათვის სამჯობინაროა, პირველი ისა, რაც ნაყოფიერნი კლასნი მეტნი იქმნებიან, და მეორე, რომ ამის (მიწის შემწეშეებლების და ხელოვნების) ხელთ იმოდენა და იმისთანა ღონისძიება იყვეს, რომ ცოტა მუშა ხელს შეეძლოს მრავლის მოვლა და მოყვანა კაცის სახმარისის საგნებისა, და ახლა ვეცდები დაემტკიცო, რომ ამ გვარი ღონისძიება (ცოტას ხელით ბევრის გაკეთება და მოყვანა) არის ცოდნა და სწავლა.

4.

ბუნებაში ძალიან ცოტაა იმისთანა საგანი, რომელიც იყვეს შერღვენილი მარტო ერთის ნივთიულისადამ და ყოველი საგანი

(*) ნაყოფიერს ხალხსავე ეკუთვნის იმ გვარი კაცნიცა, რომელნიცა უმრავლესს ხალხში ცოდნასა და ამითი აძლევენ ღონისძიებასა რომ ნაყოფიერებას მოუშატონ,

არის უეჭველათ შერდგენილი სხვა და სხვა რიგის ნიეთეულებებ-
 დამ, რომელნიც ერთმანეთს არაფრით სრულებით არა ჰგვანან და
 როდესაც ერთათ შერდგენებიან და შეთვისდებიან, - მერდგე-
 ნენ სხვა რიგს სხეულსა, რომელიც ბოლოს აღარც ერთს
 თავის შერმადგენელს ნიეთს აღარა ჰგავს. პირველ-მყოფი
 სხეულნი, ესე იგი, რომელნიც არ არიან სხვა ნიეთეულში
 არეულნი, არიან წმიდა და მარტო, თავის თავის მეტი იმა-
 თში სხვა ნიეთეული არ ურევია, ამ სხეულს ქვიან უ ბ რ ა-
 ლ ო ს ხ ე უ ლ ი, (Простая тѣла) და იმ სხეულსა, რომე-
 ლიც სხვა ნიეთეულებიდან არის შერდგენილი, ჰქვიან ნ ა კ-
 რ ე ბ ი ს ხ ე უ ლ ი, (Сложное тѣло), რადგანაც ის არის
 შერდგენილი სხვა და სხვა ერთათ შერდგენილის ნიეთეულებიდან.
 როგორც უბრალო, ვერეთვე ნაკრები სხეულნი არიან ხოლ-
 მე სამს რიგს მდგომარეობაში: ღამ მზგავსოვნათ (ღამის მს-
 გავსათ, ესე იგი ჰაერის უთხელესათ და უსუმბუქესათ), თხ-
 ლათ და მაგრათ. ბუნებაში სამოც და ათამდინ არის უბრა-
 ლო სხეული ცნობაში მოყვანილი, და მთელს სამყაროში
 ან მარტო ეს სხეულნი იმყოფებიან მარტო თავის თავათ,
 ან ყველა, რაცკი არის სამყაროში, ყველა ამ სხეულებიდან
 არის შერდგენილი. დედამიწაზედ უბრალო სხეულებათ იპო-
 ვებიან მეტალნი (რკინა, ვერცხლი, ოქრო და სხვა.) და სხვა
 კიდევ თითო ოროლა ნიეთეული. სხვაკი ყველაფერი არის
 ამ უბრალო სხეულებიდან შერდგენილი, ესე იგი, სხვა და სხვა
 უბრალო სხეულთ, ერთათ შერდგენილთ, შერდგენილთ ნაკრე-
 ბი სხეული, რომელიც თავის შემარდგენელთ სხეულთ სრუ-
 ლებით აღარა ჰგვანან. ენახოთ ახლა რამდენი ნაკრები საგ-
 ნებია: 1) წყალი არის შემდგარი ორის ღამიდან: წყალისგმა-

დიდამ და მჟავისმბაღიღამ, — ასე რომ სამს ნაწილს წყალ-
ში ორი წილი წყალისმბაღია და ერთი წილი მჟავისმბაღი,
ესე იგი წყალისმბაღი ერთი ორათ ბევრია მჟავისმბაღზედა.
2) ენგი არის შერდგენილი რეინისა და მჟავისმბაღისაგან და სხ.
ხიმის საკმე ის არის, რომ იმან უნდა შეარ-
დგანოს სხვა და სხვა სხეულიდამ რომელიმე ახალი
სხეული, რომელიც აღარ უნდა ჰგევანდეს სრულებით თავის
შემარდგენელს სხეულსა, და უნდა ეს სხეული დაშალოს და
დახსნას თავის შემარდგენელს ნაწილებზედა. როდესაც ორი
ანუ რამდენიმე უბრალო სხეული შერდგენენ სხვა ახალს
სხეულსა, რომელიც ამათ სრულებით აღარა ჰგავს, მაშინ
იტყვიან, რომ ამათ ერთმანერთის ხიმიური შეთვისება
(Сродство) აქეთო; და თუ რამდენიმე უბრალო სხეული
ერთათ შეკრეფილი და არეული, არ შეარდგენენ სხვა იმის-
თანა სხეულსა, რომელსაც ამ თავის შემარდგენელების მიმ-
სგავსება სრულებით არა ჰქონდეთ, ამას იტყვიან, რომ ამ
სხეულთ არა აქეთ ხიმიური შეთვისებაო, მაგალითათ წყალ-
ღვინო. წყალი და ღვინო ერთმანერთში არეული არ შეარ-
დგენენ სხვა ახალს სხეულსა, რომელიც არა გევანდეს თავი-
სს შემარდგენელს ნაწილებსა (წყალსა და ღვინოს); იმას
მაშინვე შეეცეობა, რომ ეს წყალი და ღვინო ერთმანერ-
თში არეულიო და ეს ახალი სხეული ი არ იქნება, ეს იქ-
ნება ნარევი სხვა და სხვა რიგის ნივთიერებისა; ამავე მდგო-
მარეობაშია ჰაერი, რომელიც არტყია იმგერგელივ დედამი-
წასა და რომელიც არის სიღრმით (ანუ სიმაღლით) სამოცდა-
ათის ვერსიღამ ასს ვერსამდინ, და არის შერდგენილი ორი ღახი-
ღამ: აზოტიდამ და მჟავისმბაღიდამ და ესენი შეარდგენენ ჰაერსა იმ

გვარათ, რომ ასს ნაწილს ჰაერში იმყოფება სამოცდა ცხრა-
მეტე წილი აზოტი და ოც და ერთი წილი მჟაეის მბადი,
ასე რომ ჰაერში აზოტი ორ ნახევრათ მეტია მჟაეისმბად-
ზედ. ორს ლაზს გარდა ჰაერში იმყოფება კიდევ ცოტაოდენი
ნაწილი ნახშირმჟაედისა, რომელიც არის ნაჯრები სხეული
და შერდგება ორის სხეულიდამ: ნახშირმბადიდამ და მჟა-
ეისმბადიდამ. ჰაერი არ არის ნაჯრები სხეული, ის არის
უბრალო ნარევი სხვა და სხვა ნივთებისა. ხიმიური მო-
ქმედება ამ მოქმედებაებთა ჰქვიანთ, რომლებიც ძალითაც სხვა
და სხვა რიგის სხეულებიდამ შერდგება სხვა ახალი სხეული,
რომელიც არა ჰგავს თავის შემადგენელს სხეულებს; მხა-
ნიკური მოქმედება ჰქვიანთ იმ მოქმედებათა, რომლებიც
სხვა და სხვა სხეულს მხოლოდ მჭურევენ ერთმანერთში
და შეუცვლიან სანახაობას დაკვივრ შვათისებენ და ვერ
შეარდგენენ სხვა ახალს სხეულსა; აი როგორც მაგალითათ
ესთქვათ მიწის მოხვნა: ჩვენ მშშინ მხოლოდ სანახაობას უცე-
ლით, ესე იგი, ვახეიერებთ და ამითი თვისებაკი ისევ ისა
რჩება. ანუ ვინც სე ძიობთ არსებობისა და კედის შე ანუ უცვლის
სამას გარდა ყველა საგანი, რაცკი ბუნებაში იმყოფება,
შეიძლება გაიყოს ორ კლასათ: პირველი კლასისი ორგანიუ-
ლი და მეორე კლასისი უორგანო. ორგანულნი სხეულნი
გაერჩევიან უორგანო სხეულთაგან იმითი, რომ ისინი ცხოვრებენ
და იხოცებიან (ესე იგი საზრდობენ, იზრდებიან, სრულდე-
ბიან და ბოლოს იმლებიან თავის შემადგენელ ნაწილებათა.)
უორგანო სხეულნი არა სცხოვრებენ. გარდა ცხოველთა და
მცენარეთა, ბუნებაში ყველა უორგანოა, მაგალითათ, ჰაერი
წყალი, მიწა და სხ. ყოველი ორგანიანი სხეულნი არიან

ნაკრებნი და შერდგებიან ოთხის უბრალოს სხეულიდამ: მჟა-
ვისმბადილდამ, და აზოტიდამ, წყალის მბადილდამ და ნახშირ
ბადილდამ, რომელნიც მეტნაკლების ნაწილებითა სხვა და სხვა
საგნისთვის არიან ერთათ შერდგენილნი და შეთვისებულნი.
ხიმის შეუძლიან ხსენებულის სამოცის უბრალო სხეულიდამ
შეარდგინოს ხელოვნებითა ახალი უორგანო სხეულნი, მა-
გალითად ამ ორის ღაზიდამ: წყალის მბადილდამ და მჟაეის
მბადილდამ, შეარდგენს წყალსა. მაგრამ ამგვარის უბრალო
სხეულის ერთათ შეერთებით და შეთვისებით, ვერ შეუძლიან
ხიმის უთესლოთ ორგანიულის სხეულის შერდგენა (*), თუ-
მცა ღამლა თავის სახსრებზედ, ესე იგი, შემარდგენელ ნა-
წილებზედ ღამლა დაწვრილებით შეუძლიან და შეუძლიან კი-
დეც წმიდათ აღრიცხოს რიცხვი და ვითარება ამ შემარდ-
გენელის ნაწილებისა. იმ ხიმის ნაწილს, რომელიც შესდ-
გომია ორგანიულის საგნებსა (მცენარეს და ცხოველთა), ჰქ-
ვიან ორგანიული ხიმია; ის ჰხსნის, თუ როგორ იშობება
მცენარე ანუ ცხოველი, როგორა სცხოვრებს, იზრდება,
სრულდება და სხვა; და ამისგამო არის ეს მეცნიერება ღი-
ახ საჭირო იმ კაცისთვის, რომელიც მისდევს მიწის მუშა-
შობასა. ვინც ეს მეცნიერება არ იცის, იმას არ შეუ-
ძლიან რიგიანათ და მტკიცეთ მიწის მოვლა და მოხმარება.
აი რას ამბობს ამაზედ ერთი ნემენცოს მეცნიერი: „მინამ

(*) ჭერობით ვერ მოხუჯა იქამდინ მეცნიერება, რომ ორგანიული
სხეული შეარდგინოს, მაგრამ შეძლებს ვინ იცის! საკვირველი არ
არის, რომ ესეც მოახერხოს მეცნიერებამ, რადგან ამ გვარი მეც-
ნიერება უფრო სისრულეში შევა, ვერ ესეც იმედუჯობენ ამას ზო-
გნი მეცნიერნი. რედ.

ეს მეცნიერება (ორგანიული ხიმია) შეიქნებოდა და განვითარდებოდა, მიწის მუშაობა იყო საქმე მხოლოდ ჩვეულებისა და იმის ნაყოფიერება იყო დამოკიდებული შენთხევაზედ. ბევრი დრო გავიდა და ხოლმე, მინამ მიწის მიმადევარს ბევრი წლის მოუხსაველობა და ტყუილათ შრომის დაკარგვა დაარწმუნებდა ამხედ, რომ ერთს მინდორზედ რომ ქერი მოდიოდეს, მეორეზედ კარგი პური მოვა; აგრეთვე მინამ ამხედ დარწმუნდებოდა, რომ მიწისთვის ნებსის დაყრა ზოგჯერ არამთუ სასარგებლო არ არის და პირ იქით დიან საენებელიც არის და ბევრჯერ უნაყოფიერესს მიწას გარდაქცევს ხოლმე სრულებით უნაყოფოთ და უმოსაველოთ, ასე რომ ბალახიც აღარ მოდის ხოლმე იქ რიგიანათ; და რაც ორგანიული ხიმია განვითარებაში მიჰყავთ, მიწის მოვლა და სოფლიური მეურნეობა შეიქნა უფრო მტკიცე და ცნობიერი და შეიქნა მეცნიერებათ.

„ხიმეოსი, როდესაც დაშლის მცენარეს (ანუ ცხოველს) და დახსნის ნაწილ-ნაწილად ხიმეურათ (ხიმის მეცნიერების ძალითა), ის იცნობს და იტყობს რა მცენარე რა ნივთიერებებდამ არის შემდგარი, და რაკი ყველა, რაც მცენარეში ნაწილებია, ყველა უეჭველათ უნდა იყვეს შესამული მიწიდან და ჰაერიდან, მამინ ხიმეოსი იტყობს რა მცენარისთვის რა საზრდო და რა მდგომარეობა არის საჭირო. აი ამისთვის არის საჭირო ხიმის ცოდნა. ხიმეოსს შეუძლიან თავისის ცოდნის ძალით შეიტყოს რა მცენარეს რა ალაგი მოუხდება, რა მცენარეს რა საზრდო უნდა; შეიტყობს რა მიწა რა მოსაველს მოიყვანს, რა ალაგი რა მცენარეს უფრო შეითევსებს.

„მიეცით ხიმეოსს ერთი მუქა მიწა, რომ იმან ის დახსნას

ნაწილ-ნაწილათ, და ის მამინვე დამლის ამ მიწასა, შეიტყობს რა ნაწილებიდამ არის შემდგარი და ის მამინვე გეტყვით სარწმუნოთა ამ მიწაში რა უფრო გაიზრდება და ეს მიწა რას უფრო მოიყვანს.

„უცეთუ რომელსამე მიწას აკლია რამე ნივთეული, რომელიც არის საჭირო რომლისამე მოსაველისათვის, ან მცენარესათვის, მამინ ხიმოკას შეუძლიან გითხრათ რა ნივთი არის საჭირო ამ მიწისათვის, რომ ის მცენარე, ან ის მოსაველი მოიყვანოს, რომელნიც უამათოთ არ მოვიდოდნენ აქა; ამის გულისთვის, რომ იმან შეიტყოს რა მიწას რა მოვლა უნდა და რა პატივი მოუხდება, ხიმოკასი იღებს სხვა და სხვა რიგს სასუქსა, შლის და ხსნის იმათ თავის სახსრებზედ (ნაწილ-ნაწილა) და მასუკან გაიგებს, რომ ამ პატივში არის ის ნაწილები, რაც საჭიროა ამა და ამ მიწისთვის და მოსაველისთვის თუ არა.“

რასაკერაველია, თითქმის ყოველს მინდორზედ საკმაოთ იპოვება ის საზრდო, რაც არის საჭირო ყოველის მცენარისთვის; მაგრამ რაკი ერთსა და იმავე მოსაველს მიუყენებენ ერთსა და იმავე მიწაში ყოველს წელიწადსა, მაშინ უქვევლია, რომ მიწის ნაწილები, რომელიც საჭიროა ამ მოსაველისათვის (მცენარისთვის), თან და თან ამოაქვს ამ მოსაველს მიწილამ და თან და თან მიწა რჩება ცარიელი ამ ნაწილებიდამ და ბოლოს იქამდინ მიალწევს საქმე, რომ ეს მიწა სრულებით აღარ მოიცემა მოსაველსა, ესე იგი, რაკი ნათესს მცენარეს აღარ ექნება საზრდო ამ მიწაში, მაშინ ველარც გაიზრდება ეს მცენარე აქა. თუ გვინდა, რომ მიწა არ მოიღალღოს და ყოველთვის ისეთივე ნაყოფიერი იყვეს, როგო-

რიც ყოფილა, მაშინ უნდა ისე მოვექცეთ, რომ რაც მოსავალს მიწილამ საზრდო ამოაქვს, ეს ნაწილები ისე დაუბრუნოთ ამ მიწას სასუქათა, მაშინ ამოსავალიც აღარ იკლებს.

დედამიწის ზურგზედ ხდება მუდამ ნიეთეულის (Materia) ცელილება. უორგანო სხეულში მიწის ნაწილნი: წყალი, ჰაერი და სხვა, ხიმიურის მოქმედებით, რომელნიც ჰხდებიან მცენარების თესლეულში, შეიცვლებიან და იქცევიან ორგანიულათ, ესე იგი მცენარეთ. მცენარენიც თავის მხრივ, როცა შთაინთქმიან და შეიკმევიან ცხოველებისაგან, შეიქნებიან ცხოველის ძვალ რბილათა; და ცხოველი, როდესაც მოკვდება, იშლება თავის შემარდგენელს ნაწილებათა და ამის შემარდგენელნი ნაწილნი არიან უორგანონი,

მიწის მუშის სამეცადინო ის უნდა იყვეს, რომ იმან შეისწავლოს კარგათ ამ ნიეთეულებებეს შეცვლა და ერთი ნიეთეულიდამ მეორე ნიეთეულათ გადაქცევა (ხიშია), ესე იგი, იცოდეს შეცვლა და გარდაქცევა როგორ და რა კანონით მოხდება, და ამ ცოდნის ძალით მისცეს შემწეობა ბუნებასა, რომ ამ ბუნებამ უფრო ბევრი და სასარგებლო ნაყოფი და საზრდო მოსცეს ამასა. უორგანო საგანნი (წყალი ჰაერი და სხვა) იმყოფებიან დედამიწაზედ მზათა, ასე რომ იმათს მოსამზადებლათ კაცის ხელი საკირო აღარ არის; და ორგანიულიც (მაგალითათ ლობიოს, ხორბალს, თივას და სხვა.) უნდა კაცის ხელი და ცოდნა, უნდა იცოდეს ამათი შემზადება და მოვლა, ანუ უკეთა ესთქვათ, უნდა შემზადდეს კაცმა ესენი იმ ნიეთეულებებიდამ, რომლიდამაც არიან შემდგარნი იმავე თავდაპირველიდამევე. მაგრამ, როგორც შემოთაცა ესთქვით ამათს მოყვანას ჯერ ყველაზედ უფრო თესლეულიდამევე უნდა მოვლა, უთესლოთ ორგანიული სხეულ-

ნი არას ღროს არ მოვლენ. ამისგანა მზენელ — შთსველმა უნდა იცოდეს თვისება და შერმაღვენელობა ყოველის მიწისა და უნდა ყოველს მოსაველს (მცენარეს) მისცეს ისეთი ადგილი, სადაც ის უფრო კარგათ მოვიდოდეს, ესე იგი, სადაც იყვეს ყოველი საჭირო ნაწილი ამ მცენარის სასაზრდოებლად, ანუ ამ მიწას უნდა მისცეს ეს ნაწილები, რომ ამ მცენარებმა ისაზრდოონ (ამასა ქვიან ნამდვილისასუქის მიცემა), რაჟი ამ გვართ ეცოდინება მზენელ შთსველს მიწის ამორჩევა და სასუქის მიცემა, თუ საჭიროა, მაშინ ეს აფხვიერებს ამ მიწას, ესე იგი ჰხნავს, აბნევს შიგ თესლსა; მაშინ წყალი და ჰაერი ადვილათ გასტანებენ მიწაში და იქ იმ ნაწილებთან ერთათ, რომელნიც საჭირონი არიან აქ დათესილს მცენარისთვის, შეარდვენენ იმ თვისებასა, რომელიც არის საჭირო დათესილის მცენარის მოსაყვანათ; შემდგომ წყლისა და სითბოს შემწეობით, იწყობა თესლში ზრდა და აღმოცენება: თესლი იყეთებს ფერსეებსა, რომელნიც სწუწენიან მიწის ნიადაგიდამ იმ ნაწილებსა, რომელნიც არიან მცენარის აღსაზრდელათ საჭირო და ამ თესლის ნაწილებში, რომელთაც ჰქვიანთ უჯრედი (Клеточка), იწყობა გადახალისება მიღებული საზრდოსი და აქედამ სდგება ის მცენარე, რომელსაც ეკუთვნის თვით თესლი.

ჩვენ აქ ვილაპარაკეთ მარტო იმაზედ, რომ მიწის მუშისთვის არის საჭირო ორგანიული ხიშია, მაგრამ მიწის მუშისთვის მარტო ეს არ არის საკმაო, იმისთვის კიდევ მრავალი საგანია საცოდნელათ საჭირო ბუნების მცენიერებიდამ (ბუნებითი მცენიერებანი არიან, რომელნიც ასწავლიან სრულიათ ბუნების მდგომარეობასა, კანონებსა და ვითარებასა); მა-

გალითათათ მიწის შემუშავებულმა უნდა იცოდეს მეხანია (მეცნიერება მამინეზედ), რომ შეეძლოს მაჯვეთ და მალე მიწის შემუშავება (მოხენა, დაფარცხვა, რუების გაყენა მოსარწყვათა და სხვა), იმ რიგათრომ შეამციროს სამეწიპო დროგათიბესა, მომკასა, გალევწასა და სხვა მუშაობამი. ეს კიდეც ცოტაა, რომ მარტო ის იცოდეს მიწის შემუშავებელმა, რაც ზემოთ გეთთქვამს: იმან უნდა იცოდეს კიდეც ისა, რომ ზოგს ალაგას, სადაც ქარი ჰქრის, მოდის სხვა მცენარე; ზოგი მცენარე მოდის უფრო უქარო ალაგას; ზოგი იმისთანა ალაგას, სადაც დამდგარი ჰაეა (ესე იგი იმისთანა ადგილი, სადაც არც ძალიან სიცხე, არც ძალიან სიცივე არ იკის); ზოგს მცენარეს უხდება ნიადაგ სიცივებ; ზოგს ზოლოთ ზაფხულის სიცივე; ზოგს უხდება ზამთრის სიცივე და სხვა; ამისგამო არის საჭირო, რომ მიწის მიმადეეარმა იცოდეს ვრცლათ მრავალი მეცნიერება, რომელნიც ამ შემთხვეეაში არიან იმისთვის საჭირო. ესე იგი უნდა შეისწავლოს ჰაეა, გაიგოს რა მცენარე რა ჰაეას ეუთენის და რა ჰაეას შეიწყნარებს, -- ერთის სიტყეით მამულის მომელელმა უნდა იცოდეს კარგა ფაზიკა (მეცნიერება, რომელიც ასწავლის და იეღლეს ბუნების ძალასა, მაგალითათ: სიმძიმისა სინათლისა, სითბოსი, მაგნიტიზმისა და ელექტრიზმის ძალასა), მეტეროლოგია (ეს მეცნიერება ასწავლის ჰაერის მოვლინებაებზედ: ქარის მოძრაობაზედ, რომლის შემწეობითაც მოდის წვიმა, რწყავს დედამიწასა და აძლევს მცენარეთა გაზდის შემწეობასა); კლიმატოლოგია (მეცნიერება ჰაერის შესახებ) და სხვანი. სითბოს მოფენა და მეტნაულებობა დედამიწაზედ, ქარის ბერვა და სხვა ჰაერის მოვლინებაები არიან დამოკიდებულნი იმაზედ, რა მდგომარეობასაც დედამიწის სიმგერგელმ

მიიღებს შვის შესახებ, დედამიწის მოძრაობაზედ შვის გარშემო, დედამიწის ზურგის ნაშენობაზედ, განყოფილებაზედ წყლისა და ხმელისა, მიმართულებაზედ ხმელეთისა (Материковъ), მთებისა და სხვა. ესე იგი უნდა იცოდეს ასტრონომია, (რომელიც ასწავლის სამყაროს მომართვასა და მოძრაობაზედ;) გეოგრაფია (რომელიც არის სწავლა მიწის შესახებ). ერთის სიტყვით ამ ჩვენის ზემოთქმულების სიტყვებიდამა ცხადთა სჩანს, რომ თუ გვინდა რიგიანათ და სარგებლიანათ მოვიხმაროთ მიწა, უნდა საფუძვლიანათ ვიცოდეთ ყოველი სწავლა ბუნებით მეცნიერებიდამ (ბუნებითი მეცნიერებები ჰქვიანთ იმ მეცნიერებათა, რომელნიც ასწავლიან ბუნების კანონებსა და მოვლინებებს საზოგადოთ.)

ჩვენ აქ ვილაპარაკეთ იმაზედ, თუ რაუნდა იცოდეს მიწის შემმუშავეებელმა, ესე იგი ყოველმა, ცოტაც არის რიგიანათ მომართული საზოგადოების მომატებულმა ნაწილმა.

შემდეგ მიწის შემმუშავეებლებისა უჭირავთ ყველაზედ მომატებული ნაწილი საზოგადოებაში ყოველ რიგს ხელოსნებსა და მექარხნებსა (ეს ნაწილი საზოგადებისა არიან ისინი, რომელნიც შეუმზადებელს მასალას (Сырой материалъ) ამზადებს სახმარისათ, ესე იგი, ახალისებს და აკეთებს ისე, რომ მოიხმარებოდეს, როგორც საქროა; მაგალითათ უბრალო რკინიდამ აკეთებენ ნალებსა, ცულებსა, მატყლიდამ — შალებსა, მაუდსა, კანაფიდამ ტილოებს, ბამბიდამჩითებსა და სხვა. ამის გამო ხელოსნებმა და მექარხნებმაც უნდა იცოდნენ რომელიმე მეცნიერებანი, რომ უფრო მარჯვეთ და კარგათ შეეძლოთ მომზადება და გაკეთება შეუმზადებელის მასალისა, მაგალითათ იმათ უნდა იცოდნენ ფიზიკა, ხიმია და მენახიკა;

და შეუძლიათ, რომ არ იცოდნენ ასტრონომი, მეტეოროლოგია, გეოგრაფია, რათგან იმათი სამუშაო არ არის დამოკიდებული არც ჰავაზედ, არც ჰაერის მდგომარეობაზედ, როგორც მიწის მუშაობა და მოსავლის მოყვანა, და ხელოვანთ შეუძლიანთ, რომ თავისი საქმე აკეთონ დახურულს ალაგებშიაც, მაგალითათ სახლებში, ღუქნებში, საჩაილაებში, ყაურლებში და სხვა.

ამ სტატიიდან, მგონი, საკმაოთ სიხანს, რომ თუ მიწის შემუშავებელს უნდა, რომ რიგიანი მოსავალი მოზდიოდეს ყოველთვის, არ ეკარგებოდეს ბევრი ღრთ დამრომა ტყუილათ არ შერჩეს ხოლმე, უნდა იცოდეს ბუნების ყოველივე კანონები და მოვლინებები განვითარებითა, ესე იგი ამას უნდა შესწავლული ჰქონდეს ყოველივე მეცნიერება, რომელიც კი იკვლევენ და ისწავლიან ბუნებას; და მექარხნებისა და ხელოვნებისთვის არის საჭირო ცოდნა ხოლოთ რომელიმე მეცნიერებათაგანისა, რომელნიც კიდევ მოგვიხსენებია ზემოთა.

აი რაზედ უნდა, სხვათა შორის, მივაპყრათ ჩვენ გონება და უნდა იყვეს სამეცადინო ჩვენი ლიტერატურისა და ყმა-წყვილის თაობისა. რასაკვირველია, მე ამ სტატიით ვერ შევასრულე საკმაოთ დანიშნულება, რაც მე ამას მივეცი, მაგრამ ისევე უბრალო. . . . . მათქმასა, რომელსაც მისდევს ახალი თაობა ჩივის. . . . . ყურს არაინ გვიგდებსო, მე მგონია ეს ჩემი სტატია უფრო ასრულებდეს იმ საჭიროებასა, რომლის შესრულების მოვალენი ყველანი ვართ, ვიდრემ ამ გვარი გოდება. ჩვენი ხალხის პირველი უბედურება ის არის, რომ არა აქვს სწავლა და ვერ

იცნობს თავისსავე ბუნებას. მიწამ ის ამას არ გაიცნობს და არ ეცოდინება ბუნების სიმდიდრე, ბუნების კანონები და ამ ბუნებიდამ უხვათ საზრდოს გამოტანა, მიწან რამტონიც უნდა ჩვენ მოვსტყვათ, ის ისევ ის ღარიბი. . . და უღონო დარჩება, რაც ეხლა არის.

თუ არ მიეცა ცოდენა. ეხლა კიდევ ცოტა ხალხია და მამული საკმაო; აგრეთვე ჯერ არც მიწა ისე მოღლილი და კიდევ საკმაო საზრდოს იძლევა, მაგრამ მაშინ იქნება უბედურება, რომ ხალხი გამრავლდება, მიწები მოიღლება, ტყეები გაიჩეხება, რომლისა გამოც წვიმებიც და წყლებიც შემცირდებიან. ეხლა ყოველი მეცადინეობა ევროპის სწავლულებისა არის მიპყრობილი იმაზედ, თუ როგორ გააერცვლონ ცოდენა ხალხში და ეს მეცნიერნი კი არ მოსტყვამენ და სტირიან, რომ იმათ არას უგონებენ; ისინი ასწავლიან ხალხს ყოველს ღონისძიებასა, რომლითაც შეძლოთ იმათ თავისი თავის შევლა, ისინი იგონებენ იმათთვის სხვა და სხვა ღონესა, რომ მისცენ შემწეობა იმათს სამეფლს გზასა, და ამათ კიდევ უგონებენ, რათგან ხალხი ჰხედავს მართალს საქმესა და არა ცარიელს ბაქიბუქსა და ტიტინსა; ხალხი ხედავს, რომ იმისი წინამძღოლნი მართლა მცოდნენი, გამოცდილნი და გულის შემატკივარნი არიან და უგონებენ იმთენათ მაინც არის, რამდენათაც არ უმლიან იმათ ამათს გაგონებასა და ამათს სწავლებაზედ დადგომასა. ჩვენ? ჩვენ რილათი მოგვაქვს თავი და რის პატრონები ვჩივით, რომ ყურს არ გვიგდებენო? ან რას ვამბობთ, რა უნდა გავიგონოთ? ან, — ჩვენ სინილისს ქვეშა ვსტყვათ, — რა ვიცით და რას ვასწავლით ხალხსა, რომ ყური გვიგდოს და იმანაც ისწავლოს! თუ გვინდა რომ გავი-

გონონ, როგორც ზემოთადა ესთქვი, ჯერ ჩვენი უნდა რამე
ვისწავლოთ, მოვემზადოთ ხალხის მასწავლებლებითა, მერე
ეს სწავლა უჩვენოთ ხალხსა და განმოუსახოთ, და მერე რო-

დესაც არ გაგვიგონებენ. . . . . ინსტრუქცია . . . დაესხდეთ
და მოესტკეათ: არეინ ყურსადარს გვიგდებსთქო.

ინსტრუქცია თუძე

ქრისტე მამაცაშვილი.

ცხინვლის უღვიბე . . .

6 იანვარს, 1867 წელს.

ინსტრუქცია

ინსტრუქცია

ინსტრუქცია

ს ი ა. 1867 წლის ცისკარზედ ხელის მომწერთა.

ინსტრუქცია

ტფლისში.

72 თ. ნიკოლოზ ჭავჭავაძე.

დავით ყიფიანი.

თ. დიმიტრი აბახოვი.

თ. კოსტანტინე ჭავჭავაძე.

თ. ზურაბ ავალოვი.

ახალციხეში.

ივანე მაისურაძე.

მიხეილ მუსხელიანი.

პაულე მაჭავარიანი.

გორში.

80 ალექსანდრე კვალიევი.

იაკობ მღებროვი.

მხარე აქვს ივანე სულხანაძის. აქვს ანტიკონტრასტული
 გონიერება, რომელიც თვალსაჩინოა. ამასთან ერთად, მისი
 -ის გონიერება სფეროებშია გაფართოებული. ამასთან ერთად, მისი
 რედაქციები შურაში. . . . . მდებარეობს

თ. ლევანთაძის მელიქოვი პოეტის შიგნით : ანტიკონტრასტული
 ვასილ სარაჯოვი.

თ. ილია სოსელიაში. ტალია

თ. გრიგოლ შარვაშიძე.
 ყვარელში. 1881

თ. იასე ჭავჭავაძე.
 ფოთში.

თ. მამინაძის გურიელი. 1881
 ბაქოში.

თ. ვაჟა-ფშაველას ვერმიზოვი, ...
 პიატიგორსკში. . . . .

90 თ. ზაქარია ჭავჭავაძე.
 ორპირში.

91 თ. მიხეილ ერისთავი.
 . . . . .

. . . . .
 . . . . .
 . . . . .

1 8 6 7 წლის

„ცისკრის“ დაბარება შეიძლება ამ სახით:

ტფლისში, ადგილობრივ გაუგზავნელად 6 მან. დამატებით, 7 მან.

სხვა ქვეყნებში გაგზავნით, დაუმატებლივ 7 მან. დამატებით, 8 მან.

რედაქცია იმყოფება კუიას, საკუთარს კერესელიძის სახლებში, ქ. ტფილისში.

ვისაც ჟურნალი დააკლდეს და თავის დროზედ არ მიერთოს, უმორჩილესად ითხოვს რედაქცია, მშინვე აცნობოს ამ აღრესით:

„ცისკრის რედაქციამი ტფლისს.“